Rabláncon Krisztusért

(Ef. 3, 1)

Ft. Bolváry Pál

RABLÁNCON KRISZTUSÉRT

(Ef. 3, 1)

FT. BOLVÁRY PÁL

RABLÁNCON KRISZTUSÉRT

(Ef. 3, 1)

FT. BOLVÁRY PÁL

1992 — Katolikus Magyarok Vasárnapja

Borító és illusztráció:
Bakallár József (Budapest)

Katolikus Magyarok Vasárnapja
P.O. Box 2464
Youngstown, Ohio 44509

A „mozaikok" elé

Az emberiség történetében a rabok sora végeláthatatlan sort alkot. Mindig titok marad, miért lett az ember felebarátja farkasa. A kétezer éves kereszténység Krisztusért rabláncot cipelőinek végtelenségét sem lehet soha felmérni. Legfeljebb azt az új hajtást és gyümölcsöt termő eredményt szemlélhetjük, s ebből példát, erőt meríthetünk, amit a rabláncok súlya a krisztusi lelkekből, mint elvetett, de jó talajra hullott magvakból kisajtolt a megpróbáltatások és szenvedések nyomán. Az emberiség, és ezen belül a kereszténység, mindig is a vértanúk véréből, a bátor hitvallók kitartásából és megingathatatlanságából tudott újjászületni a csaknem húsz évszázad nyomán. Miként a Mester, úgy a tanítványok, a követők is a halálon és a szenvedésen át lépnek az Örök Atya országába. A keresztény tanítás kettős kihívása ez egyrészt a világ felé, másrészt a követők felé, akik nemegyszer hősies lélekkel vállalják, hogy „a tanítvány nem különb mesterénél, és a szolga sem uránál". A földi ember számára nyilvánvaló kihívás ez, hiszen Krisztus igájába csak az hajthatja feltétel nélkül fejét, aki kész a világ általi elvetettség megalázottságára is, míg az emberi természet — különösen napjainkban — teljes mivoltával tiltakozik a lelki és testi perifériákra szorítottság ellen. Ám aki megjárja ezt az utat, boldog lesz és élete értelmét biztosan feltalálja.

A nyolcvanas évek elején még Ausztriában éltem és alkalmanként kórházlelkészi szolgálatot is teljesítettem. Az egyik osztrák városka szerzetesek által vezetett kórházában ismerkedtem meg egy középkorú osztályvezető főorvossal. Ha időm engedte — mert hát magyarok voltunk az idegenben —, a kórház melletti szolgálati lakásában többször felkerestem őt. Sokat beszélt otthon megélt gyermek- és fiatalkoráról. Egyik alkalommal kicsi, fekete imakönyvet vett elő, s belőle egy szentképet. Ezeket, mint kedves emlékeit, évtizedek óta őrzi — mondta. Mindkettőt hitoktatójától, attól az atyától kapta, aki a legnehezebb időkben — amikor pedig ez szigorúan tilos és súlyosan büntethető volt — titkon, de rendszeresen foglalkozott vele és a többiekkel, az illető

magyar város fiataljaival. Mindazokkal, akiket csak elért, át tudott fogni, személyén, példáján és szaván keresztül Krisztushoz tudott vezetni. A főorvos elmondta, hogy ezt az atyát **Bolváry Pál***nak hívták. Aztán — talán még könnyes szemmel is — szerető gondossággal csúsztatta a szentképet az imakönyv lapjai közé, és azt megszokott helyére tette. Oda, ahová gyakran nyúlt érte hosszú évek során.*

Ekkor hallottam először Bolváry Pál atyáról. Akkor még nem tudtam, hogy hamarosan „szomszédok" leszünk, már ami a Pittsburgh és Youngstown közötti 60-70 mérföldet illeti. És azt sem tudtam, hogy nemsokára megismerhetem ennek a csendes, szerény, de mindig határozott és meg nem hátráló szerzetespapnak azokat az éveit, amikor ezer veszéllyel, rendőrséggel, besúgókkal, ávóval szemben állva is meghátrálás nélkül gondoskodott Krisztus szétszóratásra ítélt nyájáról, a rábízottakról, közülük is a jövendő reménységeiről, a fiatalokról. De azt sem lehet elhallgatni, hogy az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, a pálosok is nagy részben neki köszönhetik két évvel ezelőtti újraéledésüket, hiszen Pál atya volt az, aki — megintcsak „föld alatt", ezernyi aljas buktatóval szemben — szinte saját magát áldozva igyekezett biztosítani a rend folytonosságát, amennyiben új tagokat szervezett be és nevelt az egyházmegyei papság soraiból a fehér remete barátok közé. A ma már több helyen jelenlévő pálosok kicsiny, de az újrakezdéshez elengedhetetlenül szükséges derékhadát most ők alkotják.

Ez az eltökéltségtől fűtött tevékenység természetesen nem járt következmények nélkül. Súlyos következményeket vont maga után. Erről szólnak az itt következő sorok. A 20. század egészen tipikus, sokszor megismétlődő magyar papi sorsát mondják el. Sorra veszik mindazt az üldöztetést, megfélemlítést, nyomorúságot, egyszóval azt az egész kálváriát, amit egy hit- és nemzethű magyar szerzetespapnak el kellett szenvednie a „felszabadítóktól", az őket szervilisen követő hordaléktól, és az általuk képviselt ideológiától, ami az ember teljes megcsúfolása volt. Pedig „humanizmust" hirdettek, az embert legfőbb értéknek mondták. Igazában egész mivoltuk hangzatos szólamaik meggyalázása volt. Ezért a krisztusi értékek és küldetéstudat velük szembeni mindenáron való komolyan vevését igen nagyra kell értékelnünk.

Napjainkban már szabad Magyarországról beszélhetünk. De Bolváry atya könyvecskéje több szempontból is fontos. Egyrészt azért, mert mint említi, maga Mindszenty bíboros kérte élete

megpróbáltatásainak leírására, így gazdagítja a ma már a házában is egyre terjedelmesebb börtönirodalmat. Ez a rövidre szabott üzenet tanúságtétel a Krisztusért vállalt hősiességről. De vád is azok felé, akik elárulták az ezeréves Magyarországot és magyar kereszténységet. A ma fiataljainak, az utódoknak pedig eszményképül szolgál. Másrészt — a többi más hasonló témájú írás mellett — óva inti a mai szabad magyarságot, hogy az alább leírtakhoz hasonlók többé meg ne ismétlődhessenek az annyi szenvedést megélt hazai földön.

Mindennek reményében magyar és angol nyelven adjuk és ajánljuk most az olvasóknak Bolváry atya életének „mozaikdarabjait", a „Rablánccon Krisztusért" c. könyvecskét.

Youngstown, 1991. november 19-én
Árpádházi Szt. Erzsébet ünnepén

fr. Ligeti Angelus

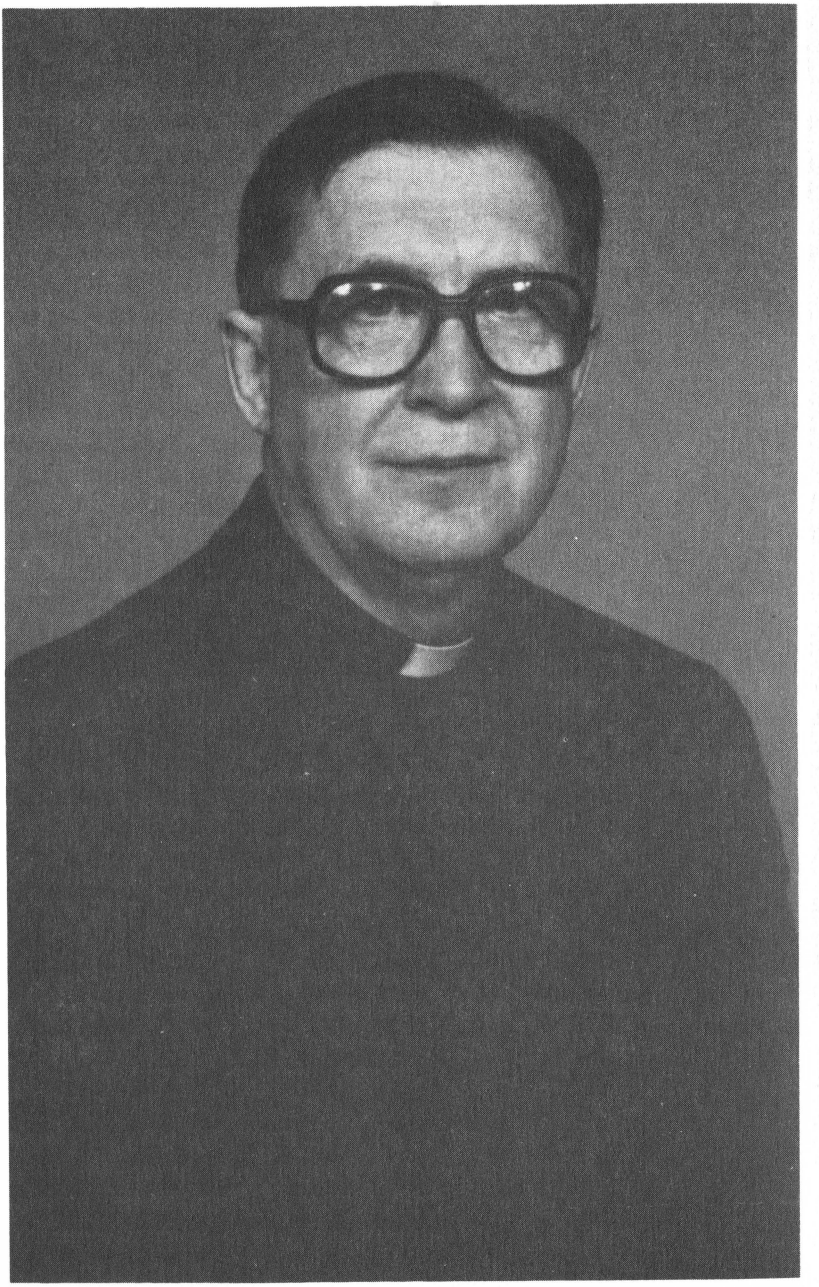

FT. BOLVÁRY PÁL

Utószó az előszó helyén

1986. szeptember 19-én hajnali 3 óra 16 perckor telefoncsengés ébreszt fel. Egy régi kedves barátom hív Nyugat-Németországból. E hó elején írt levelére hivatkozva újra és újra kér, hogy írjam le letartóztatásaim történetét és börtönélményeimet.

Az 1972. év végén rendi előljáróm ugyanerre kért. 1974. június 27-én Mindszenty bíboros is arra buzdított, hogy okvetlen le kell írni meghurcoltatásom eseményeit, nem a könyvpiac, hanem a jövendő számára. A leírt anyagot majd a Pázmáneumban fogja elhelyezni.

Vox populi — vox Dei! Isten embereken keresztül közli velünk akaratát. Nem tudtam tovább az ágyban maradni. Elvégeztem a fájdalmas olvasót végigelmélkedve a Mester kínszenvedését, majd hozzáfogtam az én egyéni keresztutam állomásainak papírra vetéséhez.

Ezen „állomások" jobb megértéséhez néhány „mozaikdarabkát" ideiktatok az életemből. Mert minden emberi élet egy-egy különböző színű kis kő-, üveg-, zománc- vagy márványkocka. Elvétve néhol egy-egy gyémántkő parányi darabját láthatjuk. Ezek a cementnél is maradandóbb „kötőanyagban", az emberi lélekben kerülnek a maguk helyére.

A mozaik lassú, aprólékos és lelkiismeretes munka eredménye. Az életmozaik is egy emberi élet műve. Művészi értékének elbírálása a Nagy Tervezőre tartozik.

Mikor megszülettem

Mécs László egyik kedves költeménye kezdődik így: „Mikor megszülettem, nem jeleztek nagyot. . .”

1924-ben, április 13-án virágvasárnap volt. Odakint ragyogó tavaszi napsütés. A közeli kórházkápolnában éppen delet harangoztak, amikor világra jöttem.

Érdekes az, hogy ezen a világon még nem akadt olyan ember, aki emlékezett volna arra a nagy fontosságú eseményre, amelynek ő maga volt a főszereplője: a születésére.

Én is csak az édesanyám és a szegről-végről rokon „gólyanéni” elbeszéléséből tudom, amit tudok.

Szent Ágoston életrajzában örömmel fedeztem fel azt az odavetett rövid megjegyzést, hogy virágvasárnapján született. Olvastam valahol azt is, hogy a nagy magyar költő, Kosztolányi Dezső is virágvasárnap látta meg a napvilágot. Feljegyezték róla azt is, hogy édesapja minden esztendőben a születésnapján így köszöntötte fiát: „Anyai nagynéném, özvegy Mukics Mátyásné, született Kádár Rebeka — a jó Rébi néni — karjaiba vett és így szólott: ‚Szép és jeles napon született, híres ember lesz belőle'.”

Én is tehát egy „szép és nemes napon” születtem. Igaz, nekem nem volt egy jövendölő „jó Rébi nénim”, de híres ember sem lett belőlem. Ötvenedik életévemben még ott sem voltam, mint ahol újmisés koromban voltam. Ennyire nem általánosíthatók a jövendölések.

Bár az én születésemkor is elhangzott egy „jövendölés”. Első fürösztésem után, mint rekedt hangon síró kisbabát hozott be a „gólyanéni” a szobába, hogy megmutasson a szülési fájdalmakat és fáradalmakat kipihenő édesanyámnak. Házunk előtt éppen akkor egy gyászmenet haladt el: egy fiatal pap halt meg foghúzás után vérmérgezésben. „Gólyanéném”, mint a kórházba is bejáró szülésznő, tudta azt, hogy most ezt a fiatal papot kísérik utolsó útján a temetőbe.

„Ez a kisfiú e fiatal pap helyett született. . .” E „jövendölést” persze csak napok múlva tudatta édesanyámmal. És ebben a „jövendölésben” mintha eltalálta volna az igazságot.

Édesanyám többször beszélt arról az időről, amikor még alig tudtam selypesen beszélni. Apai nagyapám, akivel ebben ez időben együtt laktunk, a látogatók és vendégek előtt mindig megkérdezte tőlem: „Mi leszel, kisfiam?" E kérdésre én mindig azt feleltem, hogy pap leszek. S ő erre mosolyogva mindig ezt mondotta: „Olyan pap leszel, aki a lovakat temeti" — vagyis sintér.

A jó öreg előtt nehezen volt elképzelhető, hogy az ő, csupán „liberális kori" vallásosságú családjából, amelyből még sohasem került ki pap, valaki azzá lehet. Valószínűleg Szent Pál apostolról is hasonlóan gondolkodhatott a nagyapja. Pedig ő is ezt hirdette magáról: „Születésemtől kiválasztott és kegyelmével meghívott az Úr."

Későbbi időkben, amikor talán már nem selypítettem, hallhattam arról, hogy Kalocsán érsek is van. És ezután már nekem sem volt elegendő a „gyalogpapság". Ettől fogva kalocsai érsek akartam lenni.

Belőlem ugyan nem lett érsek, de plébánosomból, aki az újmisémen szónokom is volt, érsek lett Kalocsán. A Szentlélek Isten úgy látszik, őreá már elvégezte „kényszerleszállását".

Emlékmozaikok a gyermekkorból

Apai nagyanyámra már csak mint hosszú időn át fekvő betegre emlékszem, bár arca egyáltalán nem él bennem. Fényképekről, meg a rokonok és ismerősök elbeszéléséből tudom, hogy ő „valamikor nagyon szép, csinos, magas asszony volt". Remek üzletasszony hírében állott. Keresztlevelemben édesapám foglalkozásánál ez szerepel: „lisztkereskedő". Valószínűleg, születésem idején, nagyszüleimnek lisztkereskedésük volt, ahol édesapám is dolgozott. Nem emlékszem arra, hogy akár édesanyám, akár édesapám valamikor is beszélt volna erről az üzletről.

Apai nagyapám arca is csak fényképekről maradt meg lelkemben. Ő kovácsmester volt. Anyagilag jól állhattak, mert szép nagy házat tudtak építeni maguknak. Tiszta téglaépület volt két utcai szobával, és kettő utcára nyíló üzlethelyiséggel.

Nagyanyám 1928 nyarán halt meg. Arra emlékszem, hogy az egyik üres üzlethelyiségben volt felravatalozva. Természetesen eljöttek budapesti rokonai is. 1929-ben olyan erős tél volt, amilyen emberemlékezet óta nem volt — beszélték az öregek. Nagyapám kint dolgozott valamit és munka közben lefagytak az ujjai.

Miután bejött a konyhába, kezét rá tudta tenni a forró tűzhely tetejére. Később mondották neki a szomszédok, hogy ehelyett hóval kellett volna bedörzsölnie. Csak a hüvelykujjai maradtak épen, a többi ujjáról egy-két percet elveszített. Ezek előbb megfeketedtek, később leestek. Ő 1930 őszén halt meg és ugyanott volt felravatalozva, ahol nagyanyám. A székesegyházi sekrestyéből kora délután már kihozták a temető pap egyházi ruháit. Akkor az az apátkanonok volt a plébános, aki később bérmaapám lett. ő temette nagyapámat. Gyerekszobánk egyik ágyára tették a ruhákat, a palástot, stólát, a karinget és az infulát. Egy óvatlan pillanatban bementem a szobába és fejemre tettem az infulát. Persze fordítva próbáltam fel és egészen leért a számig. Ez volt rajtam az első egyházi ruhadarab.

Három órakor az udvar közepére hozták ki a lezárt koporsót és itt volt a beszentelési szertartás. Ekkor már négyen voltunk testvérek. Mi csak a konyhaablakban könyökölve nézhettük végig a búcsúztatást. Szüleink kimentek ezután a temetőbe. Ez idő alatt a szomszédék Bözsikéje, egy 15 év körüli púpos kislány vigyázott reánk otthon.

Óvodába Kiskőrösön, keresztanyáméktól jártam. Csoportom vezetője Szilárda nővér volt. Ahogy visszaemlékezem, nagyszerűen tudott fegyelmezni bennünket, pedig 25—30 „kiscsikó" volt a keze alatt. Egyik március 15-i ünnepségen is szerepeltem. Keresztanyám készítette számomra az uniformist és a „csákót". Szép kardom is volt. „Rabságom" idején nagyon sokszor eszembe jutott az ekkor énekelt óvodás dalocska: „Az volt csak a szép nap, mikor kardot rántva megesküdtek a magyarok Pesten a szent rabságra. Drága a szabadság, piros vér az ára. Meglátjátok, mi sem leszünk rabok: megesküdtünk rája."

Elemi iskolám négy osztályát a kalocsai „Belteri Római Katolikus Fiúiskolában" végeztem. Utána nyolc évig jártam a jezsuiták kalocsai gimnáziumába. A hetedik osztály bevégzése után a kisszeminárium növendéke lettem, tehát mint kék reverendás kispap érettségiztem 1942. június 7-én. Augusztus 4-én beléptem a magyar Pálos rend tagjai közé és a pécsi újoncházban megkezdtem szerzetesi életemet.

A noviciátus évének letételével a pécsi Hittudományi Főiskolára jártam négy évig, majd 1947. augusztus 10-én Pétery József, váci megyéspüspök Kiskunfélegyházán pappá szentelt.

A teológia ötödik évfolyamát már mint fölszentelt pap hallgattam. Eléggé csökkentett óraszámunk volt s így volt időm arra, hogy hittant tanítsak az Egyetem utcai általános is-

kolában. Eleinte négy gyógypedagógiai osztályban és három normál első osztályban tanítottam. Majd átvettem a Szabadság úti iskola hittan tanítsását is. 1950. január 10-én az Egyetem utcai általános iskola önálló hitoktatójának neveztek ki és heti 32 órám volt a 16 osztályban. Közel 700 gyereket tanítottam.

Már mint másodéves teológus kezdtem foglalkozni a ministránsokkal. Az Egyetem utcai iskola fiúosztályaiban Szívgárda csoportokat szerveztem. Szombat délutánonként tavasztól késő őszig kirándulásokra vittem 30—40-es csoportokat. A csoportok az Új Ember és a Szív újság árusításával is foglalkoztak. Nyáron táborozni is vittem a ministránsokat. 1948 júniusában felkértek arra, hogy vegyem át a volt cisztercita gimnázium cserkészcsapatának vezetését. Június 25-én Zobákpuszta mellett, a Hidasi völgyben már felvertük első táborhelyünket harminc 15—18 éves fiúval s néhány idősebb vezetővel. Erről az „illegális cserkészetről" 1974-ben, már Amerikában, a „Vezetők lapjában" jelent meg egy ismertetésem „Ahogy lehet — Visszapillantás" cím alatt.

Ahogy lehet

Magyarországon 1948 nyarán volt az egyházi iskolák államosítása. Ennek áldozata lett a cisztercita atyák által vezetett pécsi Nagy Lajos gimnázium is. Az egykor ott működő cserkészcsapattól egy küldöttség keresett fel és felkért a csapat vezetésére.

Az akkor már haldoklásnak induló Cserkészfiúk Szövetségéhez tartozást nem tartottuk célszerűnek, ezért, mint a pécsi Belvárosi Egyházközség Ifjúsági Csoportja kértük meg a hosszúhetényi Községi Tanácstól a táborozási engedélyt. Ennek birtokában, a keleti Mecsekben, a Zobák puszta melletti Hidas völgyben június 25-én vertük fel első táborhelyünket. Közel 30 főnyi volt a táboron részt vevő 15—18 éves fiúk csoportja.

A tábor főcélja a világnézeti továbbképzés volt. Több előadó került ki a cisztercita teológusok közül. Itt már nem használtuk a cserkészetben használt rangokat és elnevezéseket. Ezért lett a parancsnokból „táborgazda" és a napostisztből „táborkisgazda". A fiúk előtt nyíltan felvázoltuk az „illegális cserkészet", a fiatalsággal való foglalkozás lehetőségeit és veszélyeit. Ezeknek választaniok kellett, hogy ki akar ilyen körülmények között „apostolkodni". A vállalkozóbb szellemű fiúkból lettek a későbbi vezetők.

Elhatároztuk, hogy a cserkészeszményt visszük tovább anél-

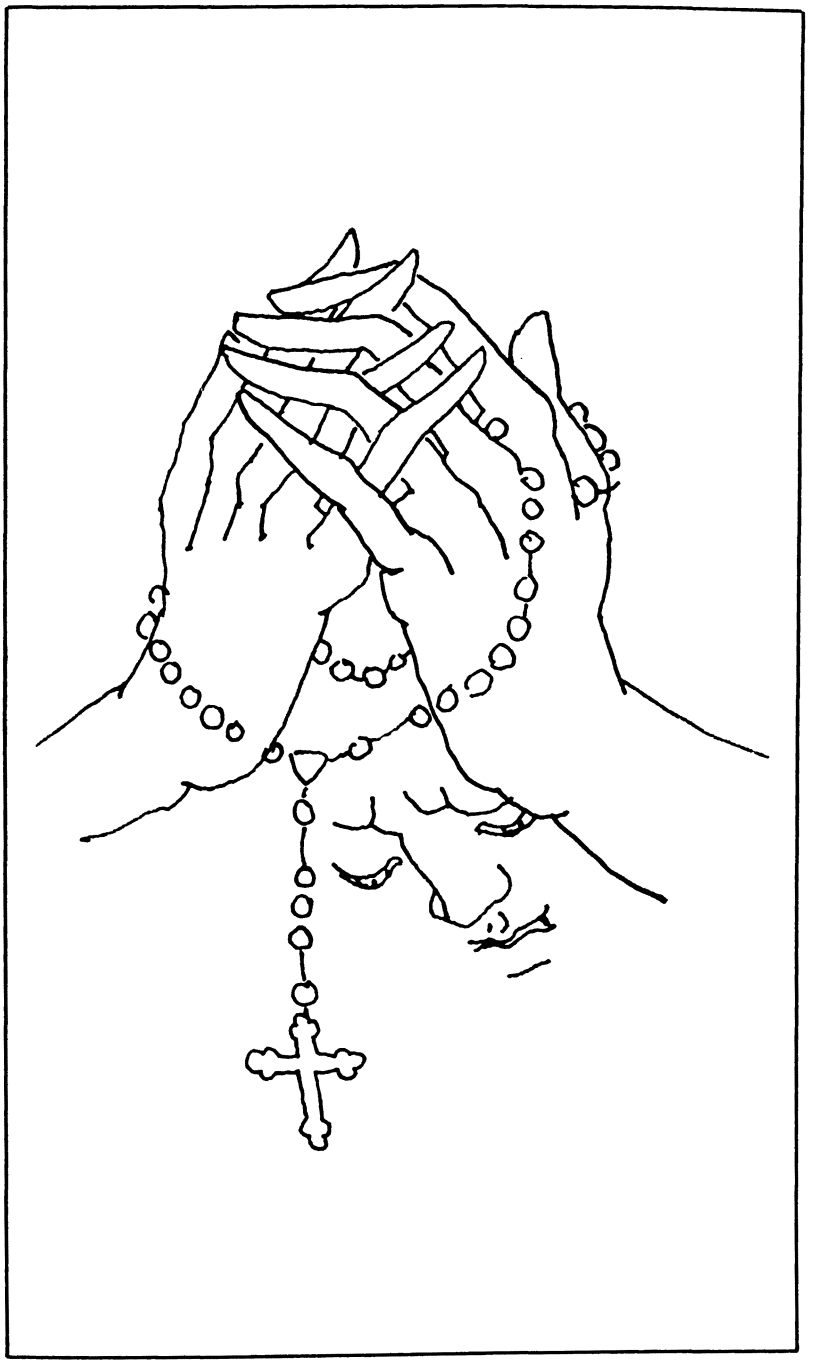

kül, hogy a „cserkész" kifejezést valamikor is használnánk. E kifejezés helyébe a „krisztusi magyar ifjú" került. Tudatában voltunk mindnyájan annak, hogy szabadságunkkal és életünkkel játszunk, éppen ezért nagyon komolyan akartuk megvalósítani azt, amit e téren tehetünk. Úgy a vezetők, mint a csoporttagok komoly vallásos nevelést kaptak.

Legfőbb cél volt a „lelki alapállás: a kegyelmi állapot" megteremtése és Isten jelenlétének állandó tudata.

A következő években már csak kisebb létszámú, úgynevezett őrsi táborok rendezése volt ajánlatos. A legtöbb csoportnál (őrsnél) az indián romantikát valósítottuk meg.

Az egyes csoportok tehát egy-egy indián törzsi nevet vettek fel. Miért? Azért, mert a második világháború előtti magyar könyvpiacon számos „indiános könyv" jelent meg az ifjúság számára. A legtöbb fiú olvasta ezeket és fiatalos, élénk fantáziájuk bőséges anyagot nyert ezekből a művekből.

Így lettek nálunk az egyes csoportok (őrsök) „törzsekké". Mindegyikük egy indián törzsi nevet (Sziu, Dakota, Delaware, stb.) választott magának. A törzsek 7—8 tagot, egy nagyfőnököt és egy hadifőnököt számláltak. A tagok rendszerint hasonló korúak voltak, a hadifőnök kettő, míg a nagyfőnök három évvel idősebb fiú volt.

A főnökök külön vezetőképzésben részesültek a vezetőképző táborokban. Tankönyvük és anyagtáruk az általunk összeállított „SZIKLATÁBOR" című, írógéppel sokszorosított füzet volt. Ebben találtak anyagot a „tíz törvény" magyarázatához. Két füzetben gyűjtöttük össze a főnökök részére a szobában, illetve a szabadban játszható játékokat.

A cserkészet dalaiból egyet sem mertünk átvenni. „Saját" dalainkat a főnökök a „Fiúdalos tarisznyában" találhatták meg. E dalokat részben a vezetők, részben a tagok írták és zenésítették meg. Minden törzsnek külön indulója volt, de voltak külön törzsi dalaink is.

A Dakota törzs indulója például így hangzott:

Napfényes égen, mint fürge sólyom,
Zizzenve-zúgva röppen a nyíl.
Mint víg madárdal, messze szárnyal,
Égfelé törni, versenyre hív.
Nyíl röpte, nékünk víg dakotáknak,
Halld, mit tanít testvér:
Ki élte útján, mint a nyíl a légben,
Egyenesen jár — célhoz ér.

Vagy a másik törzs ezt a törzsi dalt énekelte:
Láb, mely hangtalanul lépked,
Szem, mely mindig mindent lát.
Fül, mely hallja szél ha rezdül;
Szív, mely megérzi más baját.
Üdv, testvér, legyen üdv néked!
Egy az ösvény és egy a cél.
Bízva küzdj, miénk ez az élet!
Egy vérből vagyunk: Te meg én!

Az indián romantika velejárójaként a mennyei Atya volt a Nagy Szellem, míg Jézus Krisztusnak Tüzes Szív volt az „indián neve". A fiúknak állandóan az Ő testvéri jelenlétében kellett járniok és élniök. Ezért, például, a tábori létszámjelentésnél, mindig egy fővel többet jelentettek: Ő volt a Tüzes Szív testvér. Minden törzsnél ez volt a köszöntés: ÉL — VELÜNK! Amely tulajdonképpen ezen mondat rövidítése volt: ÉL az Isten — VELÜNK Jézus Krisztus.

A vezetőknek, illetve a főnököknek minden héten volt hittanórájuk. Ezek után megbeszélték a konkrét törzsi teendőket. Némelyik főnök a fiatalabb csoportok hittanoktatására is kapott kiképzést.

A törzsek tagjai hetenként kétszer jöttek össze, mindig valamelyik más fiú otthonában. Az egyik összejövetelen a hittanóra volt, a másikon pedig törzsi foglalkozás. E foglalkozásokat a nagyfőnök és a hadifőnök vezette le. Havonta egyszer-kétszer, jó idő esetén, a törzsi foglalkozásokat kirándulás keretében tartották meg, amelyek egésznaposak vagy félnaposak voltak.

A főnökök a vezetői hittanórák után rögzítették le a következő heti foglalkozás anyagát és a részleteket maguk dolgozták ki. Minden törzsi foglalkozáson volt törvénymagyarázat. (A „tíz törvény" nagy része azonos volt a cserkésztörvényekkel.) Majd új fiúdalt vagy népdalt tanultak meg és egy új játékkal ismerkedtek meg a törzs tagjai. Az úgynevezett „próbázásokra" is a törzsi foglalkozásokon készültek fel a fiúk. A „próbáztatás" a kirándulásokon, az 5 napos téli táboron vagy a 10 napos nyári táboron történt meg. A táborozások előkészítésére és levezetésére a „Táborozási Kis Kátét" használhatták a vezetők.

Minden törzsi tagnak volt „indián felszerelése". A fejdísz tollai különböző színűek voltak. A hittanpróba letételéért sárga színű tollat, az egyházi énektudás próbáért fehér színű tollat, a magyar népdaltudás próbáért pedig kék színű tollat viselhettek a fejdíszükben.

A törzs lelki összetartó ereje az „áldozó lánc" volt. A törzsből a hét minden napján más és más fiú járult a szentáldozáshoz, míg vasárnap mindenki áldozott. Így sikerült megteremteni a „lelki alapállást", az állandó kegyelmi állapotot.

A romantika kedvéért minden fiúnak volt törzsi neve. Ezt a törzs első táborozása alkalmával választották maguknak a tagok, vagy úgy kapták a főnöküktől ünnepélyes avatás keretében. E név vagy azt fejezte ki, hogy milyen természetű az illető, vagy arra célzott, hogy ezután milyenné kell válnia. Álljon itt néhány „indián név" példaképpen: Szirti Sas, Fehér Sólyom, Fürge Ujj, Óvatos Bagoly, stb.

A törzsi tagok csak a táborokban, a tábortüzeknél használhatták indián felszerelésüket. Kirándulásaik alkalmából úttörő nyakkendőjüket viselték; táborokban, napköziben ez volt az „egyenruha".

A táborokat nem egyszer látogatták meg a hivatalos szervek úgy, mint úttörőcsoportot. Minden törzs tagja volt valamelyik turistaegyesületnek, s így hivatalos papírok birtokában verhettek tábort.

Természetesen törzseinkben egészen mást jelentett a háromszögletű vörös nyakkendő, mint az úttörőknél. Nálunk a kendő három szöglete a Szentháromságra emlékeztetett. Vörös színe pedig a Szentlélekről, a kereszténység és magyarság vértanúiról beszélt nekünk.

A tábori zászlórúd tetején mindig volt egy kis kereszt is. Alatta ott lengett a törzs saját zászlaja és egy vörös nyakkendő. Táborkeresztet csak az erdő sűrűjében, a járt utaktól távolabb állítottunk fel. Ennek tövében volt az alkalomszerűen felállított tábori oltár. A szentmisék kora reggel vagy csak sötétedés után voltak, nehogy az esetleg arra tévedt elvtársakat „megbotránkoztassuk" azzal, hogy az „úttörőtáborban" még misét is mondanak.

A törzsek tagjai a téli vagy a nyári táborok alkalmával szerezhették meg az „ügyességi próbák", a nyomolvasási próba, a fa- és kőzetismereti próba, valamint a szakácspróba különböző színű tollait.

A táborokban minden napra más „szemfüles" volt kinevezve. Ennek az volt a tiszte, hogy a szentmisék és imádkozások alkalmával a táborhoz vezető út elejére álljon és figyelje, hogy jön-e arrafelé valaki. Ha napközben véletlenül idegen vetődött a tábor területére, akkor az, aki először észrevette, feltűnés nélkül belekezdett a „Boci, boci, tarka" kezdetű dal fütyülésébe. Ebből mindenki tudta, hogy idegen van a közelünkben. Ennek ellenére

mindenki nyugodtan végezte tovább a teendőjét. És valamelyik főnök pedig igyekezett szóval tartani a „betolakodót".

Leánycsoportjaink teljesen külön dolgoztak a fiúktól. Indián romantika helyett ott a „virág" vagy a „bogár" romantika volt alkalmazásban. Itt is 7—8 egykorú leány volt egy-egy „virág", illetve „bogár" család tagja. Ezeken belül nevüket maguk választották. Volt közöttük Rózsa, Pipacs, Búzavirág, míg más családokban Katicabogárral, Méhecskével vagy Szentjánosbogárral találkozhattunk. Míg a fiúcsoportok a ministrálásból vették ki részüket, addig a leánycsoportok egy-egy oltár díszítését vállalták magukra a templomban.

A leányoknál is megvolt a „családon belüli áldozó lánc". A vezetők és a csoporttagok részére itt is heti hittanóra volt. Vezetőiknek külön „Vezetői Kalauz", „Leány-játékos-könyv" állt rendelkezésre; énekeiket a „Leánydalos Tarisznyából" választhatták ki. Nagyobb leányok csoportjában minden összejövetelen egy-egy étel főzését is meg kellett tanulni.

A leányoknak csak nyári táboruk volt, s ezt rendszerint egy barakkban vagy iskolaépületben rendezték meg. Csupán a „romantika" kedvéért vertek föl egy-egy sátrat, de csak nappali használatra.

Fiúk és leányok közös rendezvénye volt a tánciskola. A 13 éves leányok csoportja és a 15 éves fiútörzs karácsony másodnapján kezdte meg egy képesített tánctanár vezetésével a társadalmi táncok megtanulását. A karácsonyi szünetben és az esetleges szénszünetben hetenként két-három alkalommal is összejöttek, midnig más háznál. Tanítási időben szombaton és vasárnap estéken volt a tánctanfolyam. Farsang vasárnapján volt az össztánc, a „koszorúcska". Erre már minden szülő is „hivatalos" volt. A tánciskolát végzett csoportok azután évenként kétszer-háromszor (farsangkor, szilveszterkor, névnapokon) tartottak „házi bálokat".

Minden esztendőben háromnapos lelkigyakorlat volt, külön a fiú- és leánycsoportok részére.

„Ősmagyar romantikás" csoportjaink is voltak. Míg az indián törzseknél az „indiános könyvek" voltak a kötelező olvasmányok, addig a Hunor és Magor törzs tagjainak az ősmagyar mondavilág irodalmát kellett tanulmányoznia. Itt ősi magyar neveket (Álmos, Tas, Huba) választottak maguknak. Mivel e csoportjaink még csak beindulási fázisban voltak, ezért ők is a „Sziklatábor" című vezetői könyvet használták, hiszen az itteni vezetők is eddig az „indián romantikán" nevelkedtek.

„Csibész romantikás" csoportunk alakítására Koszter atya „Csibészklub" című könyve adta az indítást. Ennek az volt a célja, hogy az „utca gyerekeit" csibész-romantika révén tegyük „krisztusi magyar ifjakká". Jelenleg már tornatanár az a vezetőnk, aki megszervezte a HABUA törzset. A fiúk a leglehetetlenebb neveket választották maguknak „törzsi névnek". A Pumi, meg a Sutyi mellett egy eléggé testes fiú a Zsirci névvel ékeskedett. Nem egy olyan katolikus fiú volt köztük, aki még nem tudott keresztet sem vetni. Volt olyan, amelyik még nem látott templomot belülről. Eleinte romantikus keretmesével mentek egy-egy vasárnap misére. Volt, amikor egy nagyon feltűnően öltözött embert követve jutottak el a templomba. S mivel az végigvárta a misét, minden feltűnést kerülve ők is ott voltak a közelében. Mise után folytatódott a „kémüldözés", míg a város végén aztán „megtámadták az idegent", és elvették a nála lévő hangszalagot, amit aztán otthon lehallgattak.

Ez a csoportunk mindössze másfél vagy két évig működhetett. De volt egy nagyszerűen sikerült nyári tábora is a „Csibészeknek". Egy idős matematikatanár látogatta meg őket egyszer a táborban. Úgy megszerették, hogy „tiszteletbeli főnöküknek" választották meg. A másnapi „főnökké-avatás" feltételei között a legagyafúrtabb „csibész-próbák" szerepeltek.

25 apró békát gyűjtöttek össze egy lefedett csajkába és odateték a tanár elé. Amikor felemelte a csajkafedőt, a békák annyifelé ugráltak, ahányan voltak. Nehéz lenne lekottázni azt a csibészhahotát, amely az öregúr békagyűjtési kísérletét kísérte, mert ezek az apróságok még nem a „lomha földi békák" közé tartoztak. A béka-próbát követte a csalán-próba: a szegény tanárnak fürdőnadrágban, mezítláb kellett átsétálnia egy embernyi magasságú csalánerdőn. Csak azután ismerték el „tiszteletbeli csibészfőnöknek", miután még kiállotta a víz-, a tűz- és a földpróbát is.

E „titkos és illegális cserkészkedésre" 1961. február 6-a tett pontot. Éjszaka fél 12-kor vagy tíz főből álló nyomozócsoport tört rám és alapos házkutatást tartott. Könyveim és holmijaim begyűjtése után magukkal vittek a rendőrségre és letartóztattak. Öt hónapos vizsgálati fogságom alatt közel száz fiút és leányt hallgattak ki az „ügyemben". Ezen „ténykedésemet" a népuralom pécsi megyei bírósága 6 évvel jutalmazta. A „népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés" címén.

Szálka a pécsi ÁVO szemében

Pécsett 1943 őszén kezdtem foglalkozni a fiatalokkal. Előbb csak ministránscsoportom volt, majd később az Egyetem utcai általános iskola fiúosztályaiban szerveztem a Szívgárda csoportokat. Volt filmvetítő gépem, amelyet az eladott újságokért járó tiszteletdíjakból vettem meg valakitől másodkézből. Szombat délutánonként néha 30—40 főből álló csoportokkal mentem kirándulni a Mecsek hegység különböző részeibe. Volt futball-labdánk is.

Az ifjúsággal való foglalkozást folytattam az úgynevezett „felszabadulás" után is. Tevékenységemre még pappá szentelésem előtt „felfigyelt" a pécsi rendőrség. Voltak — talán általuk megbízott — „jóakaratú" ismerőseim, akik figyelmeztettek, hogy hagyjak fel a „tűzzel való játékkal".

Már mint fölszentelt pap, 1948-tól, a középiskolás korú fiúkkal is felvettem a kapcsolatot és őket is próbáltam közelebb vezetni Krisztushoz. A tizenévesek közül néhányat beállítottam az általános iskolás korúakkal való foglalkozásokra, akik később önállóan is tudták vezetni a kirándulásokat. Így szombat délutánjaimat szabaddá tudtam tenni, és ki tudtam menni a közeli falvakba „Jézus élete és kínszenvedése" című kétórás filmet és egyéb vallásos tárgyú keskenyfilmeket levetíteni. Majdnem minden alkalommal telt ház volt ott, ahová mentem, a plébánosok meghívására. Sok filiában is tartottam bemutatót szombat este, és akkor vasárnap én miséztem a templomukban.

Ezirányú tevékenykedésemről is tudott a rendőrség, valamint arról is, hogy az Egyetem utcai tanítványaim jól kivették részüket a sajtóapostolkodásból és sok-sok példányban árulták a két katolikus hetilapot. Minden gyermek részére imádságos könyvet szereztem be. A vasárnapi diákmiséken majdnem teljes létszámban részt vettek tanítványaim. Nagyon szorgalmasan tanulták a hittant. Szerencsémre a szülők is mindenben támogatták kezdeményezéseimet. A Szabadság úti iskolánál való tanításom alatt mind a 150 tanítványom szüleit meglátogattam. Az Egyetem utcai iskolához kinevezve csak elkezdtem a családok látogatását és a vízkereszt utáni házszenteléseket.

1949 nyarára már azt a tanácsot kaptam „jóakaróimtól", hogy legalább a vakáció idejére hagyjam el a várost. Budapesti rendházunkba és a Sziklatemplomunkba mentem kisegíteni a nyári időszakra.

1950-ben május hónapban és június elején a rendőrség (ÁVO)

már többször érdeklődött utánam a rendház szomszédságában lakók között, a vízóra leolvasón keresztül. Június 6-án vincellérünknél jelent meg egy ismeretlen férfi és tőle kérdezősködött rendházunk tagjai felől. Megkérdezte a házfőnök nevét, majd engem névszerint emlegetett. Vincellérünk másnap mindjárt tájékoztatott bennünket ismeretlen látogatójának kérdezősködéseiről. Ezért, házfőnököm tanácsára, június 8-án délután, Budapestre utaztam a gyorsvonattal, első alkalommal használva az önálló hitoktatóknak járó félárú vasúti igazolványt.

Éjfélre értem sziklatemplomi kolostorunkhoz. Már mindenki nyugovóra tért, amikor mint „nem várt vendég" felzörgettem a házat. Jenő atya szívesen fogadott. Másnap Úrnapja volt. Két szentmisét mondtam és sokat gyóntattam. Rokonaimat értesítettem ittlétemről. Meg is látogattak és péntekre ebédre hívtak magukhoz. Estefelé érkeztem vissza tőlük és a kolostorban azzal a rossz hírrel fogadtak a testvérek, hogy június 9-én, Úrnap éjszakáján pécsi rendtársainkat elhurcolta a rendőrség.

Pontos értesüléseik voltak arról, hogy a pécsi rendházunkat körülvették éjfél előtt a rendőrök és beugráltak a kerítésen. Vadul becsengettek és a házfőnököt keresték. Tőle elvették a rendház kulcscsomóját. Mindenkit fel kellett ébresztenie és percek alatt lehívnia az ebédlőbe.

Mikor mindenki lent volt a kolostorban lakók közül, akkor felolvastak egy rendőrségi végzést, amely szerint a rendházban való tartózkodásuk „a közrend és a közbiztonság szempontjából aggályos", s ezért kitiltják őket innen. Tíz percnyi időt adtak ahhoz, hogy mindenki magához vehessen egy váltásra való fehérneműt. Újra az ebédlőben kellett gyülekezniök. Ezután, név szerint, mindenkinek kézbe adták a részére kiállított kitiltási parancsot. Engem is kerestek és azon rendtársakat is, akik ezen a napon a Szent Jakab hegyen voltak.

Hónuk alatt egy váltásra való fehérneművel mindenkit felhajtottak a rendház előtt álló leponyvázott teherautóra, ahol már géppuskás rendőrök vártak rájuk. Kálmán atyánk, aki a kisfogadó melletti szobában magatehetetlenül feküdt, maradt csak a rendházban. Másnap vagy harmadnap nyitottak csak rá ajtót, amikorra már megőrült a félelemtől. Ilyen állapotban szállították be az Idegklinika zárt osztályára, amelyet néhány hét után csak holtan hagyott el.

A rendház tagjait Pécsről a váci püspök palotájába szállították, ahol a könyvtár egyik termét kapták szállásul. Napok múlva tudtak csak szalmát kapni, amelyet leterítettek a padlón

fekvőhelynek. Különböző szerzetházak tagjait gettószerűen zsúfolták össze. Egyik teremben a pécsi Notre Dame nővérek voltak, a másikban a kecskeméti piaristák, a harmadikban a hódmezővásárhelyi jezsuiták, stb. Élelmezésükről napokon át nem történt gondoskodás, míg a környező falvakból a jó hívek el nem látták őket ennivalóval. A püspöki palota épülete volt a „kényszertartózkodási helyük", még az udvarra sem lehetett kimenniök. Napközben, és főleg éjszakánként többször is volt „razzia" és létszámellenőrzés. A palota előtti bokrokban civilruhás rendőrök bujkáltak és őrizték a kapukat is.

Egyik éjszaka rátörtek a püspöki lakosztályra is. Felébresztették Pétery József püspököt, hálóingben kiállították a folyosóra fal felé fordulva, míg a szobáiban házkutatást tartottak az ávósok. A legdurvább szidalmakkal és káromkodásokkal bántalmazták.

Napközben, jóllehet állandóan figyelték a bejáratot, de mégis be lehetett jutni a palotába. Így látogatta meg pécsi rendtársainkat Jenő atya is, akinek azután beszámolhattak az elhurcoltatás minden részletéről. Megemlítették azt is, hogy engem is kerestek Pécsett és ígérték, hogy országos körözést adnak ki ellenem. Jenő atya, amint Vácról hazatért, azt ajánlotta, hogy még az esti vonattal utazzak Soltvadkertre.

Civilbe öltöztem és csomagolni kezdtem. Pesten tanuló unokahúgommal mentem le soltvadkerti házunkba, amelyet Krémer Józseftől örököltünk. Napközben bent tartózkodtam a házban, de éjszakára már átmentem az állomásfőnökékhez aludni.

Bujdosásban

Soltvadkerttől mintegy félórás kerékpározásra volt az úgynevezett Büdös tó. Ennek a kiszáradásra ítélt tónak a partján volt nagynénéméknek egy kis nyaralója. Amikor a Pécsett tartózkodó édesanyám értesült arról, hogy Soltvadkerten vagyok, mindjárt ideutazott. Biztonságosabbnak tartotta azt, ha vele együtt kiköltözünk a nyaralóba. Éppen ezért Tádé atya befogta a lovakat és kiszállított bennünket a Büdös tóra. Birtokba vettük tehát a két szobát és a kis konyhát, amelyek teljesen be voltak bútorozva. Reggelenként kerékpárral bementem Soltvadkertre misézni és bevásárolni a főzéshez.

Tádé atya egy bejelentőlapot szerzett számomra, amely nélkül nem volt tanácsos az utcára kilépni. Hogy édesanyám kevesebbet idegeskedjék miattam, miséim után mindig siettem vissza

a nyaralóba, ahol az egész napot imádságban és olvasásban töltöttem. A közeli szomszédban volt egy tanya. Délutánonként gyakran találkoztam a gazda 14 év körüli fiával, aki mindig kíváncsian tudakolta kilétemet.

Majdnem minden éjszaka felijedtem akkor, amikor a szomszéd lánccal megkötött lábú lovai odajöttek legelészni az ablakunk alá. A lánccsörgést — félálomban — mindig a börtöni kötöző láncokkal társítottam. Két hónap múltán e lázálom valósággá lett.

Augusztus elején mindkét öcsém néhány napra kijött a Büdös tóra. Édesanyám e két napon igyekezett mindegyikünk kedvére sütni-főzni.

Egyik este Tádé atya keresett fel bennünket és Jenő atya üzenetét hozta, hogy menjek fel Budapestre, mert fontos dologról akar velem beszélni. Édesanyám idegesen ellenezte ezt az utazást. A harmadik vagy negyedik újabb üzenet vétele után mégis elindultam Budapest felé. Szent István napját ott töltöttem, de nem mertem a kolostorban aludni. Hol egyik, hol másik ismerős családnál töltöttem az éjszakákat.

Jenő atya közölte velem tervét: Páter Attilát, Tihamért és engem Rómába akar kiküldeni. Ha utunk sikeres lesz, a többi fiatal rendtagot is ugyanezen az úton menti ki az országból, ahol „már nincsen számunkra hely", és ahol már csak bujdosásban élhetünk. Csak magát e tényt közölte velem, semmiféle részletes felvilágosítást nem adott. Mondotta, hogy csomagoljam össze azon dolgaimat, amelyeket magammal akarok vinni és mielőbb jöjjek fel újra Budapestre.

Édesanyámnak nagyon rossz előérzete volt e tervvel kapcsolatban. Komolyan aggódott értem. Később hányszor eszembe jutott az a két-három nap, amelyet még együtt tölthettünk.

A csomagolás és búcsúzkodás... Hányszor visszaemlékeztem a Petőfi versre:

„Mint ölelt át reszkető karjával,
Mint marasztalt esdeklő szavával.
Ó, ha ekkor látok a világba,
Nem marasztalt volna tán hiába."

Újra Tádé atya jött ki értünk a kocsival és bevitt bennünket az állomásra, ahonnan Kiskőrösre utaztunk. Itt, nagyanyáméknál, édesanyám számára volt fenntartva egy szoba.

Augusztus 24-én, a késő esti vonattal mentem fel Kiskőrösről Budapestre. Kora reggel érkeztem a kolostorhoz. Napközben, általában, ott tartózkodtam, de éjszakára a közelben lakó

Schandl Károly, volt államtitkárnál húztam meg magam. Jenő atya most már megismertette velem a részletes útitervet.

Schandlék egykori szobainasa, Rózsa Sándor, soproni lakos „jutányos" áron, fejenként 12 ezer forintért visz el bennünket Bécsig. Csomagjainkat néhány nappal előbb kell elküldenünk egy megadott soproni címre. Schandlék már fel is adták értékes képeiket és perzsaszőnyegeiket.

Tiltott határátlépési kísérlet

Szent Ágoston napján, augusztus 28-án indult el Sopron felé Tihamér atya, Schandlék „kis" Teca nevű leánya, ennek a 18 éves fia, valamint a volt rendőrkapitány hasonló korú fia, aki osztálytársa volt a 18 éves Gézának. „Titkos jeleket" beszéltünk meg velük, amelyeket csak akkor adnak át az embercsempésznek, amikor már Bécsben lesznek. Ők hárman az embercsempész családi fényképét írják alá, míg Tihamér atya egy szentképet fog aláírni a megbeszélt módon. Kis „t" betűvel kezdi majd aláírását.

Augusztus 30-ra volt kitűzve az idős Schandl házaspár elindulásának napja, akikhez nekem Attila atyával kell társulnom. Rózsa Sándorunkra azonban hiába vártunk e napon. Augusztus 31-én sem jelentkezett még.

Szeptember 1-én délfelé csengetnek Sziklatemplomi kolostorunk portáján. Schandlné jött az embercsempésszel. Attila atya és az én jelenlétemben az embercsempész bemutatta a „titkos" bizonyítékokat.

Amikor Schandlné kegyelmes asszony meglátta leányának és unokájának aláírását Rózsa Sándor családi fényképén, örömében sírni kezdett és nyakába borult az embercsempésznek.

Rózsa úr nekünk is mutatott egy szentképet, de csak néhány pillanatra tartotta szemünk elé. Négy napos idegfeszültség után nem vettük eléggé szemügyre a titokzatos „t" betűt Tihamér atya aláírásán. E nagy jelenetek után Jenő atya irodájába vezettük fel az embercsempészt, aki átadta neki a „szállítási költségeket".

Délután öt óra tájban találkoztunk vele újra a Keleti pályaudvaron. Rózsa úr már várt reánk. Megmutatta a számunkra lefoglalt helyeket a kocsiban és ott adta át mindegyikünknek a soproni illetőségű „hamis" bejelentőlapokat azért, hogy a vonaton való igazoltatáskor majd átengedjenek bennünket a határzónába.

Savanyúan derűs arcával próbált nyugtatgatni bennünket. Beszélt arról, hogy a kis Tecáékkal milyen boldogan vacsoráztak Bécsben. Ekkor mondta csak meg azt, hogy miért nem jött vissza értünk a megbeszélt időre: az általa ismert határőröknek megváltozott a szolgálati beosztásuk. Csak ma éjszaka lesznek szolgálatban.

„Simán" átestünk a határzóna előtti igazoltatáson. Kilenc óra felé futott be vonatunk a soproni állomásra. Először a kegyelmes asszony — falusi néninek öltözve — ment a kijárathoz férjével együtt. A határőrök jól megnézték a bejelentőlapokat. Nem sokkal később Attila atyával én is átjutottam a „szűrésen". Rózsa Sándor az állomástól nem messze várt reánk. Az utazóközönség szétszéledése után mi is elindultunk a Szent Mihály temető felé.

Útközben néhány kerékpáros férfi került el bennünket. Feltűnően erős reflektor világított kerékpárjukon. A temető elhagyása után Rózsa úr libasorba állított bennünket és azt mondotta, hogy most már közel vagyunk a határhoz, éppen ezért ne beszélgessünk.

Hamarosan futni kezdett. A két kis öreg nehezen tudta követni őt. Szóltak is neki, hogy csökkentse az iramot, de akkor már vagy húsz méternyire volt előttünk. Hirtelenében erős reflektorfények gyulladtak ki körülöttünk és a bokrokból sötét, civilruhás alakok ugrottak ránk. Néhány perc múlva már csuklóinkon is voltak az amerikai „karperecek".

A kegyelmes asszony kis piaci kosarában egy befőttes üvegben voltak a családi ékszerek. A gyémántos gyűrűk és fülbevalók, az értékes karkötők. Jól tudta, hogy ezek kiviteléért még külön büntetés is jár, ezért az egész üveget odaadta annak az embernek, aki őt az egyik bokor mellett őrizte. Őt ugyanis, mint nőt, nem verték bilincsbe. Közben durván káromkodva azt kérdezték tőlünk, hogy hol van az embercsempész. Nemsokára egyikük elkiáltotta magát: „Nézzétek, ott szalad!" És minden különösebb célzás nélkül belelőtt a sötét éjszakába.

Tíz perc sem tellett még el elfogatásunk óta, amikor a leponyvázott katonai jeep megállt a közelünkben. Erre „hajítottak" fel bennünket s azután vad iramban elindult a jeep. Járatlan, gidres-gödrös utakon jó félórán keresztül száguldott velünk. Géppisztolyos katonák között ültünk: ők az ülésen, mi pedig a jeep padlózatán.

Közben egy iszonyú nagy vihar kerekedett. Mennydörgés és villámlás, majd hatalmas felhőszakadás. Zuhogó esőben értünk

oda a határőrség kaszárnyájához. Az udvar közepén szállítottak ki bennünket a jeepből és durván belökdöstek a szakadó esőben az irodák előtti folyosóra. Itt lekapcsolták kezünkről a bilincseket. Egymástól három méter távolságban levegőbe emelt kezekkel kellett a fallal szemben megállnunk. Négy géppisztolyos katona őrzött bennünket és ocsmányabbnál ocsmányabb beszéddel „szórakoztattak".

Kihallgatásainkat csak hosszú órák után kezdték el. Először a kegyelmes asszony került sorra, majd férje. Én csak Attila atya után kerültem „terítékre".

A határvadász kaszárnyában

Éjfél után már két óra lehetett, amikor engem szólítottak be az irodába. Harminc év körüli, civilruhás „főhadnagy" ült az íróasztal mögött. Ő is és az írógépet eléggé gyakorlatlanul kopogtató férfi is letartóztatóink között ott volt a Szent Mihály temetőnél.

Durva káromkodások közepette le kellett vetkőznöm. Átvizsgálták ruháimat és kabátom válltömésében „megtalálták" a vászonra gépelt papi igazolványt, a „celebret"-et. Ezt hetekkel előbb még Jenő atya írta alá, és ebben igazolta azt, hogy felszentelt pap vagyok. Ostyát és bort is kerestek nálam. Mint később megtudtam, Tihamér atya ezt is vitt magával.

Ruháim tüzetes átvizsgálása után öltözhettem csak fel újra és megkezdődött a kihallgatás. A személyi adataim bediktálása után apró részletességgel el kellett mondanom azt, hogy hogyan léptem be a Pálos rendbe. Nagyon álmos lehetett a gépelő ávós elvtárs, vagy kissé gyengén hallott, mert valahányszor előfordult a szövegben a Pálos rend, következetesen mindig „páros rendet" írt. Szentségelt is vele durván a főhadnagy, amikor átolvasta az első oldalt. Az egészet újra kellett gépelnie.

Ezek után elképzelhető az könnyen, hogy velem is ezen hasonlóan keresetlen hangnemben folytatta a kihallgatást. Percekig káromkodott akkor, amikor megmondtam azt, hogy a kalocsai Szent István gimnáziumban érettségiztem. Nem tetszett neki a pécsi Szent Imre templomunk neve sem. Mű vagy talán valódi felháborodása azonban akkor volt a tetőfokán, amikor a gépelő bemondotta azt, hogy itt Sopronban, a Szent László utcában lakik ő. Káromkodva tajtékzott azért, hogy még ma is vannak Magyarországon „szentekről elnevezett városok" (Szentendre, Szentmártonkáta, stb.).

Érdeklődött afelől, hogy szoktam-e látogatni betegeket. Igenlő válaszomra a jegyzőkönyvbe már így diktálta be „vallomásomat": „Gyakran látogattam a környékünkön lakó betegeket, akiket azután uszítottam a népi demokrácia és a fennálló államrend ellen." Alig hároméves papságom alatt oly „sokoldalú és oly ádáz küzdelmet folytattam az állam ellen", hogy jegyzőkönyvem csaknem tíz gépelt ívoldalt tett ki.

Amikor nem akartam aláírni „ezeket a politikai elferdítéseket", kiabálva ismertette jól bevált módszereiket, amelyek hatására a „hazaáruló államtitkár és királyi tanácsos úr (Schandl Károly), meg Attila atya is aláírta a jegyzőkönyv minden lapját".

Pirkadó hajnal volt már, amikor újra egy leponyvázott teherautóra „hajtottak fel" bennünket és géppisztolyos határvadászok kíséretében kiszállítottak a csornai határvadász kaszárnyába.

Az itteni zárkákban már nem lévén hely, négyünket az egykori lóistállóba helyeztek el. Két óra hosszat álltunk már egymástól kétméternyi távolságban, amikor egyik jobb érzésű őr megszánta a hetven évéhez közeledő öreg házaspárt, és négy rozoga széket kerített valahonnan. Nagy könnyebbség volt az, hogy most már leülhettünk. Géppisztolyos őrünk velünk szemben ült és vigyázott arra, „nehogy összeesküdjünk vagy összebeszéljünk és szökést kíséreljünk meg".

Ebédet délután két óra körül kaptunk. Katonai csajkákban hozták be részünkre a gulyáslevest és a „prézlis tésztát". A majdnem 24 órányi koplalás után mindnyájunknak jól esett a meleg katonai étel.

Őreink négy óránként váltották egymást. Némelyik nagyon katonásan viselkedett. De volt olyan is, aki kérdezősködött tőlünk és elbeszélgetett velünk.

Az istállóval szemben négy udvari illemhely állott. W nélküli C-ék voltak csupán: vízöblítés nélküli fülkék. Ezeket csak az étkezések után lehetett igénybe venni, amikor is két őr volt a közelben. Ilyenkor az egyik őr az istállóban maradtakra vigyázott, amíg a másik őr egyenként kísérte ki a sorra kerülőt. Lehajtott fejjel és a kezet hátratéve kellett kimenni. Az illemhely ajtaját nem volt szabad becsukni, mert a dolog végzése közben az őr géppisztolyát rászegezve tartotta az illetőre.

Szeptember 3-án, ebéd után egy olyan őrünk volt, aki megengedte azt, hogy ülő helyzetünkből felállhattunk. A sok üléstől már elzsibbadtak a lábaink, hiszen az előző éjszakát is ülve kellett eltöltenünk.

Ahogy így álltunk, az istálló ablakán át (amely tulajdonképpen egy lyuk volt), kiláthattunk az udvarra. Megdöbbenéssel láttuk azt, hogy éppen Tihamér atyát kísérték az előbb leírt szertartásokkal az illemhelyre.

Szegény kegyelmes asszony majdnem összeesett. Ő nagyon bízott abban, hogy Tihamér atya, a kis Teca és Géza sikeresen kijutott Bécsbe. Tehát ők is csak a csornai határvadász kaszárnyáig jutottak. El kellett ismernünk azt, hogy Schandlék egykori szobainasa, Rózsa Sándor, nem volt más, csak egy fizetett felbujtó, agent provocateur.

A győri börtönben

Szeptember 4-én este újra bilincset tettek a csuklónkra és felhajtottak egy leponyvázott teherautóra, amely a győri börtönbe vitt minket. Kilenc óra lehetett akkor, amikorra átvittek bennünket. Én egy földszinti sarokzárkába kerültem. Jó tíz percet kellett állnom a zárka előtt arccal a fal felé fordulva, míg jött egy őr, pokrócot, csajkát s kanalat hozva. Kinyitotta a zárka ajtaját. Szinte mellbevágott a bűz, amely kijött a zárkából. Én voltam a szoba 13. vendége. Két vaságy volt a zárka összes bútorzata és két ürcsöbör (kibli). Tizen feküdtek a földön, illetve a padlón, én lettem a tizenegyedik közvetlenül az ajtónál. Lábam odaért az egyik kiblihez. Éjszaka, ha vizelni jöttek, bizony sokszor „meglocsolták" a lábamat is.

A megdöbbenés és szomorúság mellé egy kis „öröm" is csatlakozott. A zárka lakói között ott volt Tihamér atya is. Amint az őr ránk zárta az ajtót, első szava ez volt hozzám: „PÁl, hát ti is elindultatok?!" Azután megkérte a mellettem fekvő férfit, hogy cseréljen vele helyet, s így egymás mellett fekve, sugdolózva végigbeszélgettük az éjszakát.

Itt tudtam meg tőle, hogy ők is (mármint kis Teca, Géza, annak a barátja és ő) hasonló módon jutottak Sopronba és hasonló módon „buktak" is le, mint a mi csoportunk. Szörnyű kínzások után csikarták ki tőlük a „titkos jeleket", amelyet Budapestre kell küldeniök, hogy mi is útra keljünk. Korholt, hogy miért nem néztük meg alaposabban az aláírást a szentképen. Sajnos, nem volt rá időnk és idegünk, hogy észrevegyük nevének kis „t" betűjét.

Szerencsések voltunk, hogy majdnem egy hétig együtt lehettünk. Közben megtörtént mindkettőnk ügyészi kihallgatása. A nappalok gyorsan elteltek, de annál lassabban „vánszorogtak" az

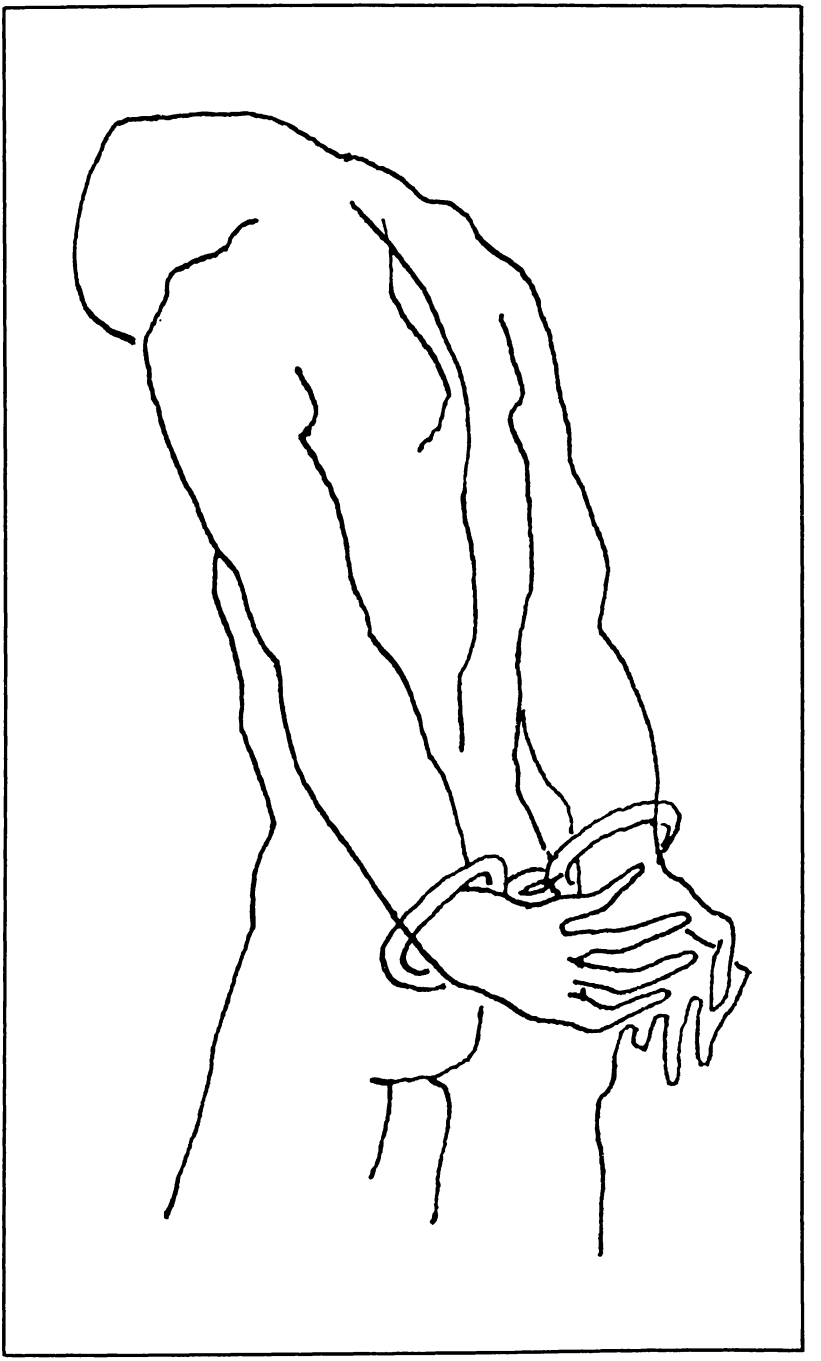

éjszakák, amelyek még eléggé melegek voltak. Rengeteg poloska volt a zárkában. Volt olyan éjszaka, hogy Tihamér atyával együtt kétszázat nyomtunk el a falon. Persze, csak másnap, napvilágnál vettük számításba az elnyomottakat. Néha a bűztől annyira fülledt volt a zárka levegője, hogy az őrt kellett megkérni arra, hogy pár percig hagyja nyitva az ajtót. Persze voltak „titokban cigarettázók" is.

Naponta kétszer vittek ki sétálni a börtönudvarra. Ilyenkor láthattuk „bűntársainkat", vagy ha ügyeskedtünk, mellékük is kerülhettünk és pár szót válthattunk is.

Az első zárka-átrendezés után egy első emeleti nagy zárkába kerültem. Ugyanide került Attila atya is. Szeptember végén ügyvédi kihallgatásra hívtak mindkettőnket. Az „ügyvéd" nem volt más, mint László atya. Persze, civilben. Burkoltan minden minket érdeklő hírt a tudomásunkra tudott adni. Tihamér atya tárgyalása előbb történt meg, mint a miénk. Ő két évet kapott. Attila atya és én három-három évvel büntettettünk.

Nemsokára munkára osztottak be bennünket: a kosár- és demizsonfonó üzem „dolgozói" lettünk, napi 50—60 fillér tiszta jövedelemmel.

Tihamér atyát már előbb, Attila atyát és engemet pedig 1951. február 11-én szállítottak Vácra. Kora hajnalban ébresztettek fel és kékcsíkos rabruhába (börtönnyelven: fagylaltos öltöny) bújtattak. Személyi holminkat egy-egy nagy zsákba tették bele, amelyet hónunk alatt kellett vinni. Kéz- és lábbilincs volt rajtunk. Két fegyveres őr kísért bennünket a vasútállomásra. A vonaton egy külön fülkét foglaltunk el.

Már fenn voltunk a vonaton és egy 3—4 év körüli kisfiú az édesanyjával jött velünk szembe. Nagy szemekkel nézte a hónunk alatti zsákot, majd megszólalt: „Anyuka, ugye a bácsik azt lopták, ami a zsákban van?"

Jenő atya valahonnan megtudhatta azt, hogy minket melyik vonattal szállítanak Győrből. Civilben, ugyanabban a kocsiban, ő is velünk utazott. Úgy ült, hogy szundikáló őreink között szemmel és jelekkel néha tudtunk érintkezni. Szerencsénkre a fiatal tizedesünk elég jóindulatú volt. S amikor az őrmester kiment a WC-re, akkor Jenő atya oda tudott jönni hozzánk és egy-egy tábla csokoládét kaptunk tőle.

Vonatunk a Keleti pályaudvarra érkezett. Az egyik váróteremet kiürítették, hogy mi ott tudjunk várni egy „rabomobilra", ami átszállít bennünket a Nyugati pályaudvarra. A Vác felé menő vonatok onnan indultak.

A váci magánzárka osztály

Kora délutánra ért be vonatunk a váci állomásra. Onnan gyalogosan kísértek a hírhedt váci fegyintézetbe. A hivatalos átadás és megmotozás után egy nagy zárkába tettek bennünket, amelyben csak mi ketten voltunk, Pár napid e zárka lakói maradtunk, majd Mocsári törzs-elvtárs átvezetett bennünket az ő uradalma alatt lévő magánzárka osztályra.

Ez egy négyemeletes L alakú épület. A zárkák csak az udvar felőli oldalon vannak. Az utca felől mindössze csak egy hatalmas fal látható. A téglalap alakú udvar két végén őrtorony volt, a közepén pedig virágágyak húzódtak. Ezek körül volt a rabséta, ha a katonás menetelést annak lehet nevezni.

Az osztályvezetői irodától balra, a negyedik zárkában kaptunk „szállást". Már az első ebédosztáskor felfedeztük azt, hogy dr. Zakar András az egyik „házimunkásunk". Tihamér atya is itt volt már. Zárkája ablakából látta azt, amikor Mocsári áthozott bennünket az osztályára. Az első sétánál már mellénk, illetve közelünkbe ügyeskedte magát.

S ez minden sétánál megismétlődött. Ilyenkor tőle kaptunk tájékoztatást az osztály belügyeiről. Ő „mutatta be", persze apránként, az osztályon lévő papokat, a Mindszenty-per szereplőit. „Rab-értesülés szerint" ezen időszakban Őeminenciája is itt volt egy teljesen elkülönített zárkában. Őt külön és csak éjszaka sétáltatták. Az itt bezárt sok pap közül én csak Zakar Andrást és Turcsányi Egont ismertem. Ezért is felejtettem el már a Tihamér atyától hallott neveket.

A magánzárka osztály második emeletén a csendőrök, a másik két emeleten pedig egyéb háborús bűnösök voltak gettózva. A földszinti zárkák voltak a „papi lakosztályok". Ezeken belül állandó „átrendezések" és éjszakánkénti motozások (hipisek) voltak. Attila atya és én együtt maradhattunk a zárkánkban.

1951 áprilisában, nagykedden, Attila atya felébresztett, hogy hallotta, amint Tihamér atya számát (mert akkor csak „számok" voltunk) kiáltotta az egyik őr. Hamarosan a mi zárkánkba is bezörgettek, hogy azonnal öltözzünk fel és szedjük össze holmijainkat.

Amikor kijöttünk a zárkából, már többen állottak a fal felé fordulva. Közöttük volt Tihamér atya is. Egy őr kettőnket átvezetett a börtön nagy udvarára, ahol bekötözték a szemünket és egy személygépkocsi hátsó ülésére ültettek be. De úgy, hogy közöttünk egy nyomozó ült, akinek az ölében kapcsol-

ták össze amerikai bilinccsel a kezünket. Vad iramodással indultunk el. Félórás rohanás után egy vasúti kereszteződésnél defektet kapott a kocsi hátsó bal kereke. A sofőr és a mellette ülő detektív kiszállt a kocsiból és éktelen káromkodások közepette cserélték ki a kereket. A hátsó ülésen mi féloldalra dőlve voltunk hárman addig, amíg elkészült a javítás.

Ezután a Gyorskocsi utcában lévő Fő utcai börtönbe vittek. Itt anyaszült meztelenre vetkőztettek. Tüzetesen átvizsgálták ruháinkat, majd előbb Attila atyát, később pedig engem vittek el a felvételi irodába. Egy negyedik emeleti zárkába helyeztek, amelyben mindössze csak két priccs volt. Az egyiken egy fiatalember kuporgott.

Kora reggel volt az ébresztő. Egy piszkos alumínium lavórban vizet adtak be a mosdáshoz egy vizes törülközővel. Ezzel már egy-két zárka lakói megtörülköztek.

Zárkatársam valami üzemi szabotázs cselekedetért volt vizsgálati fogságban. Ő figyelmeztetett arra, hogy a kihallgatásoknál nehogy megmondjam azt, hogy hol vagyok, melyik börtönben. Ha WC-re akartunk menni, akkor minden alkalommal ki kellett kopogni és az őr kísért el.

A zárkában éjjel-nappal égett a villany. Napfényt sohasem lehetett látni, mert az ablak helye üvegtéglával volt berakva. Takarózásra egy lyukacsos pokrócot kaptam. Reggeli után egy óra hosszat kellett sétálni a zárkában fel-alá. Utána le lehetett ülni a priccsre, de csak úgy, hogy szembe legyünk az ajtóval. Éjszaka csak a zárka közepe felé fordulva lehetett feküdni, de kezünknek a takarón kívül kellett lenni.

Tíz napig nem tudtam, hogy miért hoztak ide. Nem hívtak kihallgatásra. A tizenegyedik napon megduplázták a zárka létszámát. Még két fiatalembert tettek be. Ezek egyike pálosszentkúti parasztfiú volt. Tőle tudtam meg azt, hogy Grősz érseket letartóztatták. Az ő ügyéhez csatolták a „Pálos pert". Sok pálos atya és testvér már börtönben van, vizsgálati fogságban.

Elég szorosan voltunk a zárkában, főleg éjszaka. Egy keskeny fapriccsen két embernek kell „szabályszerűen" elférni. A tizenkettedik napon, hajnali kettőkor vittek kihallgatásra. Egy civilben lévő nyomozó vallatott több mint három órán keresztül. Rendtársaim ellen akart adatokat szerezni tőlem. Később volt olyan nap, hogy háromszor hallgatott ki. A szentkúti fiú azonban csak két napig volt velem a zárkában.

Egyik éjszaka szobatársam hiába zörgetett az őrnek, hogy WC-re akar menni. Végül is a cipőjébe vizelt. A rákövetkező na-

pon engem áttettek egy másik zárkába. Ebben már volt egy angol WC, ami nagy áldás volt. Napközben már nem kellett bádogbögréből (amelyből előbb már a fél emelet rabjai ittak) inni; most innen ihattunk friss vizet.

Május közepén levittek a felvételi irodára, visszaadták személyi holmimat, majd bekötötték a szememet és egy leponyvázott teherautóra vezettek. A teherautó két oldalán padok voltak s egymás mellé ültették a bekötött szemű embereket. A kőbányai Gyűjtő Kisfogházának udvarára szállítottak. Bekötött szemmel vezettek be az épületbe is. Csak bent vették le a sálat a szememről. Egy első emeleti zárkába vittek fel. Három zárkatársat kaptam, akiket pár héten belül el is szállítottak a zárkából.

Hónapokig magánzárkás voltam. Volt időszak, amikor csak ötödmagammal voltam az egész kisfogházi épületben. Ezt abból tudtam kikövetkeztetni, hogy reggel hány ajtó előtt volt ott a lavór és a vödör. Egyik napon a földszintre költöztettek. Zárkám ablaka arra az udvarra nyílott, ahol az akasztásokat szokták végrehajtani. Ezt persze csak később tudtam meg. Pár hét után ismét egy emeleti cellába kerültem. Az előttem lévő „lakó" a Rajk-per elítéltje lehetett. A falba vésett írásokból következtethettem erre. Augusztus közepén a Kisfogházból gyalogosan átkísértek a nagy Gyűjtőfogházba. Ott a „bal csillag egyik földszinti zárkája" nyílott meg előttem, amelyben szerencsémre Tihamér atya volt és egy jugoszláv fiatalember.

★ Gyűjtőfogház

Pintér nevű tizedes volt az osztályvezető. Az egész fogház egyik vezető személyisége volt a hírhedt Mihalicska alhadnagy, aki hetenként többször végezte az estéli „zárás" szertartását.

Éjszakánként borzalmas élményeink voltak. Zárkánk előtt verték vasba Mihalicska és pribékjei a szabotőröket és szabálysértőket. Ebben az időben két jezsuita is volt a szenvedők között. Volt gimnáziumi igazgatóm, P. Tüll Alajos és P. Vid, a budapesti rendház egykori rektora. Mindketten a gombüzemben dolgoztak, s mint idősebbkorúakat, a gombok kartonpapírra varrására alkalmazták. Munkájukat egy emeleti helyiségben végezték. Velük dolgozott egy mankókon járó fiatalember is. Hogy ennek ne kelljen annyit lépcsőt járnia, az ebédjét mindig egy jezsuita atya hozta fel.

Ez a fiatalember, mint „kiváló szocialista sztahanovista", az ebédszünet alatt is varrta kartonra a gombokat. P. Tüll egyszer

arra kérte, hogy az ebédszünet alatt pihenjen és ne dolgozzon. Így az ő teljesítményét veszik a „norma" alapjául, amelyet ők, idősebbek és akik csak 8 órában dolgoznak, semmiképpen sem tudják megközelíteni. Másnap éjszakára már mindkét jezsuita atyát vasba verték „szabotálás" miatt. Ők mindketten jajszó nélkül viselték a szenvedést, de nem így szerencsétlen társaik. Azok jajgattak, sírtak, káromkodtak, könyörögtek az őrnek, hogy lazítsa meg kezükön vagy lábukon a láncot.

Volt olyan, amelyik elájult. Ezt egy vödör hideg vízzel magához térítették és levették kezéről a bilincset. Amikor azután teljesen magánál volt, visszacsatolták csuklójára addig, míg le nem telt a két óra. Mi észrevétlenül kilestünk az ajtó kukucskálóján (cirkli) és láttuk a vasba verteket. Úgy tudtuk, hogy P. Tüll 16 órás kurtavasat kapott, tehát 8 napon át két-két órát kellett viselnie a bokáin és a csuklóin a szorosra fűzött láncot. Mihalicska még rá is térdelt a láncra és feszesre húzta. Némelyiknek már negyedóra után feldagadt a keze és lába. Ha jobb indulatú őr volt szolgálatban, az megszánta a jajgatókat és lazított egy kicsit a láncon.

A jugoszláv fiú csak nagyon keveset tudott magyarul, így Tihamér atyával nyugodtan átbeszélhettünk mindent. Némelyik nap Pintér tizedes kivezényelt bennünket a zárkából huszadmagunkkal, átmehettünk a jobb csillag zárkáinak takarítására. Vagy tíz nap után egy első emeleti cella lett az új „otthonom", amelyben egy csendőrtábornok és két fiatalabb katonatiszt lett a társam. Ebből a cellából majdnem naponta kivezényeltek dolgozni a börtönudvarra és itt a konyhabútorüzem faanyagát kellett rendbe rakni.

1941-ben a gimnazisták részére is volt hetente többórás levente kiképzés. Itt meg kellett tanulni a levente főparancsnok nevét: Kudriczy István. Sohasem álmodtam, hogy ebben az életben szemtől szembe láthatom. Hónapokon keresztül, naponta többször is láthattam, de csak a Gyűjtőfogházban. Ő a konyhabútorüzemben dolgozott. Egyik napon az üzemben azt a megjegyzést tette, hogy „tegnap este az ő zárkájuk lett volna a soros, hogy megkapja a fennmaradott főzeléket".

Vacsoraosztás előtt az egész osztály „lakóinak" (400 fő) a földszinti folyosón kellett gyülekezniök hatos sorban. Ilyenkor jöttek be az üzemekben dolgozók is a munkából. Pintér tizedes, miután megszámolta az ott állókat, Kudriczy Istvánt szólította maga elé. Ordítva kérdezte tőle: „Mi volt a foglalkozásod civilben?" Kudriczy kopasz feje elvörösödött, de katoná-

san kivágta magát: „Katona voltam, altábornagy." Erre az alacsony tizedes, ott a 400 rab előtt, két hatalmas pofont adott neki. Mindenkiben szinte meghűlt a vér. Kudriczy meg sem tántorodott.

Télre fordult már az idő, amikor „áthelyeztek" egy másik osztály második emeleti zárkájába és gombüzemi dolgozónak osztottak be. Itt dolgozott már akkor több jezsuita atya is: P. Tüll, P. Csávossy Elemér, aki igazgatóm volt valamikor Kalocsán. P. Kovács Jenő pedig franciatanárom volt és szubrégensem a kisszemináriumban. A budapesti rendházból pedig P. Vid József. Még néhány egyházmegyés pap is robotolt velünk ebben az üzemben.

Engem gombfényesítésre „ítéltek", polírozásra. Volt egy munkapad, amelyben hulladékrongyokból összevarrt, félméter átmérőjű, tenyérnyi szélességű kerék volt. E kerék mögé kellett ülni, amely 3600 fordulatot tett percenként. Egy elemlámpához hasonló szerkezet volt, amelynek a feje golyóscsapágyon forgott. Ebbe a fejbe egy keményfából esztergályozott tömítést kellett belecsavarni, amelynek a tetején egy mélyedés volt. Persze, ez a mélyedés olyan nagyságú volt, amilyen gombot kellett fényesíteni. „Furter" volt az egész szerkezet neve.

Munkakezdéskor ezt a „rongykereket" be kellett viaszolni, a gombot be kellett helyezni a furatfej mélyedésébe és oda kellett nyomni a nagyfordulatú kerékhez, de nem túl erősen, nehogy elégjen a gomb. Huszonhat milliméteres férfikabát gombból tízezret kellett 8 óra alatt kifényezni. Ez volt a norma.

A rongykerék nagyon gyorsan kopott. A teremben, ahol 20 ilyen kerék forgott, rettenetes por volt. A munka végén arcunk és ruhánk tele volt textilszálakkal. Ebben a teremben volt segédmunkás (takarító) P. Csávossy. Szabály volt az, hogy mindig viselni kellett fejünkön a rabsapkát, s ha őrrel találkoztunk, a sapkát leemelve kellett őt köszönteni. A jó páter, két kezében vödörrel s az egyik hóna alatt seprővel, szembetalálkozott Berkes tizedessel. Nem tudta levenni a sapkáját, csak fejhajtással köszönt. Ezért rögtön azt kérdezte tőle: „Mi a száma?" A pátert este kihallgatásra vitték és másnap este már „tiszteletlen magatartásáért" Mihalicska két órára vasba verte.

Egyik szombaton délután fürdésre vittek egy csoportban. Egy másik csoporttal rendtársam, Lajos testvér már a fürdésből jött. A lépcsőházból meglátva engem, hangosan rám köszönt. Az egyik őr ezt meghallotta és megkérdezte tőle, hogy kinek köszönt. Tíz perc múlva ő is, én is már az osztályvezetői irodában voltunk. Az osztályvezető éppen kezet mosott a vízcsapnál

és félvállról rám kérdezett, hogy kinek köszöntem. Mondottam neki, hogy csak engem köszöntöttek. Erre vizes mancsával össze-vissza pofozott. Ebben az irodában láttam a falon kiírva ezt a buzdítást: „Ne csak őrizd, hanem gyűlöld is!"

Pár hónappal később arról értesültünk, hogy a mellettünk lévő osztályról valaki megszökött. Szürkületig dolgozott egy csoport az udvaron. Konyhabútor faanyagot raktak le egy teherautóról. Egy rab a teherautó alá kapaszkodva ki tudott jutni a szabad világba. A kapuőrségen éppen Mihalicska alhadnagy volt. Éjfél felé felvertek mindenkit és létszámjelentést tartottak. Annak az osztálynak a „lakóit", amelyikről a szökés történt, úgy büntették, hogy mindenkit levezényeltek a földszinti iroda elé és egyenként lökték be az irodába. Ott 10—12 ingujjra vetkőzött őr állt körbe és kézről kézre pofozták egymásnak az áldozatokat, míg az utolsó kirúgta az irodából. Kora reggel ért véget a „kipofozás".

1952 novemberében minden holminkat összeszedve a folyosóra kellett gyülekezni. Az egyik zárkából, amely előtt éppen álltam, Asztalos János, a „hírhedt" pócspetri pap kopogott ki és kérdezte, hogy mire készülődünk. „Nagy szállítás lesz!" — suttogtuk be a cirklin. „Gyerekek, ne hagyjatok itt engem" — könyörgött sírva.

Később, 1972 nyarán, Rómában találkoztam vele személyesen és tőle kaptam első angol—magyar szótáramat. De maradjunk csak 1952-nél.

A Gyűjtőfogházból ismét Vácra szállítottak, leponyvázott teherautókon. A papi gettó ismét a Magánzárka Osztály lett. Én most az osztályvezetői irodától jobbra eső 5. zárkába kerültem negyedmagammal. Csaba Lajos szatmári egyházmegyés volt, de a másiknak a nevére már nem emlékszem. A kapucinus atya vezetékneve szintén Csaba volt. Attila atya és a többi rendtársak, akiket nem vittek el bányamunkára, a többi földszinti zárkákban voltak a száznál több pap között.

1952. december 24-én, ebéd után az őr beszólt a zárkába, hogy szedjem össze a holmijaimat. Pár perc múlva a két Csaba nevű szobatársnak is ugyanezt a parancsot adta. Fél óra múlva kinyitották a zárkaajtót és hármunkat kivezényeltek a folyosóra. Fal felé fordulva már mások is álltak ott. Később egy zárkába vittek. Nem tudtam, mi következik ezután. Közben lassan telt az idő. Kiosztották a karácsonyi vacsorát: savanyú káposztafőzelék és egy darab bukta. A buktát megettem, de a káposztához nem nyúltam hozzá. Éppen egy jóindulatú őr volt szolgálatban. Úgy látszik, be-

nézett és látta, hogy nem ettem. Benyitott és megkérdezte, hogy miért nem fogyasztottam el a vacsorát. „Őrmester úrnak sem volna étvágya, ha nem tudja, mi lesz vele a következő órában" — válaszoltam neki. Ekkor mosolyogva ennyit mondott: „Szabadul!" — és mutatóujját a szájára tette.

Nem tudtam elhinni ezt. Csak idegesen sétáltam fel-alá. Egy óra múlva Mocsári osztályvezető jött be a zárkába és hívott, hogy menjek vele. Átmentünk egy másik épületbe, ahol a ruharaktár volt. Sokáig keresték, de nem találták meg ruháimat. A rabraktáros ekkor hol egyik, hol másik zsákból kihúzott egy-egy ruhadarabot, s egy pár cúgos cipőt is adott a kezembe. Ezekkel „felszerelve" mentem vissza a zárkámba, ahol át kellett öltöznöm. Egy kivágott hálóing, alsónadrág és egy fekete nyári öltöny, meg két kapca és egy kalap volt az egész ruhatáram. Kint pedig csendesen kezdett esni a hó. Civilben egy ávós tiszt jött be és azt mondta rám, hogy csinos vagyok. Még a kalapot is a fejemre tette.

Kint már sötét volt, amikor újra a folyosóra kellett kiállni. Mocsári négy papot, a két Csaba atyát, egy kalocsai egyházmegyés plébánost, Dinnyés Gergelyt és engem átkísért az intézetvezető irodájához. Itt előbb a pénztárostól át kellett vennünk a nevünkön lévő pénzünket, majd egyenként mentünk az intézetvezető, Lehota őrnagy elé.

Újra szabadlábon

Hatalmas iroda fényűző berendezéssel. Az intézetvezető egyenruhában állt az íróasztala mögött, oldalt három civilruhás ávós ült. Azt kérdezte tőlem az egyik civil, hogy tudom-e, hogy miért vagyok itt. Nemleges válaszomra azt felelte: „Ön szabad! A magyar püspöki kar megkereséssel fordult a kormányhoz, hogy a szent ünnepek alkalmával gyakoroljon amnesztiát. S ön kegyelemben részesült." Miután megköszöntem, az intézetvezető egy nyilatkozatot íratott alá velem, hogy sem a börtönben történt dolgokról, sem a börtönben lévő személyekről nem fogok beszélni. Ellenkező esetben újabb ötévi börtönbüntetéssel sújtanak.

Mindezek után kezembe kaptam a szabaduló cédulát. Három társamnál is ugyanez a szertartás folyt le. S végül egy civil nyomozó kíséretében kiléptünk a váci börtön nagykapuján. A nyomozó kikísért az állomásra és segítségünkre volt a jegyváltásnál. Majd felsegített bennünket a Budapest felé induló vonatra.

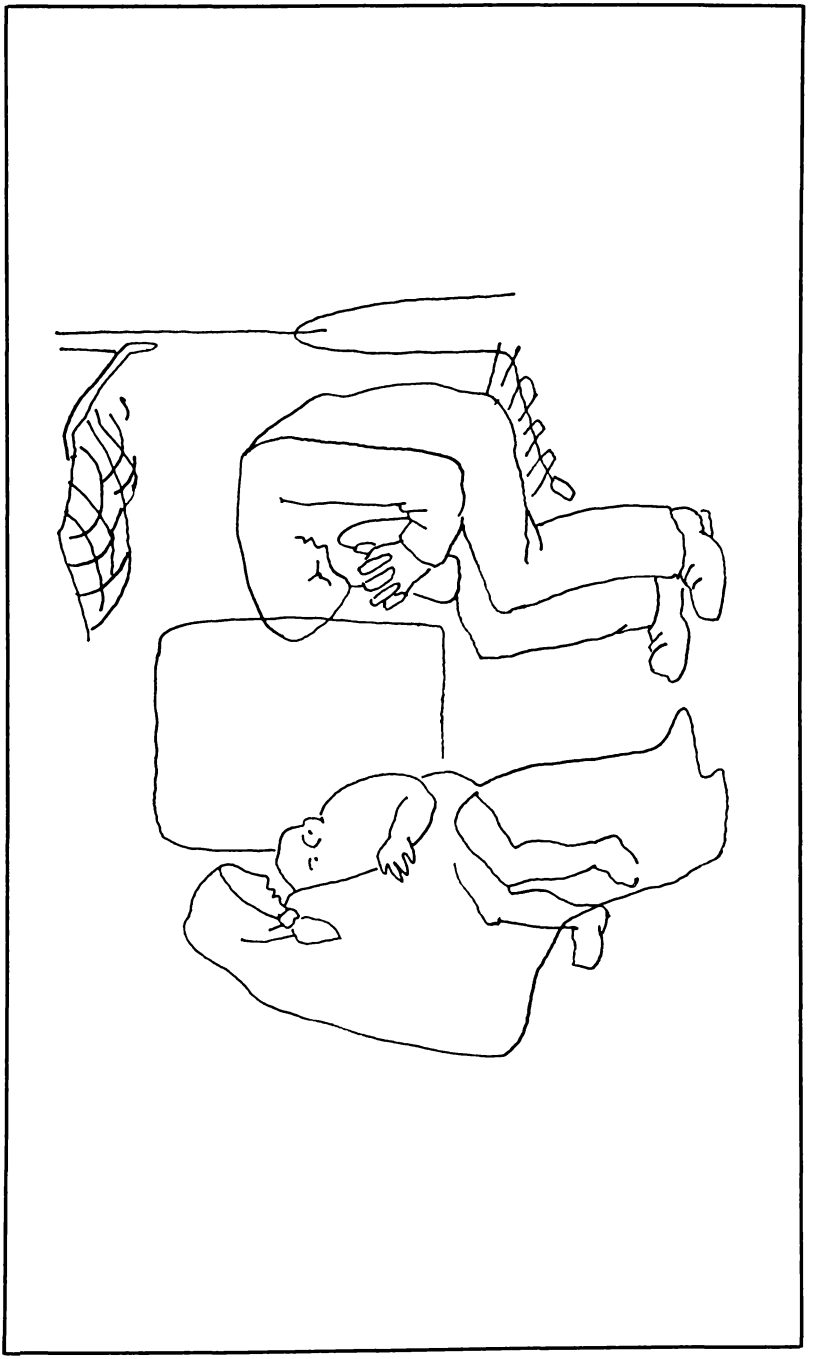

Elsőt harangoztak az Egyetemi templomban, amikor odaértem a Központi Szemináriumhoz. Szeretettel befogadtak és az éjféli szentmisét már a kápolnából hallgattam végig. Az egyik üres betegszobában kaptam szállást éjszakára. Karácsony két napján a Szeminárium vendége voltam.

Szabadulólevelemet Bakócára kértem, mert utolsó értesülésem az volt, hogy húgom ott óvónő s édesanyám is vele van. Sötét este érkeztem a plébániára. A plébános jó barátom volt, de közölte, hogy húgomék két évvel ezelőtt már Szekszárdra költöztek. Két napot nála töltöttem s utána Sásdra mentem jelentkezni a rendőrségen.

Előbb Pécsett töltöttem néhány napot. A püspöki irodaigazgató közölte velem, hogy az egyházmegye nem tud papként alkalmazni. Jobb, ha civilruhás állást keresek magamnak. Szilveszter estére érkeztem Szekszárdra, a kórházba. Öcsém ott volt laboratóriumi orvos, húgom a kórház óvónője volt, édesanyám pedig a tüdőkórházban feküdt. Mind a négyünk számára felejthetetlen volt az 1952-es év utolsó napja.

A komlói segédmunkás

Szekszárdon nem volt semmi munkalehetőség, ezért január 20-án Pécsre mentem vissza. Egy ismerős révén sikerült bejutni a komlói Karbantartó Vállalathoz, ahol raktári segédmunkásként alkalmaztak.

Minden hajnalban 4.20-kor Pécsről jártam ki autóbusszal Komlóra. Már délután 4 órakor újra Pécsett voltam. Az Egyetem utcai iskola növendékei és azok szülei nem feledtek el. Arra kértek, hogy hetenként egyszer, lakásukban tartsak hittanórát, amelyre áthívják a szomszéd gyerekeket is. Hamarosan kialakult az órarendem. Öttől hatig az egyik családnál, héttől nyolcig a másiknál volt hittanóra az összegyűlt 7—10 gyereknek. 1956. október végéig hetenként általában 150 gyereket oktattam hittanra.

1956. november közepén a pécsi püspök kinevezett hittanárnak a tanítóképző és gyakorló iskolához, de csak 1957. január végéig taníthattam. Ezután káplán lettem a pécsi Jézus Szíve templomban (jezsuita templom). Itt 60—70 ministránsom volt. A plébános tanította hittanra a leánycsoportokat, én pedig a fiúkat oktattam. Természetesen a régi fiútörzsekkel is tartottam a kapcsolatot. A vezetők onnan hozzám jártak hittanoktatásra. Az it-

teni leánycsoportokkal együtt rendeztük a tánciskolákat és a farsangi estéket, Szilveszter esti diákbálokat.

1961. február 6-án éjszaka fél 12-kor egy nyomozócsoport tódult be a káplánszobámba és több órás házkutatást tartott. Hajnali öt felé vittek magukkal a rendőrségre és letartóztattak. Vizsgálati fogságom öt hónapig tartott. „Ügyemmel" kapcsolatban közel 100 fiút és leányt hallgattak ki. Volt olyan kihallgatásom, amikor 5—6 nyomozó hallgatott ki egyszerre. Mindegyik más tárgyról kérdezősködött. Néha egész éjszakán át tartott a kihallgatásom. Az egyiken például az volt a vád ellenem, hogy titokban felszentelt püspök vagyok s azzal kínoztak, hogy valljam be, kiket szenteltem pappá. Vizsgálati fogságom első részében egy országos papi összeesküvés egyik ágaként akarták kezelni a tevékenységemet. A második részében már csak mint a „népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés" egyik vezetőjeként kezeltek. Így is ítélt el a pécsi Megyei Bíróság 6 évi börtönre.

Újra a börtönök vaskapuja mögött

Hat évi börtönbüntetésem első állomása a pécsi Megyei Börtön volt. Már a vizsgálati fogságban többször hivatkoztak arra, hogy most már nem a Rákosi-kor vad módszerei, hanem a szocialista humanizmus érvényesül a letartóztató intézetekben is. Az őrök valóban nem voltak olyan állatiasak, mint ennek előtte. Az itteni börtönidőszakban együtt voltam az ugyancsak 6 évre ítélt belvárosi káplánnal, Csonka Ferenccel. Csoportjából három fiúvezetőjét is elítélték.

1961. október közepén Csonka Ferenccel együtt Márianosztrára szállított két őr egy rabomobillal. Ez ebben az időszakban papi börtön volt. Százhoz közel volt az itt fogva tartott papok száma. Itt tudtuk meg azt, hogy 1961. február 6-án nemcsak minket fogtak le, hanem ugyanazon az éjszakán 61 papot tartóztattak le szerte az országban. Így a budapesti regnumos atyákat (Dr. Werner Alajos, Emődi László, László Gábor, stb.), a ferencesek közül P. Faddy Ottmárt és Medárd atyát, a ciszterciták közül Dr. Pallos Bernardint, Dr. Halász Piust. A bencéseket Dr. Szunyogh Xavér képviselte. Egyházmegyés papok közül már csak néhány névre emlékszem: Dr. Havas Géza, v. Kölley György, Tabódi János. A pálos rendből kívülem még Arató László is a letartóztatottak közt volt, de több rendtagunkat többszörösen kihallgatták „ügyünk" folyamán.

November elején munkába állítottak bennünket is. Perzsaszőnyeget kellett készíteni. Tízezer csomó volt a „norma" 8 órás munkaidő alatt. Nagyon kevesen tudták csak teljesíteni.

Január közepén, 1963-ban, Sátoraljaújhelyre vittek. Itt ekkor csak négyen voltunk papok: Dr. Lénárd Ödön piarista, v. Kölley György, Tabódi János és én. Először az írástudatlan cigányok tanításánál akartak minket alkalmazni, de a nevelőtiszt nem egyezett ebbe bele. Ezért a varrodába kerültünk. A „norma" itt is a csillagoknál volt. Az 1x1 méteres angin párnahuzatból 8 óra alatt 400-at kellett megvarrni. Később, amikor szalmafejvánkosokat (50 százalék len és 50 százalék kender) kellett készítenünk, megkértük az őrmestert, hogy mi nem normára, de pontosan dolgozunk és ketten szeretnénk (Lénárd Ödön és én) egy brigádban lenni. Beleegyezett, mert mi igazán minőségi munkát adtunk ki a kezünk közül.

1963. március 24-én reggel nagyon későn volt ébresztő. Az egyik házimunkás besuttogott a cirklin, hogy sokan szabadulni fognak. Izgatottan vártuk a reggelit. Utána mindenkit kivezényeltek a folyosóra és az intézetvezető kihirdette a „nagy amnesztiát".

Mindenkinek össze kellett szednie személyi holmijait és le kellett menni egy nagy terembe, ahol kiosztották a szabaduló leveleket. Szegény Tabódi János nem kapott kegyelmet.

Ismét Pécsett

Sátoraljaújhelyről átmentem Sárospatakra, hogy egy ismerőst meglátogassak. Budapesten is töltöttem néhány napot, majd Pécsre utaztam. Az Ágoston téri templomban lettem sekrestyés, ahol Ákos atya volt a kántor. Húgom lakása közel volt a templomhoz s ezért nála laktam, de a templomnál egy raktárt átalakítottam a magam számára nappali szobává.

Jobbnak láttam azt, ha teljesen felhagyok a fiatalokkal való aktivitásokkal. Annál is inkább, mert értesültem arról, hogy a rendőrségi ügyész egy ügyvéd társaságában kijelentette: ha addig is él, de engem visszajuttat a börtönbe. Éppen ezért csak a gyóntatószékre korlátoztam ifjúsági tevékenységemet. Szabadidőmet francia és német nyelvű lelkipásztori brosúrák fordítására fordítottam. Franciából egy jegyesoktatási könyvet, németből egy jóga könyvet, majd 5—6 brosúrát magyarítottam; ezek a szentgyónásról, a gyakori áldozásról, a katolikus házasságról szóltak. Ötperces gyermekprédikációs könyvet is átültet-

tem magyarra. A fordításokat négy-öt példányban szoktam legépelni, s ha szükségét láttam, akkor a gyóntatás után odaadtam elolvasásra az egyes gyónóknak.

A templommal szemben volt egy roskadozó, lakatlan épület. Egy üzlethelyiség nézett az utcára. Ebbe egyszer egy „titokzatos valaki" költözött be. Az üzlet ablakából oda lehetett látni a sekrestye bejáratára. Később észrevettem azt, hogy miután az esti harangozással végeztem és elhagytam a bezárt templomot, az üzletből kijön egy férfi és kb. 50 méter távolságról követ. Ákos atyának is szóltam erről, de ő csak üldöztetési mániának ítélte.

December 16-án este együtt mentünk egyik rendtársunk Etelka nevű édesanyját megköszönteni. A titokzatos alak sofőrbundába öltözve a nyomunkba szegődött. Jó órát voltunk köszöntőben, s hazafelé menet a sofőrbundás újra vigyázott biztonságunkra 50 méterről követve bennünket.

Közben új plébánosunk lett, akinek a házvezetőnője ki nem állhatott bennünket. 1966 őszén egy új káplánt kapott a plébánia. Politikailag nem „jó híre" volt, éppen ezért nagyon bizalmatlanok voltunk vele szemben. Észrevettem, hogy esténként bejárt abba a raktárba, amelyet nappalimmá alakítottam. Ezért biztonsági zárat tettem az ajtóra. Egyszer szóvá is tette ezt: „Miért használsz biztonsági zárat az ajtón? Ha tűz kerekednék, nem tudnánk kimenteni az ünnepi miseruhákat a raktárból."

1967. július közepén a 9 órai szentmisét mondottam. Amikor áldásra fordultam ki, három idegen férfit láttam a sekrestye előtti padnál. Miután leoltottam a villanyokat és bezártam a templomot, ezek bejöttek a sekrestyébe és felmutatták a házkutatási parancsot. Tanúul a kálplánt hívták át.

Átkutatták a nappali szobámat. Minden könyvet, jegyzetet, gépírópapírokat és az írógépet magukhoz véve engem is magukkal vittek a rendőrségre. Elkezdődtek a kihallgatásaim, délelőtt és délután. Nem tartóztattak le, de naponta kétszer kellett bemennem a „fehér házba". A déli és az esti harangozásra hazaengedtek. Az idegölő kihallgatások szeptember közepéig tartottak. A végén ügyvédet fogadhattam védelmemre: egykori komlói jogügyi előadót kértem fel erre, akinek a jelenlétében tette a rendőrségi ügyész 1963-as szabadulásomkor az esküt az én újra börtönbe juttatásomra.

Szeptember közepén, egy nagyon szép őszi napon, egy kis idegnyugtatásra, Ákos atya kirándulásra hívott a Jakab-hegyre. A kilenc órai szentmise után indultunk el és az egész napot szin-

te hanyattfekve töltöttem a fák árnyékában. Alkonyatkor indultunk hazafelé, de nagyon hirtelen besötétedett, s a sűrű erdőben elveszítettük egymást. Elemlámpa nem volt nálam s nehezen tudtam tájékozódni a koromsötétben. Hiábavaló volt minden kiabálásom Ákos atya után. Egyszercsak valaki egy szakadékba lökött le, ahol eszméletemet veszítettem. Amikor magamhoz tértem óriási fájdalmat éreztem a balkaromban. A távoli fények irányába vonszoltam magamat. Több órába került, amíg megtaláltam az istenkúti autóbuszmegállót. Az ott várakozók részegnek néztek. Az autóbusz végállomása Uránvárosban volt, nem messze egyik iskolatársam lakásától.

Annyira gyenge voltam, hogy csak többszörös járdaszegélyre ülés után tudtam hozzájuk elérni. Barátom felesége is jól ismert, mert leánykorában hitoktatója voltam az Egyetem utcai iskolában. Majd összeesett, amikor meglátta sápadt arcomat.

Barátom sebészfőorvos volt és mindjárt bejött velem az úgynevezett „400 ágyas klinikára". E héten nem ez a kórház volt az ügyeletes, ezért órákba került, amíg egy csontsebészt tudtak előteremteni, aki helyrehúzta a vállamat és gipszbe tette eltört karomat. A kórházban az a hír terjedt el, hogy részegségemben estem el és törtem össze a karomat. Pedig sem azelőtt, sem azután még nem voltam részeg életemben.

Mindjárt a gipszelés után haza akartam menni, de nem engedtek. Egy kórterembe fektettek be, ahonnan reggel már hazavánszorogtam.

Ha jól emlékszem, október közepére tűzték ki ügyem, a „sajtóper" tárgyalását. A bíró Dr. Kamarás István volt (aki joghallgató korában rendszeresen nálam gyónt). Miután felolvasta a vádat, azt kérdezte tőlem, hogy miért fordítottam le a mellékelt könyveket.

A válaszom ez volt: „Ha bíró úr szereti a szakmáját, de nem gyakorolhatja, és csak a bíróság épülete előtt sepergethetné az utcát, vajon ilyen esetben nem olvasgatná a szakmába vágó irodalmat? Én a hivatásom tárgykörébe tartozó idegen nyelvű brosúrákat, könyveket olvastam. Hogy pontosabban megértsem a szövegeket, azért leírtam magamnak s a végén le is gépeltem. Ha valakit érdekelt gyónóim közül a brosúra, odaadtam olvasásra." Az ügyvéd védőbeszédében arra tért ki, hogy egyetemista korában ötven, száz példányban gépelték le a jegyzeteket és a tanárok magyarázatait, és senki sem büntette meg őket ezért.

A bíró ítélethozatalra vonult vissza, majd visszatérve így szólt hozzám: „Én megértettem a maga érvelését, de maga is értsen

meg engem. Azt, aki már egyszer, sőt kétszer volt büntetve, azt jobban figyelik, mint más embert. Ami azoknál nem bűn, az magánál bűntény is lehet." És ő felmentett a vád alól, ámde az ügyész súlyosbításért fellebbezett.

A pécsi püspök, Dr. Cserháti József, érdeklődött mindig az ügyem állása felől, ezért a tárgyalás után ügyvédemmel együtt felmentünk az irodájába. Elmondottam neki, hogy a kihallgatások alkalmával észrevettem azt, hogy Pécsett „nagy szálka" vagyok a rendőrség szemében. Ha a bírói döntés jogerőre emelkednék, én 24 órán belül el fogom hagyni Pécset. Használja ki jó összeköttetéseit érdekemben. Három nap múlva írásban is megkaptam a felmentésemet.

Budapesten

Másnap már Budapesten voltam és az Orvostovábbképző Intézetben kerestem magamnak munkát. Az orr-, fül-, gégeosztályra vettek fel műtősnek. November elején már el is kezdtem dolgozni. Pár hét után éjszakai ügyeletre, délután négytől reggel hatig, néha hetenként kétszer is. A szülészeti műtőkre is át kellett járnom. Ilyenkor két műtét között a műtősszobában szoktam misézni. Különben pedig hajnalban, a munkába indulás előtt mondottam el a napi szentmisét a pesterzsébeti kis lakásomban.

1968-ban végre kaptam útlevelet. Április 16. és 25. között a Szovjetunióban voltam a tatai IBUSZ által rendezett „békepapi zarándoklattal". A békefejedelmeken kívül néhány kereten kívüli „gyalogpapnak" is jutott hely e kiránduláson. Néhány közülük volt börtöntársam volt.

1969 májusában és szeptemberében Csehszlovákiába és Lengyelországba rándultam ki 10—10 napra. Akkoriban nekem már 21 nap szabadság járt évenként. Az Orvostovábbképzőben nagyon sok ügyeletet kellett vállalnom. Volt úgy néha, hogy 72 órán keresztül voltam bent a kórházban ügyeletben. Ákos atya féltette egészségemet és más munkahelyet ajánlott. Az Utasellátó Vállalat vasúti raktárába kerültem hordárnak.

Itt reggel 5 órakor kellett munkába állni és délután 1 órakor vége lett a munkaidőnek. Utazási szabadjegyet kaptam, amelyet igyekeztem jól kihasználni. A kórházban töltött két esztendő (1967 novemberétől 1969 novemberéig) után ez a munkahely szinte szanatóriumnak számított. A fizetésem is jóval magasabb volt.

Miután egy évet eltöltöttem az Utasellátó Vállalatnál, főnököm fizetésemelésre terjesztett elő. Az üzemi háromszög azonban büntetett „előéletemre" és arra hivatkozva, hogy emiatt nincs erkölcsi bizonyítványom, megtagadta a fizetésemelést, sőt elbocsájtásomat javasolta. Hiába fellebbeztem, végül is 1970 december végén megszűnt a munkaviszonyom.

Leutaztam Székesfehérvárra, hogy Kisberk püspöktől kérjem felvételemet az egyházmegyébe. Régi jó barátként fogadott és azt ígérte, hogy a dunapentelei „békeplébánossal" el tudja intézni, hogy odakerülhessek káplánnak. Addig — ajánlotta —, menjek el sekrestyésnek Máriaremetére, hogy itt legyek az egyházmegye területén.

Levelet írt a remetei prépost-plébánosnak és ezzel én Máriaremetére mentem jelentkezni. A plébános kedvesen fogadott és mindjárt fel is vett. Búcsúzáskor azt kérdezte, hogy eddig hol miséztem. „Otthon, a szobámban" — válaszoltam. „Misézz továbbra is ott" — válaszolta.

Másnap reggel már Máriaremetén kezdtem el sekrestyési működésemet, 1971. január 1-én. 1968 őszén beíratkozatam egy könyvtárosképző tanfolyamra, amely 6 szemeszteres volt. Oklevelemet 1971. október 21-én kaptam meg.

Az 1971-es nyári szabadságomat (június 11-től augusztus 3-ig) a Német Demokratikus Köztársaságban töltöttem. Első héten egy szemináriumban kaptam szállást, ahol a prefektus jó barátom volt. Ekkor fejeződött be éppen egy papi lelkigyakorlat. Kérdezte tőlem, nem volna-e kedvem kisegíteni a plébánosokat, hogy szabadságra mehessenek. Örömmel vállalkoztam erre, s így augusztus 3-ig hetenként más és más plébánián helyettesítettem. Közben megismerkedtem Braun püspökkel, aki meghívott arra, hogy egyházmegyéjében lássam el a magyar vendégmunkások lelkipásztori teendőit. Mivel hamarosan megkapom a könyvtárosi oklevelemet, kineveznek a szeminárium könyvtárosának, s emellett ellátnám a munkások lelki gondozását.

Tíz eredménytelen kérés után 1972 elején jugoszláviai útlevelet kértem. Eltelt a 6 hetes várakozási idő, amely után megjött a visszautasítás. Egy rendőralezredesnő írta alá a papírt, amelyen az állt, hogy „kint tartózkodásom esetén nem látja biztosítottnak eltartásomat".

Az eddigi elutasításokat sohasem fellebbeztem meg. De ezt, a „féltő gondoskodás" miatt megfellebbeztem. Újabb hat hét telt el. Már arra gondoltam, hogy szabadságomat az „Ismerd meg hazádat!" mozgalom keretében országjárással fogom eltölteni. A

hetedik végén egy ajánlott küldeményt találtam levélszekrényemben: jugoszláviai útlevelemet.

Jugoszlávia

Régi feltevésem volt az, hogy csak egyszer jussak el Jugoszláviába; onnan, ha vízben úszva is, de kijutok Olaszországba. 1972. június 12-én reggel 7 órakor indult el velem az expressz. Mindkét vámvizsgálaton szerencsésen átestem és déli 12 órakor már a szabadkai püspökkel ebédeltem. Délután 3 órakor indult tovább a vonatom Moholra, ahol a jugoszláviai tartózkodásom alatt a plébános vendége voltam.

Közben Újvidékre kellett mennem egy plébánost helyettesíteni. Innen az egyik napon Belgrádba mentem, hogy találkozzam a nunciatúra titkárával. A fiatal jezsuita atya jól beszélt magyarul is. Nagy érdeklődéssel hallgatta végig megpróbáltatásaim történetét és megígérte azt, hogy vasárnap, amikor a követeknek misézik, majd megemlíti ügyemet.

Hétfőn már telefonált is, hogy írjak egy német nyelvű önéletrajzot és szerdán reggel keressem fel őt a nunciatúrán.

Mint szerdán reggel megtudtam, először az osztrák követ ajánlotta fel segítségét. Felettesei azonban azzal utasították el, hogy a Mindszenty-ügy még nagyon friss. Ezért a német önéletrajzommal a nyugatnémet konzulátusra mentem. A várószoba telve volt emberekkel. Amikor a tudakozónál a nunciatúra nevét említettem, a portás egy csigalépcsőn azonnal a konzul elé vezetett fel.

A konzulnak átadtam önéletrajzomat, végigolvasta, s utána azt ajánlotta, hogy menjek vissza Budapestre. Mivel ott nincs nyugatnémet követség, a francia követnek adjam elő kivándorlási kérésemet. „Jól tudom, hogy ez a nagy kapu — mondottam neki —, de én azért jöttem Önhöz, hogy egy kis kaput nyisson számomra." „Kis kapu nálunk nincs!" — válaszolta. S olyan hangsúllyal mondotta, hogy azonnal visszakértem tőle az önéletrajzomat, nehogy még feljelentsen.

Visszamentem a nunciatúrára. A titkár atya audienciát kért a nuncius úrtól számomra. A latint ajánlottam a társalgás nyelvéül, de ő csak olaszul vagy angolul volt hajlandó beszélni velem. Tolmácsolásra kértem fel a titkárt, s az angol volt a kihallgatás nyelve.

Első kérdése az volt, hogy disszidálási ügyemmel miért a nunciatúrára jöttem. „Azért, mert szerzetespap vagyok és hivatáso-

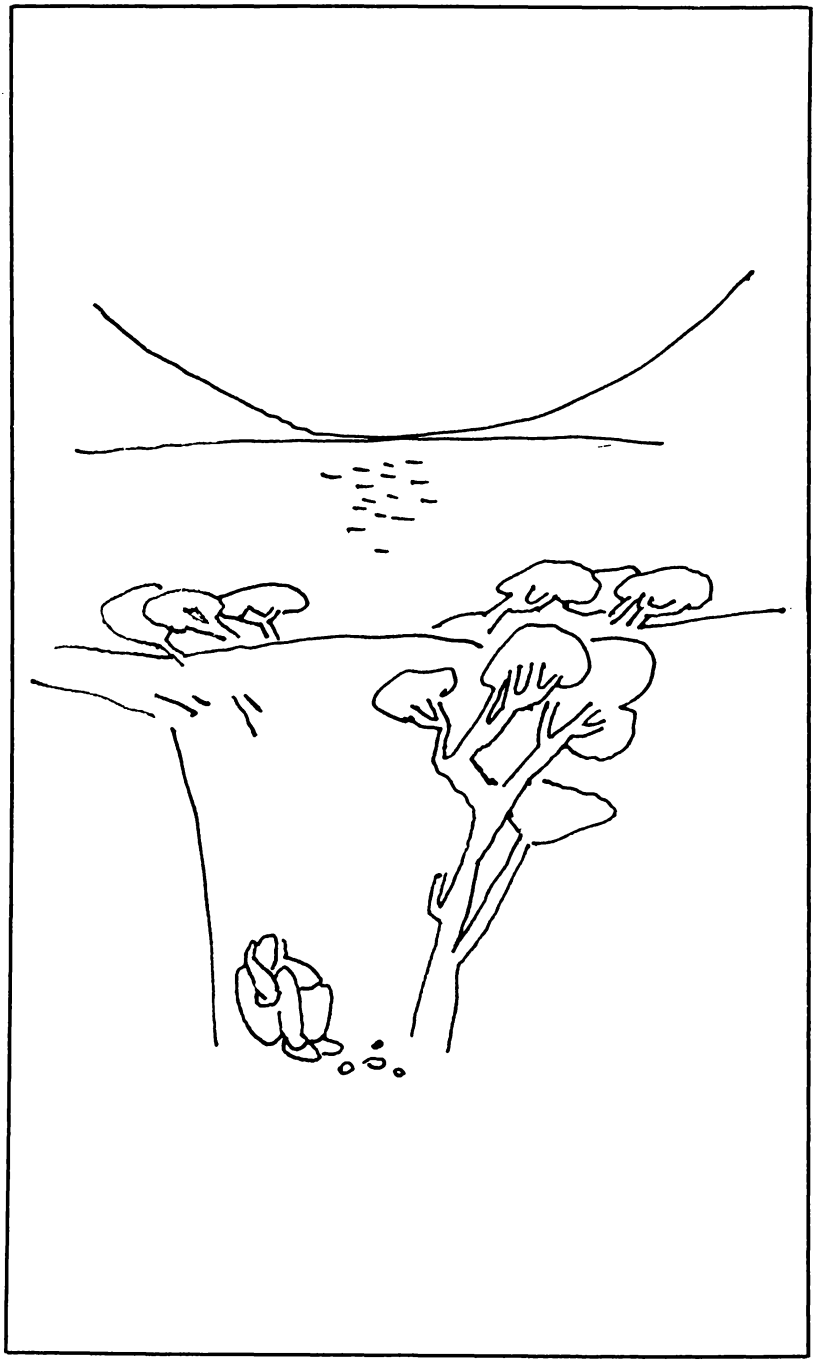

mat nem tudom gyakorolni hazámban. Huszonkét év óta legálisan nem mondhattam szentmisét" — válaszoltam neki.

Közel húsz percig tartott az audiencia. A végén felállt Cagna érsek és így szólt: „Sajnos, én nem tudok segíteni magán, de titkáromnak megadom az engedélyt, hogy legyen magának segítségére. Ha az olasz követségre mennének, akkor ott keressék Anna della Croce-t".

Június 21-e, Szent Alajos napja volt. A titkárral szaladva mentünk az utcán, hogy zárás előtt odaérjünk az olasz követségre. A portás, mintha mireánk várt volna, a nyitott liftajtóra mutatott. Az első emeleten, a lifttel szemben volt Anna della Croce irodája. Ajtaja nyitva volt. Fiatal, 25 év körüli hölgy volt.

Kedvesen fogadott és hellyel kínált. A titkár olaszul elmondotta szenvedéseim állomásait, amelyet ő figyelmesen végighallgatott. Majd így szólt: „Páter, ezt az embert meg kell mentenünk!" „Ezért jöttünk Önhöz" — válaszolta a titkár.

Fényképeket kért tőlem s megígérte, hogy minden lehetőt megtesz az érdekemben és a nunciatúrát fogja értesíteni.

Július 10-én újra Belgrádban voltam. A nunciusi titkárral Anna della Croce irodájába mentünk. Itt kaptam kézhez az egy belépésre szóló útlevelet Olaszországba.

Az Örök Városban

1972. július 12-én a kora reggel 7 órakor induló római expresszel keltem útra a szocialista talajról. A jugoszláv határnál simán átestem a vám- és útlevélvizsgálaton. Egy jó órát robogott már velem a vonat, amikor az olasz útlevélvizsgálat következett. Egy fiatal katona bélyegezte le útlevelemet. De furcsállhatta, hogy ez nem egy könyv volt, hanem csak egy ív papír. S negyedóra múlva négy katona jött be a fülkébe, s először olaszul, majd németül kérdezték, hogy milyen színű volt az eredeti, de elveszett útlevelem. Miután kérdésüket nem akartam „megérteni", elmentek. És ettől fogva többé senki sem érdeklődött Olaszhonba jutásomról.

Július 13-án reggel 8 órakor futott be vonatom a Termini pályaudvarra. Innen telefonáltam pálos rendházunkba és István testvér jött ki elém az állomásra. Ő lengyel származású volt. Vele is és a többi rendtagokkal is csak latinul tudtam érintkezni.

Érkezésem napján még latinul miséztem, de már másnap olasz nyelven. Teológus koromban talán egy félévet tanultam olaszul, és most ismét rákapcsoltam a nyelvtanulásra. Július 14-én a ház-

főnökkel be kellett mennem a vatikáni államtitkárságra, hogy megköszönjem a diplomáciai segítséget Olaszországba jutásomhoz.

Minden új és furcsa volt itt Rómában. Már csak az is, hogy a 22 év óta nem hordott szerzetesi ruhámban járhattam az utcákon. Napközben jártam Róma utcáit és gyönyörködtem az ősi templomokban. A Szent Péterben majdnem mindennap eltöltöttem két-három órát. Irodájában felkerestem Asztalos Jánost, a pócspetri papot, s most már mosolyogva emlegettük egykori gyűjtőfogházi beszélgetésünket.

Nyugat-németországi paptársaim megtudták hamarosan a hírt, hogy Rómában vagyok. Két levél érkezett onnan. Az egyik Ádám György főlelkésztől, aki felajánlotta a kölni magyar lelkészséget nekem. A másik levél Dr. Ikvay Lászlóé volt, melyben arra kért, hogy legyek Mindszenty bíboros titkára. A rendi elöljárók részéről mindkét meghívásra negatív volt a válasz. A Mindszenty melletti „titkárságra" ez volt Lajos atya válasza: „Csak úgy, ha jure successionis". Vagyis utódlási joggal. A főlelkész levelére pedig Mihály atya adta meg a választ: „Magának Amerikába kell jönnie."

Hiába érveltem, hogy németül jól tudok, de angolul semmit. Közel ötvenéves fejjel kezdjek el angolt tanulni?... Erre azt mondotta, hogy ő is ilyen korú volt, amikor belekezdett az angolba. Végül is be kellett iratkoznom egy 80 órás angol kurzusra.

Augusztus elején, egy forró nyári napon két testvérrel Castelgandolfóba mentünk pápai kihallgatásra. Olyan helyen ültem, hogy kezet tudtam fogni VI. PÁl pápával, akit a sedia gestatorián hoztak be a kihallgatási terembe.

Októberben már Rómában vettem részt egy pápai általános kihallgatáson. Ugyanezen hónapban Msgr. Mester telefonált, hogy a Magyarországon már többször járt vatikáni diplomata, Msgr. Kehly arra kér, írjam le azt, hogy mit tudok a magyarországi szerzetesek helyzetéről. Ha kész leszek, akkor ő majd lefordítja olaszra.

Ebben a saját esetemet is emlegettem, hogy a magyar püspökök nem tudnak egyházmegyéjükben papként alkalmazni.

A következő héten Msgr. Kehly személyesen akart velem találkozni. Rövid római tartózkodásom alatt immár másodszor voltam a vatikáni államtitkárságon, most Msgr. Mester kíséretében. Az első kérdése az volt Msgr. Kehlynek: „Ha én kijárnám magának azt, hogy papként működhessék valamelyik magyar egyházmegyében, vajon visszamenne-e Magyarországra?" Nemle-

ges válaszomtól egészen megdöbbent. Erre én ezt a kérdést tettem fel neki: „Óhajtja, Monsignore, azt, hogy az eddigi, közel 5 évi rabság után még 7 esztendőt legyek börtönben? Négy évi amnesztia után hagytam el illegálisan Magyarországot. Ezért legalább 3 évi börtönnel büntetnének."

Amerikába való kivándorlásom ügyét a nápolyi konzulátuson intézték, ezért kétszer is el kellett utaznom Nápolyba. Végre 1972. december 9-én átrepülhettem az óceánt és délután 3 óra felé szabad földre léphettem a New York-i Kennedy repülőtéren.

Rómából egy mérnök barátommal utaztam együtt a repülőgépen. New Yorkba érkezve vele mentem abba a szállodába, ahová ő szállt meg. Onnan telefonáltam a Philadelphia melletti doylestowni rendházunkba, ahonnan Attila atya jött el értem kocsival, s még éjfél előtt a rendházban voltunk.

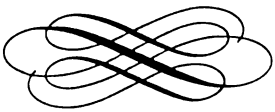

A Prisoner of Christ Jesus

(Filemon 1)

Fr. Paul Bolvary

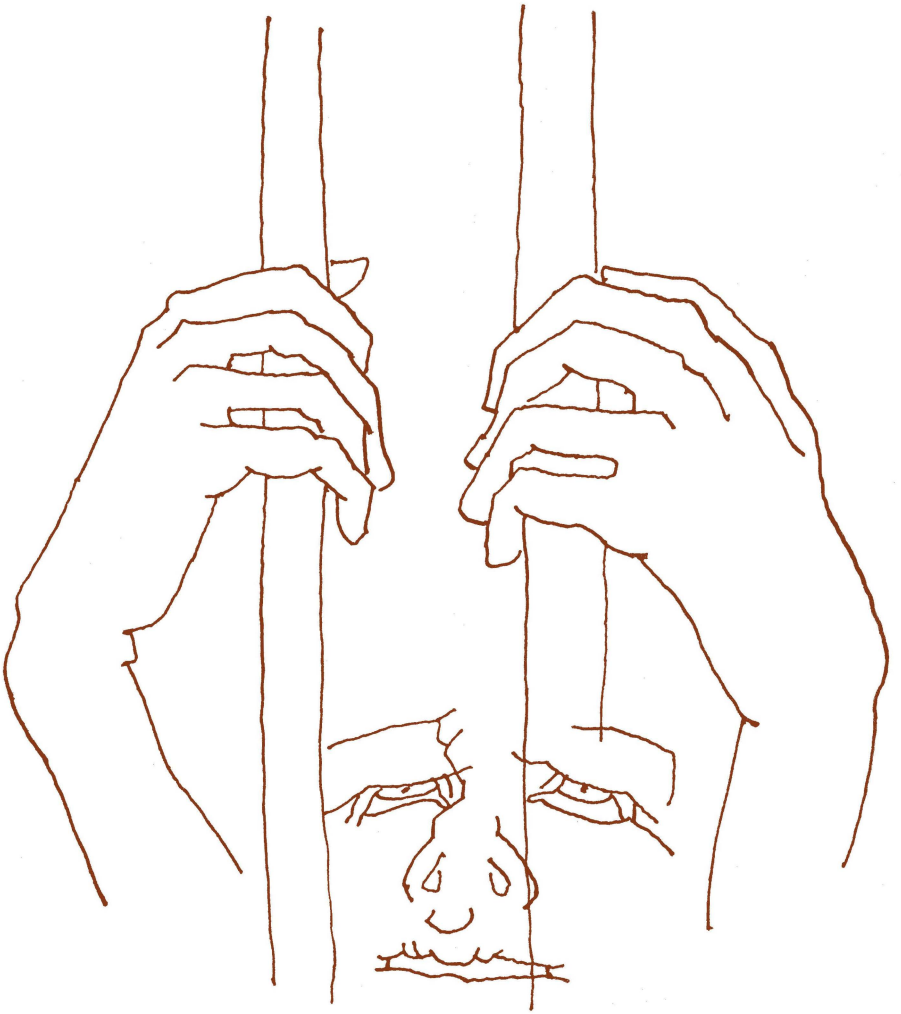

A PRISONER OF CHRIST JESUS

(Filemon 1)

FR. PAUL BOLVARY

A PRISONER OF CHRIST JESUS

(Filemon 1)

FR. PAUL BOLVARY

© 1992 — Catholic Hungarians' Sunday

Cover and Illustrations by:
Joseph Bakallar (Budapest, Hungary)

Catholic Hungarians' Sunday
P.O. Box 2464
Youngstown, Ohio 44509

Foreword

In the history of mankind the destiny of the imprisoned forms an immense lot. It is an eternal secret why a man may become a fox for his fellow man.

It is impossible to test the endless lines of those who were bearing captivity for Christ, in the 2,000 years of Christianity. At most, we can look at the growing of new fertile buds and fruits, and from these we can cite an example and take strength from the souls of prisoners who are seeds in good soil, coming from afflictions and sufferings.

In the course of these twenty centuries, mankind, and with it, Christianity, could always be reborn by the blood of martyrs and unfalterings of confessors. Like the Master, the disciples and their followers would enter the reign of the eternal Father through suffering and death. This is a double challenge of the Christian teaching; partly to the world, partly to the followers accepting this with heroic spirit that "no disciple outranks his teacher, no slave his Master" (Mt. 10:24).

For a human being, this is an evident challenge for only those who can give themselves under Christ's yoke unconditionally, who are ready to despise the humiliation which is against human nature, and particularly in our days, with protests against the bodily and spiritual push-out of the periphery. But all those will be happy who will walk on this road and they truly will find the sense in their lives.

In early 1980, I lived in Austria and occasionally I served as a hospital chaplain. In a hospital of a little town, I became acquainted with a middle-aged head physician. If I had time, because we were Hungarians in a foreign land, I visited him in his official residence near the hospital.

He remembered many things about his childhood and youth in Hungary. Once he took out a small prayer book, and from it he showed me a holy card. He said that he had received these from a priest who taught him and other youths religion during the worst time when it was illegal and severely punishable. He led many, through his teaching and examples, nearer to Christ. This head

physician said to me the priest's name, Father Paul Bolvary; and then, with tears in his eyes, he put that holy card among the pages of his prayer book.

That was the first time I had heard about Father Paul Bolvary, but little did I know that we would soon become "neighbors": he is in Pittsburgh, and I am seventy miles from him in Youngstown. I did not know that I would be able to get acquainted with those hard years of this silent and modest monk, but always determined and never retracting. Those years for him were full of thousands of dangers and the savagery of the police and moles, but without balking, he administered Christ's dispersed folks — especially the hope of the future — the youth.

We cannot be silent about the Hungarian Pauline Fathers, the only Hungarian-founded male religious Order, partially due to Father Paul, that they could be reborn about two years ago in Hungary.

Father Paul Bolvary was one who tried again "underground" to make certain the continuity of the Pauline Order. He tried to find and educate people for the white-habited Paulines. These young fathers are now the basic members necessary for the new beginning.

These firmly resolved activities, naturally, were without aftermaths. They had hard consequences. This book will be about these. It will speak to you about the typical priestly, and many times repeated, fate of the Twentieth Century. You can read about the many persecutions, intimidations and miseries, and in one word, about the "calvary" which was endured by a monk who loved his faith and his Hungarian entity. He suffered these from the "liberators" and from their servile alluvial deposits as well as from the satanic ideology which was the outrage against humanity.

They have announced "humanism" and said man is "the most important value". Strictly, their whole nature was the abusing of their sonorous slogans. Therefore, we must appreciate those who took seriously the Christian values and were aware of their missions against the satanic ideology.

In our days, we can speak about a "free Hungary". But this book of Father Bolvary is very important in more viewpoints. First, because the late Cardinal Mindszenty had asked him to report about his ordeals. It will also add enrichment to the continually increased "Prison Literature" of Hungary.

This short message is a testimony about the heroism beared

for Christ. But it is an accusation against those who betrayed Hungary and the Hungarian Christianity.

For our youth of today, and for everyone, this is a model which, with many other books in the same theme, is a caution to the free Hungarians, that those written in this book never may be repeated on the field of the so much suffered country.

With this hope we present in the Hungarian and English languages to our readers, the book of Father Paul Bolvary, "A Prisoner for Christ Jesus", the mosaics of his life.

Youngstown, November 19, 1991
The Feast of St. Elizabeth of Hungary

—Fr. Angelus Ligeti, OFM

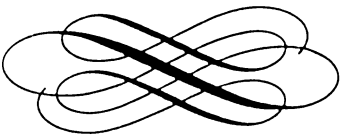

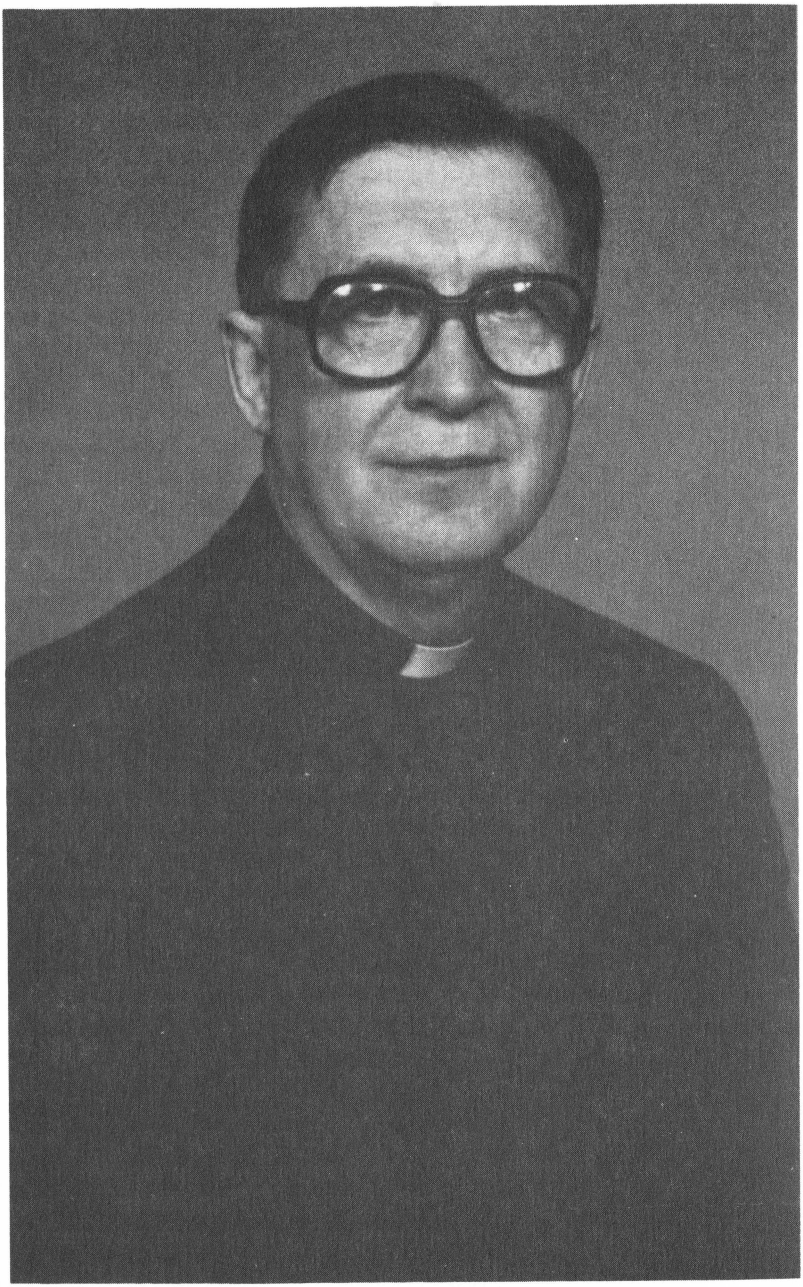

FR. PAUL BOLVARY

Preface

At 3:16 A.M. on September 19, 1986, I was aroused by the ringing of the telephone. Upon answering, I detected the voice of a dear old friend of mine calling from West Germany. He immediately referred to a letter he had written to me in the early part of this month, stating that I should write the history of all the times I was captured and relate my prison experiences.

In the end of 1972, the Superior of my Community asked the same of me. On June 27, 1974, Cardinal Mindszenty encouraged me to narrate the tortures and the deplorable accusations inflicted upon me. He stated that this writing is not meant to be put into book form for sale but for posterity. His intention was to have this written document placed in the Pazmaneum of Vienna.

Vox populi – vox Dei! God communicates His will to us through men. I could not remain in bed any longer. I prayed the Sorrowful mysteries of the Rosary, meditating on the sufferings of my Master and in doing so, I put in writing the stations of my personal Way of the Cross.

To render these stations "more comprehensible" I inserted a few "pieces of mosaic" from my life. Namely each human life could be compared to a unique, individual mosaic tableau. Every incident indicates a different size and color of stone, glass, enamel or marble block. Here and there a tiny bit of diamond can be seen in some areas. All these are more durable than brick and mortar and in their cohesiveness, seek a place in the human soul.

Mosaic is an art resulting from slow, detailed and conscientious labor. The life-mosaic is the art of a human life. Only the Great Planner can judge the worth of this art.

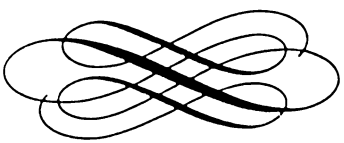

The Time of My Birth

The Hungarian priest-poet, László Mécs, coined this first line in one of his poems: "When I was born, no sound of a trumpet was heard . . ."

On April 13, 1924, Palm Sunday, the noonday Angelus bell rang in the adjacent Hospital Chapel, at the precise moment when I was born. The rays of the sun pierced through the burgeoning trees.

It is interesting to note that there is no record of a man who could recall the event of great importance in which he played the leading role, namely, HIS BIRTH. I learned about the surroundings of my birth from my mother and a distant relative who was the midwife.

When reading the life of St. Augustine, I noticed an incidental note stating that he was born on Palm Sunday. I read elsewhere that the great Hungarian poet, Desider Kosztolányi saw the light of sun on Palm Sunday. It has been remarked about him that every year on his birthday, his father greeted him saying, "My maternal aunt, Mrs. Matthias Mukics, nee Rebecca Kádár, good Aunt Rebi, took you into her arms and said, 'This boy was born on an important day, therefore, he will become a famous man.' "

I too was born on an important day. True, I did not have the prophecy of a "good Aunt Rebi," neither did I become a famous man. In the 50th year of my life, I was not even in the vicinity where I had resided as a newly-ordained priest. So prophecies cannot be generalized as such.

However, a prophecy was issued during my birth. After my first bath, the midwife took me, a loudly screaming baby, to my mother's room where she was recuperating from the pains and exhaustions of delivery. At that moment a funeral hearse and the cars passed in front of our house. The midwife, who also practiced in the hospital, knew that a young priest, who died of blood poisoning following a tooth extraction, was taken on his last route to the cemetery.

Many days afterwards, she told this prophecy to my mother, "This little boy was born to replace that young priest . . ." It appeared as though she may have guessed the truth.

My mother often spoke about the times when I spoke only in a lisping manner that my paternal grandfather, with whom we had been

placed in our children-room. At this time an Abbot-Canon was our pastor who later became my Confirmation sponsor. In an unguarded moment, I went into the room and put his infula on my head. Of course, it was too large and reached down to my mouth. This was the first ecclesiastical piece of clothing I put on.

I stayed with my godparents in Kiskórös while attending kindergarten. Sister Szilárda was the leader of my group. I recall very vividly how excellently she controlled us in spite of the fact that she had some 15-20 little "colts" to handle.

I also recall that I was given a role to play in a Hungarian freedom celebration which was held on March 15th. My godmother prepared my "soldier-uniform" and shako; I also had a little sword. During the time of my "Imprisonment" this play came back to me in memory. I recalled the song we sang, "That was really a nice day, when the Hungarians, drawing sword, took an oath for holy freedom in Pest. Precious is freedom, its price is red blood. You will see that we will not be prisoners; we took an oath on it."

I completed my elementary education, which consisted of 4 years at the Downtown Catholic Boys' School in Kalocsa. After that I attended the Jesuit High School for 8 years also in Kalocsa. During the last year, I became a student at Priestly Preparation Seminary. So I graduated in a blue cassock on June 7, 1942.

On the 4th of August, I joined the Pauline Religious Order and entered the monastic life in Pécs. At the conclusion of my Novitiate, I attended the Diocesan Theological School in Pécs for four years and on August 10, 1947, I was ordained a priest in Kiskunfélegyháza by Dr. Joseph Pétery, the diocesan bishop of Vác.

As an ordained priest I continued my theological studies. Because I had reduced numbers of classes, I had time to teach Catechism in the nearby elementary school on University Street. In the beginning, I taught four classes in the Exceptional Children School and three normal first classes. After this, I took over the teaching of Catechism in the School on Freedom Road. On January 10th, 1950 I was appointed Catechism Instructor at the Elementary School on University Street. In the 16 classes I had 32 hours of teaching weekly. I taught about 700 children.

In the second year of Theology, I became involved with the Altar Boys' Group and organized Sacred Heart Troups with the boys who attended the school on University Street. On Saturday afternoons, from spring till late autumn, I took groups of 30-40 boys for excursions. These boys were kept busy selling the Catholic newspapers.

In the summer, I took altar boys for camping. In June, 1948, I was

living at that time, whenever we had guests, he would say, "What will you be, my little boy?" In answer to this question I always said that I will be a priest. To this, he added, "You will be a priest who will bury the horses."

It was beyond the bounds of reason to even imagine that a member from his liberal-religious family would even think of entering a Seminary. Probably, St. Paul's grandfather thought likewise since he stated of himself, "The Lord has elected and called me with His grace from my birth."

A few years later I heard that there is an archbishop in Kalocsa. From that moment on I figured I would rather be an archbishop of Kalocsa than a "simple priest." Of course, I never became an archbishop, but my pastor, who was the homilist at my First Mass, had become the archbishop of Kalocsa.

Mosaics From My Childhood Memories

I remember my paternal grandmother only as an invalid. Only from photographs and discussions of acquaintances and relatives, do I know that she was a tall and very beautiful woman. She was gifted with a keeness of practical matters and great business acumen. According to my baptismal certificate, my father was a flour merchant. Evidently, at the time of my birth, my grandparents had a flour business where my father had been working. I have no recollection of hearing my parents speak of this business. My paternal grandfather was a blacksmith. They were both well situated financially. They built themselves a big brick house and two business offices were situated in the front.

My grandmother died in the summer of 1928. I recall very vividly that her wake and funeral was in one of the business rooms of our house. Her few relatives arrived from Budapest for the funeral.

In 1929, Hungary suffered from one of the most bitter winters. My grandfather was busily engaged working outside and did not realize how cold it was. As a result, three fingers on his right hand froze. When he entered the house, he placed his hand on top of the hot fireplace to give some relief to his hand, but sad to say, his thumb remained whole but he lost the joints of the rest of his fingers. He died in the autumn of 1930. His funeral took place in the same room where my grandmother was.

Preparations were in process for his funeral. Early afternoon, the priestly vestments were removed from the Cathedral sacristy and

asked to take over the management of the Boy Scout group of the former Cistercian High School. On the 25th of June, we drove up to our first camp with 30/15-18 year-old boys and a few older guides to the Zobák in the valley of Hidas. About this "illegal scouting", an article appeared in the American-Hungarian "Scouts Leaders' Paper" and this was entitled, "AS CAN BE DONE – Retrospection."

As Can Be Done

During the summer of 1948, the Church Schools in Hungary were secularized under Government control. The Louis the Great High School of Pécs conducted by the Cistercian Fathers also became sacrificed. A few members of the Cistercian Boy Scout group came and asked me to take over the management of the group.

We did not consider it timely to belong to the State-controlled Boy Scout Union since it was already in its dying stages. Therefore, as the Youth Group of the Inner City Parish of Pécs, we asked the local Council of the village of Hosszúhetény, permission for camping. Having obtained this, we drove up to our first camp in the Eastern Mecsek which was in the valley of Hidas, next to Zobák. There were 30 boys, ranging in age from 15 to 18 years, who took part in this camping.

The main purpose of this camp was to give the boys Christian ideological view of the world situation as it is. Few Cistercian Seminarians gave these boys lectures.

Here all the titles and ranks of the Scout groups were dropped. So the commander became "Camp Master" and the daily orderly officer was named "Camp Vice Master". Before the group, we openly sketched possibilities and the dangers of the "illegal scouting" and also the needful work with young people. They had the choice to become an "apostle" in such circumstances. Those who volunteered from them, later became group-leaders.

We decided that we would carry the well-proved Scout ideas further without ever using the expression "SCOUT". This was replaced by the title "Christ-like Hungarian Youth." We were all aware of the fact that we were endangering our freedom and lives. It was precisely for this reason that we seriously launched out on this project and to make it become a reality.

Both the leaders as well as the members of the groups received a well-rounded religious education. The main goal was to approach a stable spiritual status, to live in the state of grace and to practice the presence of God in our lives.

In the following years, only the groups of smaller numbers, the so-called Watch Groups were advisable. In most of the Watch Groups we patterned the Indian romanticism.

The individual groups took the name of an Indian tribe. Why? The Hungarian Book-market had a number of "Indian Story Books" right before the Second World War. Most of the boys read these and their vivid fantasy gained much material for these works. Therefore, the individual groups /Watch Groups/ became tribes. Every one took an Indian tribe's name/Sious, Dakota, Delaware, etc. Each tribe had 7 or 8 members, a main chief and a military chief. The members were of similar age. The leaders were two or three years older who participated in a special training in the formation camps.

The Curriculum and Text Book entitled "ROCK CAMP" were prepared by the adult leaders in manuscript form. In this booklet they found material explaining the "Ten Laws". We also prepared two leaflets for the leaders which contained numerous games that could be played inside or/and outside.

We did not dare to copy the former Scout-songs. The adult leaders assisted us in composing our own songs and lyrics. Each tribe had its own marching song as well as other youth-songs. For example, the special marching song of the Dakota Tribe was:

In sunny heaven, like nimble falcon
Switching-buzzing flies the arrow
As jolly bird-song it soars up high
Higher, calls to rivalry.
Fly of the arrow to us, glad Dakotas,
Hear, brother, what it will teach:
Who in his life's ways, as the arrow,
Walks straight – his goal will reach.

Or another tribe sang this marching song:

Foot that soundlessly stalks,
Eye that always everything sees
Ear that hears air that vibrates,
Heart that another's heart-ache feels;
Greetings, brother, greetings to you!
One is the road and one is the goal.
Trusting struggle, ours this life!
We are of the same blood; you and I.

In unison with the romance of the Indians, the Heavenly Father was the "Great Spirit," while the Indian name of Jesus Christ was "Burning Heart." The boys had to walk and always live in His brotherly presence. For this reason at camp roll-call one person more was

always reported. He was the "Burning Heart Brother." This was the greeting of all the tribes, "HE LIVES! – WITH US!" which was the shortened form of greeting: God lives; Jesus Christ is with us!

The leaders of groups had an hour of Catechism weekly. Following this they discussed the concrete tribal agenda. Some of the leaders also received specialized training in instructing Catechism to the younger group members.

The tribe members met twice weekly, each time in another boy's home. At one of these gatherings, they had Catechism instructions and in the other a tribal occupation. These occupations were guided by the main chief and the military chief. Twice monthly, if the weather permitted, they held the tribal occupations with an excursion which lasted either an entire day or half a day.

Following the leaders' religion class, the chiefs defined the occupation of the forthcoming week and at home worked out all the details by themselves. At each tribal occupation one of the Ten Laws was discussed. The great part of the Ten Laws were identical with the Scout Laws. Then they would learn a new Hungarian folk song and became acquainted with a new game.

At the time of the tribal occupations, the boys were well-prepared for the so-called "trials." At the time of the excursion, either the 5-day long winter camping or on the 10 days summer camping the "trial" was actualized. To prepare and conduct the Campings, the leaders used the "Small Book of Camping."

Every tribal member had an Indian outfit. The decorative feathers of the diadem were of different colors. For a successful religion test, they received a yellow feather; for learning a church hymn by heart, white feather; for learning and singing a Hungarian folk song, the members of the tribe were allowed to wear a blue feather in their head decorations.

The uniting strength of the tribe was the "Communion Chain." Every day a different boy went to Holy Communion from the tribe and on Sundays all received Holy Communion. This was the path taken to achieve a spiritual status living in the state of grace.

For the sake of romance, each boy had a tribal name. They selected these for themselves on the occasion of their first camping, or they received it from their chief in connection with a festal inauguration. This name either expressed the nature of the person or gave a hint as to what kind he would have to be hereafter. For example, these were some of the names: "Rocky Eagle," "White Hawk," "Nimble Finger," "Cautious Owl." etc.

Members of the tribes could use their Indian outfits only at the

camp fire. On excursions, they used their red neckkerchiefs; in the camps, during the days, this was their "uniform." Every tribe was a member of some legal tourist club so, having their official permits, they could pitch camp and could use these when the camp was visited by official people.

In our tribes the red triangle neckkerchief reminded us of the Blessed Trinity. Its red color spoke to us of the Holy Spirit, of Christianity and of the Hungarian martyrs.

On the top of the camp flagstaff, there was a small cross. Below it fluttered the tribe's own flag and a red neckkerchief. We erected a big camp cross only in the dense forest, far away from public roads. At the foot of this big cross we placed a camp altar. Holy Masses were offered either in the early morning or after darkness set in, so we would "not scandalize" those comrades who strayed around by mistake.

Members of the tribe also acquired "skill trials." To read track or trace, to know stones and trees and the cook's trials' various feathers using these in their Indian diadem.

Every day a "Vigilante" was appointed in the camps. His office was to be on guard during the time Holy Mass was being offered. He was positioned at the entrance road, leading to the camp. If, during the day, some strange person happened to be stranded in the camp, then whoever first noticed him, it was his duty to be calm and begin to whistle the "Boci, boci tarka" song. This would alert us to the fact that some strange person is in our camp. In spite of it all, everybody continued on his own work. It happened that one of the chiefs strove to engage the "intruder" in a conversation.

The girls groups worked completely apart from the boys. The "flower" or "bug" romance replaced the Indian romanticism. Seven or eight girls of similar ages were members of a "flower" or a "bug" family. They selected their own names. Among them were names such as: "Rose," "Poppy," "Cornflower." In other families we met with "Ladybug," "Bee" or "Glowbug." The boys had charge of serving at Holy Mass, and the girls decorated the altars in the church.

Among the girls there was also "Communion Chain" in the families. The leaders and the groups' members held weekly religion classes. They used a special "Girl Leader Guide" and had a book of numerous games. They also selected their own songs from the "Song Bag." The older girls had to prepare special food dishes when they met in common.

The girls had summer camps only, separately from the boys, and they usually were in a school building or a shed. For the sake of romance, they put up a tent, but only for the day.

Every year a school dance was arranged for both boys and girls. On the second day of Christmas, a professional dancing teacher taught the children formal dances. A group of 13-year-old girls and the tribes of 15-year-old boys were selected. They gathered for dancing weekly two or three times during the Christmas vacation in different homes. During the school terms the course was kept on Saturday or Sunday evenings. On Carnival Sunday, they had "Dance Examination" and for this event all the parents were invited. Annually "House Parties" were conducted by those who had attended the Dancing School. Annual three-day retreats were held separately for the boys and girls.

We also had "Ancient Hungarian" romantic groups. As for the Indian tribes, the Indian books were the obligatory readings, so the members of the tribes of "Hunor" and "Magor" had to study the legendary world of Ancient Hungarians. Here they selected ancient names /Tas, Huba, Álmos, etc./ for themselves. Since these groups had been only in the beginning phase, they also used the "Rock Camp" booklet. The leaders here had been educated until now on the Indian romanticism.

For our "Rascal" /Csibész/ romanticism group, Father Koszter's "Csibész Club" book gave the initiative. The purpose of this group was to train the "children of streets" to take on the "Christ-like Hungarian Youth", through this romance. Presently, our boy leader who arranged the "Haba" tribe, is a teacher of gymnastics. The members selected the most impossible names for themselves.

There was more than one Catholic boy among them, who had not as yet seen the inside of a church, and who did not even know how to make the sign of the cross.

In the beginning, only with a romantic frame story, did they go to Holy Mass. They got into the church by following a very conspicuously dressed man. Since he waited until the end of Mass, they were standing near him. After Mass, the "spy persecution' continued. At the end of the city they attacked the stranger and took away his recorded tape which they listened to at home.

This group of ours could function only for a year and a half or two years. But there was an excellent successful summer camp of the "Rascals." An old professor of mathematics visited them once in the camp. They liked him so much that they elected him for their "honorary chief." But for this title he had to take probations.

The boys collected 25 small frogs into a covered mess-tin and placed it befor the professor. When he lifted the cover of the mess-tin, the frogs were jumping into as many directions as they were. It would

be difficult to write the musical notation of the hee-haw laughs of the "Rascals" that accompanied the efforts of the old man trying to collect the frogs, for these small ones did not belong to the "sluggish earthly frogs."

The "frog trial" was followed by the "nettle trial" for the poor professor: in a bathing suit, bare footed, he had to walk through a forest of nettles, as tall as the height of a man. Only after he had gone through the "water, fire and earth trials", was he accepted for their "Rascal Honorary Chief."

Upon this "secret and illegal scouting" the period was placed on February 6, 1961. At 11:30 P.M. a group of about 10 investigators/members of the Secret Police = AVO / broke in upon me and made a thorough search all through the house. After collecting my books and things, they took me to the police station and arrested me.

During my five months of investigating-imprisonment, nearly 100 boys and girls were questioned about my activities. For these "activities of mine" the Pécs County Peoples' Judge "rewarded" me with six years imprisonment under the title of my trying to overturn the People Democracy by my arrangements.

Splinter in the Eyes of the "AVO" in Pécs

In the autumn of 1943, I began to work with the young ones in Pécs. At first, I had Altar Boys' Group; later in the boys' classes of the school on University Street, I formed Sacred Heart Troups. On Saturday afternoons, sometimes with a group of 30-40 boys, I went on an excursion into the various parts of the Mecsek Mountain.

I continued my work with the young ones after 1945. Even before my ordination to the priesthood, the police of Pécs took notice of my activities. There were some, probably instructed by them, who warned me to give up "playing with fire."

Then, as an already-ordained priest, from 1948, I took up connections with older boys too and tried to lead them nearer to Christ. I asked some to work among the younger boys, who later on could manage excursions independently. In this way, my Saturday afternoons were free and I was able to go out into the nearby villages on the invitation of the local Pastors. I offered Holy Mass in the parochial and mission churches then I showed the people different religious films.

The police were aware of the kind of work I was doing, as well as

those students of the University Street School who took up the apostolate of the press, selling many, many copies of the two Catholic weekly papers.

Nearly all my students appeared to attend Sunday Masses. They learned the Catechism very diligently. Luckily, the parents also supported me in every endeavor. I provided a prayerbook for each child. While I was teaching in the Freedom Street School, I had visited all the parents of my 150 students. When I was appointed to the school of University Street, I had just begun the visits of the families.

In the summer of 1949, I received the advice of my "good-willed" friends to leave the city at least for the duration of vacation time. I went to our Budapest monastery and helped out in the Cliff-Chapel.

During the month of May and the beginning of June, 1950, the police had already inquired about me from the people living in the neighborhood of our monastery. On the 6th of June, a strange man visited our gardener and asked him about the members of our community. He asked for the name of the Superior and mentioned me by name. Our gardener immediately informed us about the strange visitor's questioning. For this reason, on the advice of my Superior, on the afternoon of June 6th, I went to Budapest with the express train, using for the first time, the half-priced railroad certificate that I had received as an independent religious teacher.

It was midnight by the time I reached our Cliff-Chapel monastery. By then, everyone was sleeping; as an unexpected guest I woke up the house. Father Eugene received me kindly. The following day, Feast of Corpus Christi, I celebrated two Holy Masses and heard many confessions. I notified my relatives of my whereabouts. They visited me and invited me for lunch on Friday.

In the evening I returned to the monastery, when the fathers received me with the bad news that on June 7th, the night of Corpus Christi, the members of our community in Pécs were carried away by the AVO.

The fathers had reliable information that before midnight, our monastery in Pécs was surrounded by the police, and they had jumped over the fence. They rang the bell wildly and were looking for the Superior. They took the bundle of house keys from him. He had to awaken everybody and within a few minutes he had to get them down into the dining room.

When all who lived in the monastery were down, a police order was given stating that their remaining in the monastery was troublesome from the point of view of the common order, so they were forbidden to stay there. They were given 10 minutes time so

everyone could get himself a change of underwear. Then again, they had to assemble in the dining room. After that, each, by name, was given a written command of expulsion.

They were also looking for me and for those members who that day had been on St. Jacob Mountain. With only a change of underwear under their arms, the members of the monastery were ordered into a tarpaulin-covered truck where poice, with guns, awaited them.

Father Coloman, who had been lying helplessly and powerless in the room next to our small reception room, was the only one who remained in the monastery. On the following day, they opened the door and found him fearfully insane. He was taken to the closed section of the Nerve Clinic, where he died after a few weeks.

The members of the monastery were taken from Pécs to the palace of the bishop of Vác, where they were given one of the library rooms. It took days before they could get straw to spread on the floor, on which to sleep. Members of various convents were crowded together "ghetto-style". The Sisters of Notre Dame, from Pécs, were in one room, in another the Piarists from Kecskemét, and in the third, the Jesuits from Hódmezóvásárhely.

For days no care was taken to feed them until the good and faithful from the neighboring villages provided food for them. The palace of the bishop was their "abode of compulsion;" they could not even go out into the yard or garden. During the day and especially at night, there was watch patrol and head count. In the bushes in front of the mansion, police in civilian clothes were hiding and also watching the gates.

One night the police broke into the quarters of the bishop. They aroused the bishop, Dr. Joseph Pétery, and had him stand facing the wall in the hallway, in his night shirt, until the secret police, the AVOs searched his rooms. They insulted him with the most rude and vulgar curses and swearing.

Although the entrance of the palace was always guarded, it was still possible to get in. In this way, Father Eugene visited our members of Pécs, from whom he was given an account of the capture in detail. They mentioned that they were also looking for me in Pécs, with the promise that they would issue a country-wide warrant to arrest me. When Father Eugene returned from Vác, he advised me to leave for Soltvadkert with the evening train.

I dressed in civilian clothes and began to pack. Then I went to Soltvadkert to a house that the Order had inherited from Joseph

Kremer. During the day, I stayed in the house, but for the night, I went to sleep at the neighbor's house.

In Hiding

From Soltvadkert at a distance, timed by a half hour's bicycle riding, there was the so-called Stinking Lake. On the bank of this lake, destined to dry out, there was a small summer home of my aunt. When my mother, who lived in Pécs, was informed that I was in Soltvadkert, she traveled there immediately. She thought it would be more secure, if together we would move into this summer home.

Father Tadd harnessed the horses and transported us to the Stinking Lake. We then had two rooms and a small kitchen completely furnished. In the morning, I went by bicycle to offer Holy Mass in Soltvadkert and to purchase something for cooking. Father Tadd procured a registration certificte for me, without which it was not advisable to step into the street.

To lessen my mother's anxiety because of me, I always hurried back to the summer home where I spent the day in prayer and reading. Our neighboring property was a farmstead. In the afternoons I often met the 14-year-old son of the farmer who always curiously inquired about my identity.

Nearly every night I would be awakened by fright when the chain-footed horses of the neighbor came to graze under my window. Half-dazed, I always associated them with the prison chains. Two months later, this feverish dream became a reality.

At the beginning of August, my two younger brothers came out to Stinking Lake. During these days, my mother tried to cook and bake for the pleasure of each of us.

One evening, Father Tadd called on us with the message from Father Eugene, that I should go to Budapest, for he wanted to talk with me about some important matters. My mother was very much against my traveling. After receiving a third or fourth message, I started out for Budapest. I spent St. Stephen's Day there, but I did not dare to sleep in the monastery. I spent the nights with one or another family or acquaintance.

Father Eugene informed me of his plan: he wanted to send Fathers Attila, Tihamér and me to Rome. If our journey would be successful, he would rescue the rest of the younger members of our community from the country, where "there is no place for us" and where we can live only in hiding. He just mentioned the fact itself, otherwise he gave

me no particular information. He told me to pack the things I wanted to take with me and that I should come back to Budapest as soon as possible.

My mother had a very bad preconceived notion of the plan. She was seriously worried about me. Later, I often recalled those last 2-3 days we spent together. The packing and the farewell . . . How many times I remembered Petófi's poem:

How she hugged me with her shaking arms,
How she detained me with pleading words,
O, if I could then look into the world,
Probably she would not have detained me in vain.

Again, Father Tadd came for us with the carriage and took us to the station, from where we traveled to Kiskórös. Here, at my grandmother's house, there was a room for my mother.

On August 24, I took a late evening train and went from Kiskórös to Budapest. I arrived at the monastery in the early morning. During the day, I generally stayed there, but for night, I hid at the home of Mr. Charles Schandl, a former under-secretary of state, who lived nearby. Father Eugene only now informed me, in detail, about the travel plans.

A former house-servant of Schandl's, Alexander Rózsa, a resident of Sopron, would help the family and us too, over the border. "For a most advantageous price," 12 thousand forints per person, he would take us to Vienna. We would have to send our packages a few days earlier to a given address in Sopron. The Schandl's had already sent their valuable pictures and Persian rugs.

Attempting to Cross a Forbidden Boundary

On August 28th, feast of St. Augustine, we met Father Tihamér, Schandl's daughter, named "little Teca", her 18-year-old son, as well as the same aged son of a former police captain, who was the classmate of the 18-year-old Géza. We discussed secret signs with them, which they would give over to the man-smuggler, Mr. Rózsa, when they would be in Vienna. The three of them would sign the family picture of Mr. Rózsa and Father Tihamér would sign a holy picture as was discussed. He would begin his signature with a small "t". On this evening this group began their travels.

August 30th was the designated date for the older Schandl couple whom Father Attila and I would join. But we waited in vain that day for Alexander Rózsa. He did not appear on August 31st either.

On September 1st, the doorbell of our Cliff Chapel monastery was rung. Mrs. Schandl came with the man-smuggler. In the presence of Father Attila and me, he showed us the "secret" evidence.

When Mrs. Schandl saw the signatures of her daughter and grandson on the family picture of Alexander Rózsa, she began to weep in her joy and fell onto the neck of him.

Mr. Rózsa also showed us a holy picture, but held it before our eyes only a few seconds. After four days of nervous strain, we failed to examine the secret small letter "t" in the signature of Father Tihamér. After these incidents we led the man-smuggler up into Father Eugene's office and he gave him the "expenses for the delivery."

About 5:00 P.M. we met him again at the Eastern railway station. Mr. Rózsa had been waiting for us. He showed us the places reserved for us in the car. And there, he gave each of us a "false" Sopron resident certificate, so that at the identification investigation on the train, they should permit us to enter the boundary zone.

He tried to put us at ease with his sour-like, bright face. He spoke about the supper he had enjoyed with little Teca in Vienna. It was then he told us why he had not come back for us at the time as discussed; the service time of the boundary guards, he knew, was changed. Only tonight, would they be in service again.

We got through "smoothly" with the investigation. It was around 9:00 P.M. when our train arrived at the station in Sopron. First, Mrs. Schandl, dressed as a village woman, went with her husband to the exit. The boundary guard took a look at their resident certificate. Not too much later, Father Attila and I also got over the "infiltration." Alexander Rózsa was waiting for us not far from the station. After most of the travelers were dispersed, we too started out towards St. Michael's Cemetery.

On the way, a few men on bicycles passed us by. Surprisingly, strong reflector lights shown on their bicycles. After leaving the cemetery, Mr. Rózsa made us go in single file, saying, that now we were near the boundary so we should not talk. Soon he began to run. The two older ones could hardly follow him. They spoke to him also, asking him to slow down, but by that time he was already about 20 yards ahead of us.

All of a sudden, strong, bright shining reflectors burned around us and from the bushes, dark figures, dressed in civilian clothes, jumped on us. After a few minutes, we already had the American "bracelets" on our wrists.

Mrs. Schandl had the jewels of the family, rings, earrings and

bracelets with diamonds, hidden within a jar in a small market basket. She knew well that there would be a different punishment for taking these out, so she gave the jar to the man who was guarding her. She was not put into chains. In the meantime, rudely swearing, they asked us for the whereabouts of the smuggler. Not long after, one of them yelled, "Look, there he runs!" and without any special aim, he fired into the dark night.

Ten minutes were not gone, from the time of our capture, when a tarpaulin-covered military jeep stopped near us. We were driven up into this and then at wild speed the jeep was on its way. On untrodden, uneven and rugged roads it rushed with us for a good half hour. We sat among soldiers with machine guns; they on the seats, and we on the floor of the jeep.

In the meantime, a great storm arose, thundering, lightning and cloudbursts. In a torrential rain we reached the barracks of the boundary guards. We were made to get out in the middle of the yard and they drove us roughly, in pouring rain, in the corridor, before the offices. Here, they took the chains from our wrists. At a three-yard distance from one another, with arms raised into the air, we had to stand facing the wall. Four soldiers with machine guns watched us and "entertained" us with the most obscene language.

Only after long hours did they begin our examination. First, Mrs. Schandl was taken, then her husband. I went after Father Attila.

In the Barracks of the Boundary Guards

It must have been 2:00 A.M. when they called me into the office. There, behind the desk sat a 30-year-old, first lieutenant in civilian clothes.

He and also the man who plinked the typewriter in a very unpracticed manner, were among those who arrested us at St. Michael Cemetery. Amidst foul language, I had to undress. They searched my clothes and in the shoulder pack of my coat they "found" my priestly certificate /"Celebret"/ typed on a piece of linen. Weeks before, Father Eugene signed this, which certified that I am an ordained priest. They were also searching for hosts and wine. As I later found out that Father Tihamér took these with himself.

Only after an exhaustive, thorough search of my clothes could I get dressed again and then the first examination began. After giving my personal information, I had to relate in detail, how I joined the Pauline Order. The typing AVO-man must have been very sleepy, for

each time the "Pálos" /Pauline/ Order happened to be in the text, he always typed "páros" /paired/. The first lieutenant was swearing at him roughly when he read through the first page. He had to retype the whole report.

After all this, it is easy to imagine that he continued the examination, treating me in the same unrestrained manner. He was swearing when I told him that I was graduated at St. Stephen High School in Kalocsa. He did not like the name of our St. Emeric's Church either. But the height of his fury was reached when the typist told him that he is living here in Sopron on St. Ladislaus Street. Swearing, he was foaming that even today, in Hungary, there are cities named after saints /Szentendre, Szentmártonkáta, etc.

He inquired whether I used to visit the sick. Upon my answer, "yes", this was how he dictated "my confession": "I had often visited the sick, living in our neighborhood and I had aroused them against the existing order of the country." According to his dictation, during my less than three years of my priesthood, "I had continued many sided and such ferocious fights against the People's Democracy", that my record made up nearly ten type-written pages.

When I did not want to sign "these political distortions", yelling, he acquainted me with their effective methods, upon the effectiveness of these, the "traitor under-secretary and royal advisor /Dr. Charles Schandl/ and Father Attila too signed every page of their records."

There was already a flash of dawn when we were driven by another tarpaulin-covered truck and accompanied by border guards with machine guns, we were transported to the barracks of the boundary guards in Csorna.

Since there was no room here in the cells anymore, they placed us in the one-time horse stable. We had been standing already for the length of two hours at a distance of two yards from one another, when one more sensitive guard took pity on the nearly seventy-year-old couple and us and from somewhere found four rickety chairs for us. It was so much easier now that we could sit down. Our guard with the machine gun, sat opposite us and watched that we should "not talk plot or attempt escape."

We got lunch at about 4:00 P.M. They brought us gulash-soup and noodles in military mess-tins. After nearly 24 hours of starvation we all enjoyed the warm military food.

Our guards were changed every four hours. Some conducted themselves in a very military manner. But, there were also the kind who inquired about us and conversed with us.

Opposite the stable, there were four public toilets, without water, just closets. These could be used only after meals when there were two guards nearby. At such a time one of the guards watched those who stayed in the stable until the other one accompanied the one in line. With heads bent and hands behind us we had to go out. We were not permitted to close the door of the closet, for the guard, during the whole time, had his machine gun pointed on the person.

On September 3rd, after lunch we had a guard who permitted us to stand up from our sitting position. From all the sitting our legs had become numb, because we had to spend the night sitting also.

As we were standing, we could look out into the yard, through the window of the stable which was actually only a hole. We saw in consternation, that right then, Father Tihamér was being accompanied to the closet with the above-mentioned ceremony.

Poor Mrs. Schandl almost collapsed. She was hoping that Father Tihamér, little Teca /her daughter/ and grandson, Géza, arrived safely to Vienna. Therefore, they too, got only as far as the guard barracks in Csorna. We had to admit that the former house-servant, Alexander Rózsa, was nothing else but an agent provocateur /a paid inciter/.

In the Prison of Gyór

On the evening of September 4th, they put chains on our wrists again and drove us up on a tarpaulin-covered truck, that took us into the prison of Gyór. It must have been 9:00 P.M. when we arrived. I was given a first-floor corner cell. I had to stand a good ten minutes before the cell, with my face toward the wall, until a guard came with a rude blanket, mess-tin and spoon. He opened the door of the cell. The stench from the cell hit me in the chest. I became the cell's thirteenth "guest." The total furniture of the cell consisted of two iron beds and two pails for urination. There were ten men lying on the floor. I was the eleventh, immediately by the door. My feet reached one of the pails. /At night, when they came to urinate, they often sprinkled my feet./

To the consternation and sadness however, there was also a little joy. Among the inmates there was also Father Tihamér. As the guard locked the door upon us, his first words to me were, "Paul, you too had started?" After that, he asked the man lying beside me to change with him, so lying side by side, we whispered throughout the night.

Here, I learned from him, that they too /little Teca, Géza and his friend and also he/ got to Sopron in a similar way and failed, like our

group. After terrible, agonizing tortures they forced them to give them the "secret signs" that they had to send to Budapest, so that we too could begin our way. He scolded me as to why we had not taken a better look at his signature on the holy picture. It is sad, we had neither time nor nerve to see the small "t" of his name.

We were lucky to be together for almost a week. In the meantime, both of us were examined by the State-attorney. The days went by fast, but the nights passed very slowly and it was still very warm. There were an enormous number of bedbugs in the cell. There were nights, when with Father Tihamér, we killed two hundred on the wall. Of course, only during the daylight of the following day we were able to count them. Sometimes, from the stench, the air of the cell was so suffocating, that we had to ask the guard to leave the door open for a few minutes. Of course, there were some who secretly smoked cigarettes.

Twice daily, we were taken out for a walk in the prison yard. At such times we could see "our crime companions" and if we were skillful enough, we would also get next to them and exchange a few words with them.

Following the first cell-arrangement, I was put into a larger second floor cell. Father Attila also came here. At the end of September, we were called for a lawyer's examination. The "lawyer" was no one else, but Father László, in civilian clothes, of course. Figuratively, disguised, he could inform us of everything that interested us. The trial of Father Tihamér had taken place before ours. He was sentenced to two years. Father Attila and I were punished for three years. Soon we were divided for work. We became the workers of the basket weaving division, with a cleared, daily income of 50-60 fillérs /pennies/.

On February 11, 1951, Father Attila and I were taken to Vác. Father Tihamér had already gone there. We were awakened early in the morning, put into our own clothes. Our personal belongings were put individually into sacks that we had to carry under our arms. Our wrists and legs were in chains. Two guards with guns accompanied us to the train station. We occupied a special compartment.

When we were already on the train, a three-year-old boy came towards us with his mother. He looked at the sacks under our arms and said, "Isn't it, mother, that these men stole what they have in the sacks?"

Father Eugene must have found out which train had taken us from Győr. In civilian clothes, in the same car, he traveled with us. He sat so that amidst our dozing guards, with eyes and signs we could at sometimes communicate. Luckily, our young corporal guard was a

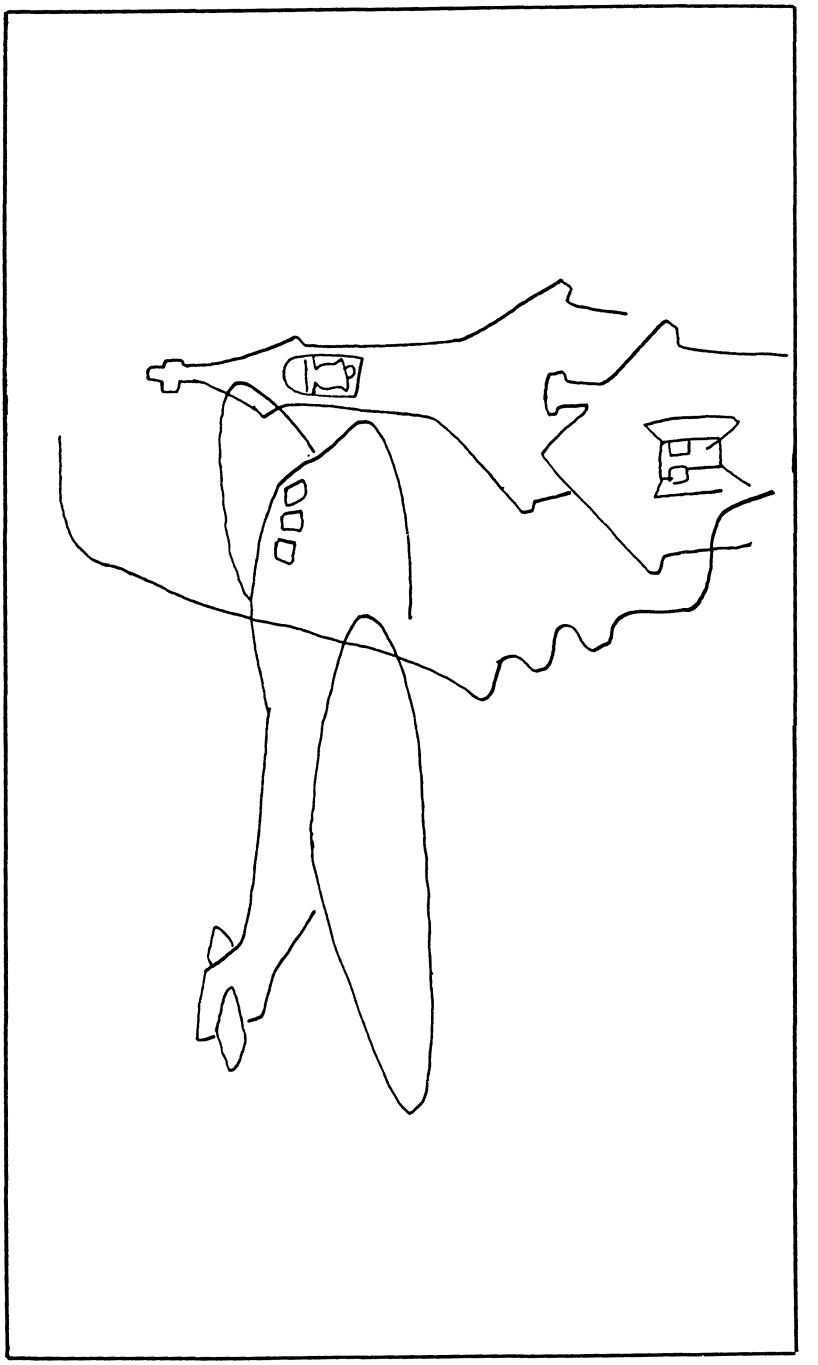

kinder man. When the old guard went out to the toilet, Father Eugene could come to us and give a chocolate bar to each of us.

Our train arrived at the Eastern Railway station. One of the waiting rooms was emptied, so that we could wait there for a prison van which would take us over to the Western Railway station, because the trains to Vác started from there.

The Private Cell Section of Vác

Our train arrived to Vác early in the afternoon. From the station we were accompanied, walking, to the "famous convict prison of Vác." After the official handing over and search, we were put into an empty, large cell. For a few days we remained the inmates of this cell, and then Mr. Mocsári, a sergeant-major, led us to the private cell division that was under his reign.

This was a four-story "L"-shaped building. The cells were on the side of the yard. From the street, only a giant wall is visible. On the ends of the bricked yard, there were watch towers; in the middle, throughout the yard, there were flower beds. Around these, were the prisoners' "walk", if we can call that "military march" walk.

From the leader's office to the left, we were put in the fourth cell. At the first meal we already learned tha Dr. Andrew Zakar, the Cardinal Mindszenty's secretary, was one of our "house-workers". Father Tihamér was already here and from the window of his cell he saw when Mr. Mocsári brought us over to the private cell division.

At the first walk, he cleverly worked himself along and among us. This was repeated at every walk. At such times, he informed us about the inside affairs of the section. He introduced, of course, little by little, the person and the priests who were involved in the Mindszenty's suit.

According to prisoner information, this time His Eminence was also here, in a completely isolated cell. They made him walk by himself and only at night. Among the many priests locked up here, I knew only Dr. Andrew Zakar and Dr. Egon Turchányi. That is why I have already forgotten the names I heard from Father Tihamér.

On the second floor of this private cell section, the gendarmes, and on the other two floors, other war criminals were isolated. The cells on the first floor were reserved for the priests. In the cells, there were ongoing arrangements and nightly searches. Father Attila and I were left together in our cell.

In April, 1951, on the night of Holy Thursday, Father Attila woke

me up, telling me that he heard Father Tihamér's number, /for then we were only numbers/ called by one of the guards. Soon they knocked on our cell too, that immediately we should dress and get our belongings together. When we came out of our cell, there were many people already standing, turned toward the wall. Among them was Father Tihamér.

Father Attila and I were led over the large yard of the prison, where they tied our eyes and made us sit in the back seat of a car. There was an investigator between us, in whose lap our hands were tied together with an American fetters.

After a half hour of wild rushing, crossing a railroad track, the left back wheel of the car was damaged. The driver and the detective sitting beside him got out of the car and amidst bad swearings changed the tire. We three were half leaning on the back seat until this was corrected.

From here they took us to the Main Street Prison. They stripped us completely nude and searched our clothes thoroughly. First they marched off Father Attila, later me, from the entrance office. I was put into a fourth floor cell having only two board beds. A young man was crouching on one.

We were awakened in the early morning. In a dirty aluminum basin, they brought water for washing, along with a wet towel; two or four inmates had already wiped themselves with this.

My cell-mate was in prison for some involvement with sabotage. He warned me that during the investigations, I should not tell where I am, in which prison. If we wanted to go to the lavatory, we had to knock each time and the guard accompanied us there.

The light was on in the cell day and night. No sunshine could ever be seen, for the window space was filled with glass blocks. After breakfast, we had to walk up and down in the cell for an hour. After that, we could sit on the board bed, but always opposite the door. As a cover, I received a ragged, rude blanket. At night we were allowed to lie only facing the center of the cell; our hands had to be outside the cover.

For ten days I did not know why they had brought me here. I was not called for examination. On the eleventh day, the number in the cell doubled. They shoved in two young men. One of them was a peasant boy from Pálosszentkut where we had a monastery. From him I learned that the Archbishop of Kalocsa, Joseph Grósz, was also arrested. To his affair, the case of the Pauline Order was attached. He informed me that many Pauline priests and brothers were in prison, in investigation captivity. We were rather crowded in the cell, especially

at night. On a narrow board bed, it was difficult that two men had to find a place, according to the "rule."

On the twelfth day, at 2 A.M., they took me down for examination. A detective in civilian clothes interrogated me for three hours. He wanted to get information about the members of the Pauline Order. Later, there was a day that he interrogated me three times. The boy from Pálosszentkut was with me for two days in this cell.

One night, one of my cell-mates knocked for the guard in vain; he wanted to go to the lavatory. Finally, he urinated into his shoes. On the following day I was transferred to another cell. In this cell, there was already an "English lavatory"; it was a great blessing. During the day and after the meals we did not have to drink from a common tin cup from which prisoners of already half the floor had drink. Now we could drink fresh water from the lavatory sink.

In the middle of May, they took me down to the admission office, gave me back my personal things, tied up my eyes and led me to a tarpaulin-covered truck. On either side of the truck were benches and they sat the eye-covered men beside each other. They took us to the yard of a separate building of the "Concentration Prison in Kóbánya." They also led us into the building with covered eyes. Only inside, they removed the cover from my eyes. I was taken up into a second floor cell. I had three cell-mates, whom they took away from the cell in a few weeks.

For months I was the only one in my cell. There was a time when there were only five prisoners, including myself, in the whole building. I could detect this in the morning from the number of basins and pails prepared in front of the cell doors.

One day I was transferred to the first floor. The window of my cell opened upon the yard in which they used to perform hangings; this, of course, I found out only later.

After a few weeks, I was again in a second floor cell. The cell's occupants before me must have been condemned on the "Rajk case." I came to this conclusion from the writings carved into the white wall. In the middle of August, they accompanied me walking from this building into a larger building of this prison. There one of the first floor cells opened before me, in which, to my luck, was Father Tihamér and a young boy from Yugoslavia.

The "Concentration Prison"

A corporal, by the name of Pintér, was the section manager. One of the entire concentration prison's commanding personalities was the

"famous second Lieutenant Mihalicska", who, weekly, many times conducted the evening "closing ceremony."

Nightly, we had terrible experiences. Before the doors of our cells, Mihalicska and his henchmen bound in chains the "sabotage workers and rule violators." At this time, there were two Jesuits among the sufferers; the former principal of my high school, Father Aloysius Tüll and Father Vid, one-time superior of the Budapest monastery.

Both were working in the button factory. As older men, they were used to sew buttons on cardboards. They performed their work in an area on the second floor. With them also worked a young man who walked on crutches. Every day the Jesuit Fathers brought up his lunch, so that he would not have to walk the stairs.

This young man, "a remarkable socialist Stahanovist" sewed the buttons on the cardboards even during lunchtime. Father Tüll asked him once, that during the free time for lunch he should rest and not work. This way, his performance is taken as the industrial norm, which they, the older ones, who work only for 8 hours, could not in any way come near.

The following night both Jesuit Fathers were bound in chains, because of "sabotage." They suffered without moans, but not their unfortunate companions. They moaned, cried, were swearing and begged the guards to loosen the chains on their wrists and legs.

There were those who fainted. With a pail of cold water they "revived" them and took the shackles off their wrists. When they were completely well, they put the chains back on their wrists until the two or four hours were over. Unnoticed, we watched through the small split of the door and could see those in chains.

So we knew that Father Tüll and Father Vid got 16 hours in chains. Therefore, for 8 days, two hours he had the tightly-closed chains on his wrists and ankles. Mihalicska even knelt on the chain and pulled it tighter. For some of them, after 15 minutes, caused the feet and hands to swell. If there was a "well-meaning guard" in service, he took pity on those moaning and loosened their chains a little.

In my cell, the boy from Yugoslavia spoke very little Hungarian, so Father Tihamér and I could peacefully discuss everything. Some days, Corporal Pintér ordered about twenty of us out of the cells. We could go over to the cleaning of the cells of the other division. Ten days later, a new cell on the second floor became my "home", in which a gendarm general and two younger army officers came to the prison yard and here we had to make order among the lumber materials for the kitchen furniture factory.

In 1941, in our high school, there was "levente" /pre-military/

training for the students. Here we had to learn the name of the chief commander, Stephen Kudriczy. I never dreamed that in this life I would see him face-to-face. For months, I could see him daily many times, but only in the "Concentration Prison." He worked with the lumber of the kitchen furniture factory. One day, during his work in the factory he made a remark that "last evening his cell did not receive the usual leftover vegetables."

After the work, the inmates of the entire section, about 400 men, had to assemble in rows of six, in the ground-floor hallway. Corporal Pintér, after having counted those standing there, called for Stephen Kudriczy. Yelling, he asked him, "What was your occupation in civilian life?" The bald head of Kudriczy got red, but he answered like a soldier, "I was a soldier, Lieutenant General!" To this, the small corporal, there before the 400 prisoners, gave him two powerful slaps. The blood nearly froze in everybody, but Kudriczy did not even stagger.

The weather turned to winter already, when I was placed into a cell on the second floor of another section, and was appointed a worker in the button factory. There were already some Jesuit Fathers working here. Father Aloysius Tüll, Father Elmer Csávossy, who were my principals at one time in Kalocsa. Father Eugene Kovács was my French professor and superior in the minor seminary. Father Joseph Vid was from the Budapest monastery. Some diocesan priests also slaved with us in this hard work.

I was "condemned" to button shining. There was a work bench on which there was a half yard size pal-wide wheel that made 3,600 rotations per minute, it was sewed together from the pieces of rags. I had to sit behind this wheel and one tool, similar to a light lamp, was in my right hand. Its head was revolved on a socket of ball-bearings. Into this head we had to turn a hard-wood condensation on the top of which there was a deepening or groove. Of course, this deepening was the size of the button that had to be shined. "Furter" was the name of this whole tool.

At the beginning of our work, the rag-wheel had to be waxed, the button had to be put into the deepening of the wood-head and be pressed to the fast-turning wheel, but not too strongly, so that the button should not burn. There were ten thousand 26 milimeter sized men's coat buttons that had to be shined in 8 hours. This was the industrial norm.

The rag wheel wore out very fast. There was a terrible dust in the room where these 20 such wheels were running. At the end of work, our faces and clothes were filled with textile powder. In this room

Father Csávossy was one of the cleaners. It was a rule that we had to wear prisoner caps on our heads and if we met with a guard, we had to take off the cap and greet him. The good Father, with pail in each hand and with a broom under one of his arms, met face on to Corporal Berkes. He could not lift up his cap, but he greeted him only with bending his head. For this, he was immediately asked, "What is your number?" Father Csávossy, after work, was taken for examination, and the following evening, for "disrespectful behavior," Mihalicska put him into chains for two hours.

One Saturday afternoon I was taken with a group for a bath. With another group a Pauline, Brother Louis, already came from the bath. Having seen me from the stairs, he greeted me loudly. One of the guards heard this and asked him whom he greeted. Ten minutes later, he, too and I were already in the office of the section.

The section leader had just then washed his hands by the faucet and asked me disdainfully, whom did I greet. I told him I was greeted. For this, with his wet hand he slapped me. In this office I saw written on the wall this encouragement: "Not only watch them but hate them too!"

A few months later we were informed that somebody escaped from the section beside us. There was a group working in the yard until dusk. They were unpacking the lumber from a truck for the kitchen furniture factory. A prisoner, hanging on the bottom of the truck got out to the free world. The gate guard was Lieutenant Mihalicska.

Around midnight, they aroused everybody and they had a number count. The inmates of the whole section from which the escape was made were punished. They ordered about 400 people down to the office on the first floor and they were individually pushed into the office. There were 10-12 guards in shirt sleeves standing in a circle and from hand-to-hand they were slapping one another of the victims until the last kicked him out of the office. It was nearly morning when the "slapping" came to an end.

In November of 1952, collecting all our belongings, we had to gether in the hall. From one of the cells, where I had been standing, Father John Asztalos, the "famous" priest of Pócspetri, knocked and asked what we were preparing for. "There will be a great transport," I whispered through the hole of the door. "Guys, do not leave me here," he pleaded.

Later, in the summer of 1972, I met him personally in Rome and he gave me the first English-Hungarian dictionary. But let us stay only with 1952.

From this Concentration Prison we were taken again to Vác on

tarpaulin-covered trucks. The "priestly ghetto" again had become the Private Cell section. Now I was put into the fifth cell from the section office. Here we were all priests, two diocesan and two from religious Orders. Father Louis Csaba and Father Gregory Dinnyés, one was from the Diocese of Szatmár and the other from Kalocsa. I was a religious priest with the Capuchin Father Eugene Csaba. Father Attila and the other Paulines who were not taken for work in the mines, were in the rest of the cells on the first floor among more than a hundred priests.

December 24, 1952, after lunch the guard called into the cell that I should collect my belongings. After a few minutes the other cell-mates got the same command. A half hour later, they opened the door of the cell and we were ordered out into the hall. There were some others there also facing the wall. Later we were taken into different empty cells. I did not know what I would come to after this. The time passed very, very slowly.

They passed out the "Christmas supper": sauerkraut and a piece of jam-filled roll. I ate the roll but I did not touch the sauerkraut. Then there was a gentler guard in service. It seems he looked in and saw that I did not eat. He opened it and asked why I did not eat supper. "Sir, sergeant, would you have an appetite either if you did not know what was going to happen to you in the next hour?" I asked him. Then, smiling, he said only this, "You will be free," and he put his forefinger on his lips.

I could not believe this. I was walking up and down nervously. An hour later, the section-leader, Mocsári, came into the cell and called me to go with him.

We went over into another building to the clothes storage. They looked for a long time, but they could not find my clothes. The prisoner caretaker now from one, now from another sack pulled out a piece of clothing and put them into my hands with a pair of shoes. Equipped with these, I went back to my cell where I had to dress. A sleeping shirt, underpants and black summer clothes, two foot-clouts and a hat was my total wardrobe . . . Outside, the snow began to fall quietly. In civilian clothes, a lieutenant came in. He put the hat on my head and told me that I was good looking.

It was already dark outside when we had to stand out in the hall again. Mocsári, accompanied by four priests, the two Fathers Csaba,

Gregory Dinnyés and me, to the office of the manager of the prison. Here, from the treasurer, we had to accept the money on our name, then, individually, we went before the manager, Major Lehota.

Freedom Again

A huge office . . . luxurious furnishings. The manager of the prison stood in uniorm behind his writing desk; on the side there sat three AVO men in civilian clothes. One of the civilians asked me if I knew why I was here. To my reply of "NO", he answered, "You are free! For the Hungarian Bishop's Conference turned to the government requesting that during the holy feast days it should grant amnesty . . . You received this." After I thanked him, the manager made me sign a declaration that I would not speak of incidents that happened in the prison nor about the persons in the prison. If I would do so, I would be punished with another five years of prison.

After all this, I had the freedom paper in my hands. My three companions had to go through the same "ceremony." At the end, accompanied by a civil detective, we stepped out through the great gate of the prison of Vác. The detective came with us to the railroad station and helped us to get our tickets. Then he helped us up to the train heading for Budapest.

The first bell for the Midnight Mass was ringing in the church of the University when I reached the Central Priestly Seminary. They received me with love and I was at Midnight Mass in the Chapel. For the night I was given one of the vacant sick rooms. I was the guest of the Seminary for two days of Christmas.

I requested my freedom paper for Bakóca, because the last information I had was that my sister was a kindergarten teacher there and my mother was with her. I arrived at the parish house in evening darkness. The pastor was a good friend of mine, but he told me that my sister and mother had moved two years ago to Szekszárd. I spent two days with him and after that I went to Sásd to report to the police.

Then I spent a few days in Pécs. The director of the Bishop's office informed me that the diocese could not employ me as a priest. It would be better if I would find a civil job for myself. I arrived in the hospital of Szekszárd on New Year's Eve. My younger brother was a doctor there in the Laboratory, my sister was the kindergarten teacher of the hospital and my mother was lying in the lung hospital. For all four of us the last day of 1952 was unforgettable.

The "Unskilled Worker" of Komló

In Szekszárd there was no work possible for me, so on January 20th I went back to Pécs. Through the help of an acquaintance, I had

succeeded getting into the Maintenance Concern of Komló, where I was employed in the warehouse as an "unskilled worker."

Every morning at 4:20, I went to Komló by bus. In the afternoon, at 4:00 I was in Pécs again. The students of the school of University Street and their parents did not forget me. They asked me to give an hour of catechism weekly in their homes, for which they would invite all the children of the neighborhood.

Soon my time table was scheduled with one family from 5:00 to 6:00, by another from 7:00 to 8:00, I had catechism lessons for the 7-10 assembled children. Until the end of 1956, weekly, generally 150 children received instruction in our faith from me.

In the middle of November, 1956, the Bishop of Pécs appointed me professor of religion for the Teacher's Training College and its Practicing School, but I taught only until the end of January, 1957. Then I became an assistant pastor at the former Jesuit Sacred Heart Church.

Here I had 60-70 altar boys. The pastor taught the girls and I instructed the boys in religion. Naturally, I kept in touch with my former group leaders also. They came to me for faith instructions. With the girls' groups of my pastor, we arranged dancing schools and we had Carnival evenings and the New Year's Eve students' balls.

February 6th, 1961, at 11:30 P.M., a group of detectives swarmed into my room and held a few hours of "searching the house". At about 5:00 A.M., they took me with them to the police and I was arrested. My examination imprisonment lasted for five months. Along with my "affair" they examined close to 100 boys and girls with whom I was associated.

I had such an examination when 5-6 detectives examined me. Everyone asked me about a different thing, sometimes my examinations lasted the entire night.

One of them, for example, the charge against me was that I was a secretly, illegally consecrated bishop and they were tormenting me to confess and tell how many priests I had ordained.

In the first part of my examination, they wanted to handle my activities as a branch of a country-wide priestly conspiracy. In the second part, they handled me only as a leader of an "affair to overthrow the Peoples' Democracy." That was the way the tribunal court of justice of the county condemned me for 6 years of imprisonment and the whole confiscation of my property.

Again Behind the Iron Gates of Prisons

The first station of my six years prison punishment was the county prison of Pécs. Already during the examination imprisonment, they mentioned a number of times that now there were no longer the wild methods of Rákosi that were valid, but socialist humanism rules in the arresting institutions. The guards, really, were not as brutal as before. At this time of my imprisonment, I was together with the assistant pastor of the Inner City Parish in Pécs, with Father Francis Csonka. From his groups, three boy leaders were also condemned.

In the middle of October, 1961, two guards took us to Márianosztra by a prison van. At this time, this prison was for priests and for the "class aliens." More than one hundred priests were held here.

Here we learned that on February 6th, 1961, not only were we arrested, but on the same night, all over the country, 61 priests were detained. The Fathers of Regnum Institition of Budapest: Dr. Aloysius Werner, Dr. Gabriel László, László Emódi, etc.

From the Franciscans, Father Ottmár Faddy and Father Medárd; from the Benedictines, Dr. Xavier Szunyogh and Father Szilveszter were with us in Márianosztra. The Cistercians were represented by Dr. Pius Halász and Dr. Bernardin Pallos; the Piarists by Father George Bulányi and Father Edmund Lenard. From the diocesan priests, now I can recall only a few names: Dr. Géza Havas, Fathers George Kölley, and John Tabódy, as well as Father Francis Csonka. From the Paulines, other than myself, László Arató was among those arrested. But they had examined many young members who after 1951 joined the Paulines, during the long-lasting time of our "affair."

On January, 1963, I was taken to Sátoraljaujhely. There were only four priests here: Fathers Edmund Lenard, George Kölley, John Tabódy and I. At first, they wanted us to teach the gypsies who were illiterate, but the officer of education did not agree with this. So we were sent to the sewing room.

The industrial norm here too, was by the stars. In 8 hours, 400 pillow cases, measuring 1 yard, had to be sewed. Later, when we had material from 50% flax and 50% hemp, and pillows had to be made, we asked the guard if we could work together, Father Edmund Lenard and I, not for the industrial norm, but we could do more precise work. He agreed, for our hands really produced fine work.

On the morning of March 24th, 1963 rising was very late. One of the house workers whispered through the hole in the door, that many will be freed. Excitedly, we waited for breakfast. After that, every-

body was ordered out into the hall and the manager of the prison announced the "great amnesty."

Everyone had to collect his own personal belongings and we were ordered down into a large room where the freedom papers were distributed. Poor Father John Tabódy was not pardoned . . .

In Pécs, Again

From Sátoraljaujhely I went over to Sárospatak to visit a "secret, illegal member o the Pauline Order" /who is now auxiliary bishop of Eger/. I also spent a few days in Budapest, then I went to Pécs. I became the sacristan at St. Augustine Church, where Father Acatius Bolyós, my former superior, was the choir master.

My sister's home was near the church, so I lived near to her. And at the church, I had transformed one of the storage rooms into a living room for myself.

I realized it was better to leave my activities with the young people. Better so, for I was told that in a party, the police attorney declared "he would get me back into prison." Therefore, I restricted my work to hear confessions, especially those of the young ones. I used my time to translate German and French pamphlets for priests and the youth. These were about confession, frequent Holy Communion and Catholic marriage. It was good for the instruction for engaged ones. There was a book of five-minute sermons for children. I translated these into Hungarian. I typed 4-5 copies and if I saw a need for one, after confession I gave it to the individual, but only for reading.

Opposite the St. Augustine's Church there was an old, dilapidated, unused building. A room opening to the street was a former shoemaker's shop. From the window of this one could see the entrance of the sacristy. Once a "secret somebody"moved in this shop. Later I noticed that after I locked the entrance of the sacristy, a man came out and from a distance of fifty yards, followed me. When I mentioned this to Father Ákos, he judged it only a persecution mania.

On the evening of December 16th, together with Father Ákos, we visited somebody. The "mysterious person", in a driver's uniform, followed us. We spent a good hour with visitation; going homeward, the uniformed driver again "watched over our safety", following us from 50 yards.

In the meanwhile, we got a new pastor whose housekeeper disliked Father Ákos and me. In the autumn of 1966, a new assistant pastor came to the parish. Politically, he did not have a "good name", and for this we were very distrustful of him. I noticed that in the evenings

he went into the room that I had transformed into my living room. Because of this, I put a safety lock on the door. Once he spoke about this. "Why do you have a safety lock on the door? If there were a fire we could not save the festive Mass vestments from the room."

In the middle of July, 1967, I was saying the 9:00 Mass. When I turned back for the blessing, I saw three strange men by the pew in front of the sacristy. After I put out the lights, these men came into the sacristy and showed me the command to search the house. They called over the assistant pastor for a witness.

They searched my living room. Taking all books, notes, typing papers and the typewriter, they also took me with them to the police. My examination began before noon and continued the entire afternoon. I was not arrested, but I had to go to the central police station twice every day, at 9:00 A.M. and 2:00 P.M. These examinations continued till the 10th of September. Then, I was permitted to engage a lawyer for my defense. For this I asked my friend who, in 1963, heard the declaration of the police attorney that "he would get me back into prison."

In the middle of September, on a very nice autumn day, Father Ákos called me for an excursion to the Mount of St. Jacob, for a little relaxation. We started out after the 9:00 Mass and I spent practically the whole day lying on my back in the shade of the trees. At sunset we started for home, but all of a sudden, it became dark and we lost each other in the dense forest. I had no flashlight and in the darkness I could not find my way out. It was in vain to call after Father Ákos. All at once, somebody shoved me into a cleft, where I lost consciousness.

After I "revived", I felt a terrible pain in my left arm. I dragged myself toward the distant lights. It took a number of hours until I found the bus station to Uránváros. Those waiting there considered me a drunkard. The last station of the bus was not far from the home of one of my former schoolmates.

I was so weak, that only by resting at times on the edge of the sidewalk could I get to his home. His wife also knew me well, for in her younger years I was her catechism teacher at the school of University Street. She almost collapsed when she saw my pale face.

My schoolmate was a surgeon and came with me immediately to the so-called "400-bed Clinic." It so happened that this week, at night, the hospital's emergency room was closed; it took hours till their bone surgeon was found. He put my shoulder into place and put a cast on my broken arm. The news spread in the hospital that I fell in my drunkedness and broke my arm. Although, neither before that, nor after that have I ever been drunk in my life. Shortly after the cast was

put on, I wanted to go home, but I was not permitted. I was put in a hospital room from which I tottered home early in the morning.

If I remember well, the trial of my affair, the "press law suit," was scheduled for the middle of October. Dr. Stephen Kamarás was the judge, who, during the time of his law studies, came to me regularly for confession. After he read the charges, he asked me why I translated the enclosed books. This was my reply: "Sir, if you liked your profession and could not practice it, but could only sweep the streets before the law courts, in such a case, would you not read literature pertaining to your profession? I read foreign language pamphlets and books pertaining to my vocation. To understand the contents better, I wrote them down for myself and later I also typed them. If among those who came to confession to me, there was someone interested in them, I gave them these to read."

The lawyer in his defense mentioned also that in his university studies, fifty or a hundred copies were made of the notes and of the explanations of the professors, and no one ever punished them for this.

The judge withdrew to make the sentence, then returning, he spoke to me thus: "I have understood your reasonings, but you must understand me also. Somebody who was once or even twice punished, is watched more than other men. What is no sin by them, might be sin for you." He acquitted me of the charge but the attorney appealed for a heavier sentence.

The Bishop of Pécs, Dr. Joseph Cserháti, was always interested in my affairs, so after the trial, with my lawyer, we went up to his office. I told him that during my examinations, I noticed that I was a great splinter in the eyes of the police in Pécs. If the decision of the judge would come into strength, I would leave Pécs within 24 hours. Then I asked him to use his "good connections" in my interest. Three days later, I received my discharge in writing.

In Budapest

The following days I was in Budapest and looked for work in a hospital, in the Doctors' Training Institute. I was accepted as an assistant in the surgery room of the Ear-Nose-Throat Department. After a few weeks, after my daily work, I had to go for all night service to the Obstetrics Department. At such time, between two operations, I used to say Holy Mass in my small official room. Furthermore, I said my Holy Masses in my small apartment in Pesterzsébet, before the working hours.

In Pécs, I asked for a passport to the foreign countries, but I never received it. Finally, in 1968, I obtained a passport. Between the 16th and 25th of April, I visited the Soviet Union with the "Peace-Priests' Pilgrimage" which was arranged by the IBUSZ Travel Agency of Tata. Besides these priests, some regular priests also had room on this excursion; some of them were my prison mates.

In May and September of 1969, I went on an excursion to Czechoslovakia and Poland for 10 days each. Annually, I was entitled 21 days of vacation.

At the Doctors' Training Institute I had to accept very much work; sometimes I worked straight through 72 hours. Father Ákos was worried about my health and offered me another place to work. I got into the Traveling Care Enterprise storehouse as a porter.

Here I had to be at work at 5:00 A.M. until 1:00 P.M. I received free tickets for travel, which I hurried to use wisely. After the two years spent in the hospital, from November 1967 to November 1969, this place of work was like a "sanitorium" for me. My salary was also higher.

After spending a year with the Traveling Care Enterprise, my chief recommended me for an increase in salary. Referring to my former prison life, I did not have a "certificate of good conduct", therefore, my raise in salary was denied; in fact, they advised my discharge. In vain did I try to appeal, and so at the end of December 1970, my labor relations with this place ceased.

I traveled to Székesfehérvár to ask Bishop Kisberg to accept me into his diocese. He received me like a good old friend and promised that he would arrange with the "peace pastor of Dunapentele" that I should go there as assistant. In the meantime, he recommended that I should go to be the sacristan in Máriaremete, so that I could live in the territory of his diocese. He wrote to the Provost-Pastor, and with his letter, I went to present myself at Máriaremete.

The Provost-Pastor received me kindly and immediately accepted me. As we said goodbye, he asked me where I was saying Holy Mass now. "At home in my room," I replied. And he said, "Continue saying Holy Mass there." On January 1st, 1971, I began my new occupation as sacristan in Máriaremete.

From June 11th to August 3rd, I spent my summer vacation in East Germany. In the first week I found a home in the seminary, where the superior was a good friend of mine. At that time, a retreat for a priest had just ended. He asked me if I would like to help the pastors by relieving them so they could go on a vacation. Happily, I

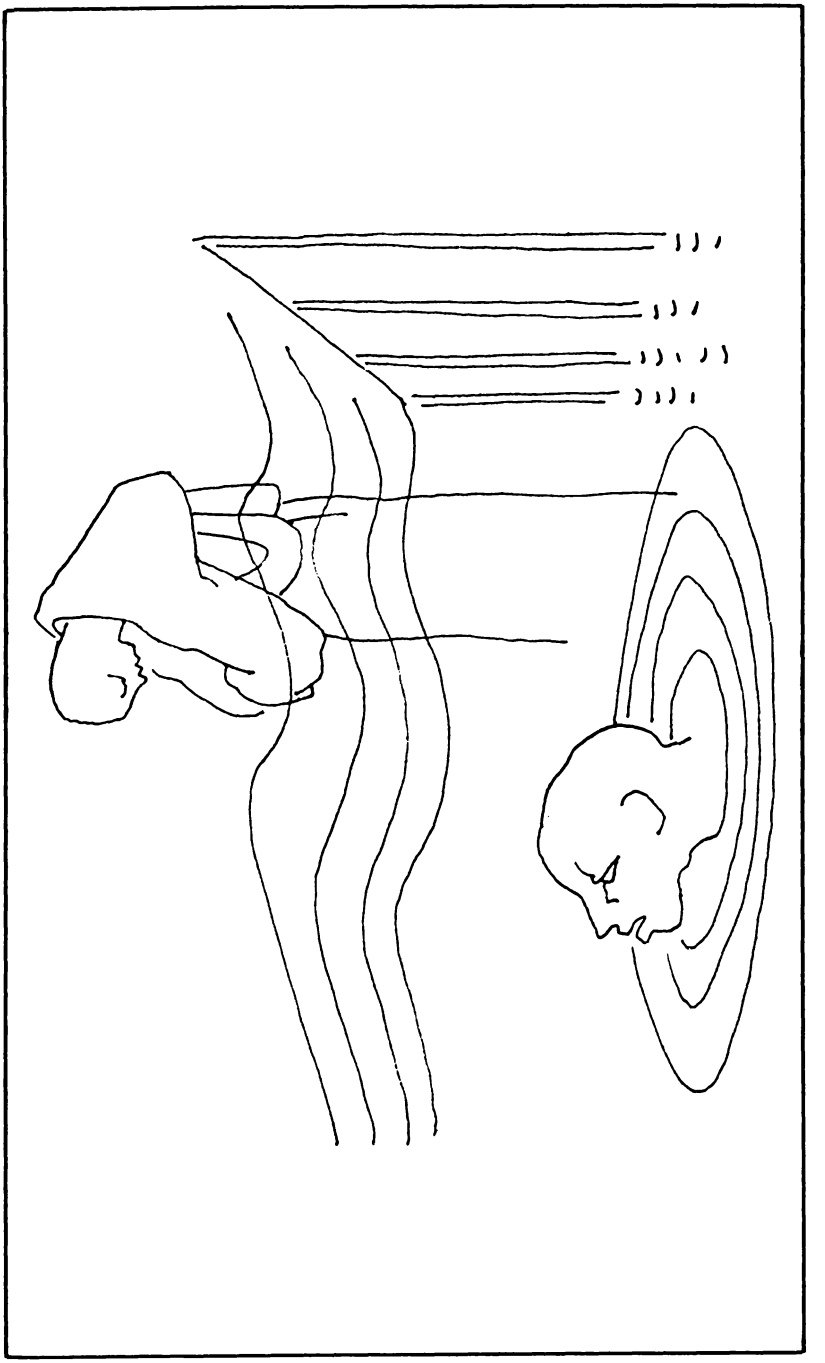

volunteered for this. So, until the 3rd of August, from week to week, I substituted for different pastors.

In the interim, I became acquainted with Bishop Braun, who invited me to take care of the spiritual needs of the Hungarian guest workers in his diocese. Since I would soon receive my librarian diploma, he would nominate me the librarian of the seminary and besides this, I could take care of the Hungarian workers. On October 21st, 1971, I received my librarian diploma.

After ten unsuccessful requests, in the early part of 1972, I asked for a passport to Yugoslavia. The waiting time of six weeks passed, after which I received a rejection. A woman police lieutenant colonel signed the paper which said that "during my stay out there, she could not guarantee my security and support."

Up until now, I had never appealed the rejections. But this, because of her "solicitous care", I appealed. Another six weeks passed. No answer. I was already thinking that in connection with the movement "Know Your Country", I would spend my vacation with walks all over the country. At the end of the seventh week, I found a registered envelope in my mailbox: my passport to Yugoslavia.

Yugoslavia

A long time ago I was determined that if I would ever get to Yugoslavia, even if by swimming in the sea, I would get to Italy. On June 12, 1972, at 7:00 A.M., I started out with the Express. I passed through both frontier examinations and at 12:00 Noon, I already had lunch with the Biship of Szabadka. My train started at 3:00 P.M. to Mohol, where, during my stay in Yugoslavia, I was the guest of the pastor.

In the meantime, I had to go to Ujvidék to substitute for a pastor. From here, I went to Belgrad to meet the secretary of the Papal Nunciatura. The young Jesuit Father spoke Hungarian very well. He listened to my story of trials with great interest and promised that on Sunday, after his Holy Mass for the ambassadors, he would mention my affair to them.

On Monday he called me, and said that I should write the story of my life in German, and he would like to see me Wednesday morning in the Nunciatura. On Wednesday I was informed by the Father that first the Austrian ambassador offered his help, but his superiors declined because the affair of Cardinal Mindszenty was yet very fresh. Due to this, I went to the West German Consulate with my German

autobiography. The waiting room was filled with men. When, at the information desk, I mentioned the name of the Nunciatura, the clerk led me up a spiral staircase directly to the Consul.

I gave the Consul my autobiography. He read it through and then recommended that I go back to Budapest. Since at that time there was no West German Consulate in Budapest, I had to give my petition of emigration to the French Consul to forward to West Germany.

"I know that this is the large gate," I told him, "but I came to you, so you could open the small gate for me." "There is no small gate here," he replied. He said this with such emphasis that at once I asked for my autobiography. I was afraid that he would denounce me.

I returned to the Nunciatura. The Father requested an audience for me with the Nuncio. I offered Latin as a language of conversation, but he was ready to speak with me only in Italian or English. I asked the Father to interpret for me and so the audience was carried on in English.

First, he wanted to know why I came to the Nunciatura with my affair. My reply was: "Because I am a priest of a religious Order and I cannot practice my vocation in my country. For 22 years I could not say Holy Mass publicly and legally."

The audience took nearly twenty minutes. At the end, Archbishop Cagna stood up and spoke: "I am sorry, I cannot help you. But I gave my secretary permission to help you. If you will go to the Italian Consulate, look for Anna della Croce."

It was June 21st, Feast of St. Aloysius. The secretary and I ran on the streets to get to the Italian Consulate before closing time. The porter, as though waiting for us, pointed to the open door of the elevator. On the second floor, opposite the elevator, we found the office of Anna della Croce. The door was open. She was a young lady about 25 years of age.

She received us kindly and offered us seats. The Father related the story of my sufferings, in Italian. She listened to it with attention. Then she said: "Father, we have to save this man." "That is why we came to you," answered the Father. She asked for my photographs and promised that she would do everything possible in my interest and would notify the Nunciatura.

On July 10th, I was again in Belgrad. I went to the office of Anna della Croce with the secretary of the Nuncio. Here I received a passport for a one-step-entry into Italy.

In the Eternal City

On July 12th, 1972, at 7:00 A.. I was on my way with the Roman Express from the "socialist soil." At the border of Yugoslavia, I passed easily through the examination of my passport.

It was already a good hour that the train had rumbled on, when the Italian examination of my passport was due. A young soldier had stamped it. But he must have found it strange that my passport was not a book, but only a sheet of paper. In a quarter of an hour, four soldiers came into the section and at first in Italian, then in German asked for the color of my original passport which was lost. Since I did not want to "understand" their question, they left. From that time on, nobody ever inquired about my arriving in Italy.

On July 13th, at 8:00 A.M., my train arrived at the Termini Station. From here, I phoned our monastery and Brother Stephen came to the station for me. He was Polish. With him and with the other members of the monastery, I could only converse in Latin.

On the day of my arrival, I said Holy Mass in Latin, in our chapel, but already on the following day, in Italian. During my years of Theology, probably a half year, I studied Italian, and now again I learned this language. On July 14th, with the superior of the monastery, I had to go to the Secretary of State of the Vatican to express my thanks for the diplomatic help I received to arrive in Italy.

Everything was new and strange here in Rome. In Hungary I could not wear my religious habit for 22 years, and now I was wearing it even on the streets. In the meantime, I became acquainted with Monsignor Mester and Monsignor Nyisztor.

Day by day, I walked the streets of Rome and enjoyed the ancient churches. Sometimes, I would spend two or three hours in the St. Peter's Basilica. I also visited Father John Asztalos, the "famous" priest of Pócspetri. Smiling now, we recalled the times and converstations in the Concentration Prison.

The Hungarian priests in West Germany soon heard the news of my being in Rome. I received a letter from Father George Ádám, who offered me the Hungarian Pasorate in Köln. To this letter, my superior's answer was: "You will have to come to America."

The other invitation came from Father László Ikvay, in which he asked me to be Cardinal Mindszenty's secretary. For this, Father Louis answered: "Only if you will be "cum jure successionis." That is, with the right of succession of his Cardinaliate.

I have to go to America . . . in vain did I argue that I know German well, but nothing in English. Should I begin to study English at

my age of nearly 50? To this, my superior said that he himself was about that age when he began to learn English. In the end, I had to sign up for a course of 60 hours of English.

In early August, on a hot, summer day, I went to Castelgandolfo for a Papal Audience. I sat in a place where I would be able to shake hands with Pope Paul VI, who was brought on the "sedia gestatoria" into the hall of the audience.

In October, I attended another Papal Audience in the Vatican. In this same month, Monsignor Mester phoned that a diplomat of the Vatican, Monsignor Chelli, asked me to write what I knew of the condition of Religious Orders in Hungary. When I completed this, he said he would translate it into Italian. Along with this, I mentioned my own incidents, that the Hungarian Bishops could not accept me in their dioceses as a priest.

The following week, Monsignor Chelli wanted to meet me, personally. During my short stay in Rome, I was already twice to the Secretariate of the State of the Vatican, now in attendance with Monsignor Mester.

Monsignor Chelli's first question was: "If I would arrange for you to be able to function as a priest in some Hungarian diocese, would you go back to Hungary?"

He was shocked at my negative reply. To this, I put the question: "Do you joke, Monsignor, that after nearly 5 years of imprisonment, I should be in prison for 7 more years? . . . I received four years of amnesty, and now I left Hungary illegally. They would punish me more, for this, with at least 3 years of prison." And he asked my pardon.

The affair of my emigration to America was managed in the consulate of Nápoly and because of this, I had to make two trips there.

At last, on December 9th, 1972, it was possible to fly over the Ocean and, at about 3:00 P.M., I could step onto free land, at New York's Kennedy Airport.

